

নাট্য-বীথিকা

ড° শ্ৰীহৰিচন্দ্ৰ শুট্টাচাৰ্য্য

বকৰা এডেলি
গুৱাহাটী-১

NĀṬYA BĪTHIKĀ : Six short plays by Dr. Hari Chandra
Bhattacharyya, published by Barua Agency, Gauhati.
Year of Publication : August, 1979

প্ৰকাশক : বৰুৱা এজেন্সি
গুৱাহাটী-১

প্ৰথম প্ৰকাশ : আগষ্ট, ১৯৭৯

মূল্য : সাত টকা

ছপোৱাল : প্ৰেচক
দীৰ্ঘলী পুথুৰী পাব
গুৱাহাটী-১

গ্ৰন্থকাৰৰ একাষাৰ

অকলে আপোনমনে নিজান কল্পত বহি থকা অৱস্থাত, সময়ে সময়ে
একো একোটি অস্থিৰ ভাবমূৰ্তিয়ে আমাৰ মনটো চঞ্চল কৰি তোলে।
ইচ্ছা হয় সাউং কৰে তাৰ যেন একোটি ৰূপ দি থওঁ। ইয়াৰ ফলতেই
নাট্য-বীথিকাৰ জন্ম।

গুৱাহাটী মহানগৰীৰ অন্যতম বিশিষ্ট পুস্তক-প্ৰতিষ্ঠান 'বকরা
এজেন্সি' য়ে অগ্ৰগ্ৰহ কৰি কিতাপখনি প্ৰকাশ কৰি, বাইজৰ হাতত তুলি
দিব পৰা কৰি দিয়া বাবে, তেওঁলোকলৈ আমাৰ অশেষ ধন্যবাদ
জনাইছোঁ। ইতি—

শুভ্ৰেশ্বৰ

সেৱা কুটীৰ,

গুৱাহাটী

১৬।৭।৭৯

শ্ৰীহৰিচন্দ্ৰ তট্টাচাৰ্য্য

সূচী-পত্ৰ

১। উনৈশ শ বিয়াল্লিছৰ স্বহীদ	...	১— ১০
২। নতুনৰ সন্ধান	...	১১— ৩৫
৩। ভগৱান ক'ত !	...	৩৬— ৬৬
৪। ময়ো আজি কবি হ'লোঁ।	...	৬৭— ৯১
৫। লেখেৰি	...	৯২—১৩০
৬। চাঁদা	...	১৩১—১৫৫

উনৈশশ বিয়াল্লিছৰ শ্বহীদ

ভূমিকা

কুশল কোঁৱৰ, কুশল কোঁৱৰৰ ভাৰ্যা, জেইলাৰ, দাবোংগা
আদি ।

১ম দৃশ্য

[বহু মানুহৰ সমাগম আৰু সমদল-ধ্বনি, যেনে, 'জয় মহাত্মা
গান্ধীৰ জয়', 'ব্ৰিটিশ শাসন ধ্বংস হওক,' 'ভাৰতত স্বৰাজ প্রতিষ্ঠা
হওক', 'স্বৰাজ আমাৰ জন্মস্বত্ব', ইত্যাদি । ইয়াৰ পাছত তেওঁ-
লোকে তলত দিয়া স্বৰাজ-সংগীতটো চক্ৰাকাৰত ঘূৰি ঘূৰি গাব
ধৰে]

স্বৰাজ সংগীত

“সো যে উৰিছে স্বৰাজ নিচান

উন্নত শিৰ হোৱা আগুৱান ;

হাতে হাতে ধৰি ব'লা হিন্দু-মুছলমান,

উন্নত আগুৱান ।

জাগে আজি বংগ, মগধ কলিংগ

গুজৰাট, ৰাজপুতান,

কিয় আমি পৰি থাকোঁ অসম সন্তান,

উন্নত আগুৱান ॥”

[হুজনমান পুলিচ লগত লৈ ডি-এচ-পি ৰ প্ৰৱেশ]

ডি-এচ-পি—বাইজ, আপোনালোকে ইয়াৰপৰা আঁতৰি যাওক, এই
মুহূৰ্ত্তে আঁতৰি যাওক । একে ঠাইতে জনতাৰ সমাগম
আজি আইন-বিকল্প ।

[পুনৰ জয়ধ্বনি 'বুটিছ শাসন ধ্বংস হওক,' 'ভাৰতত স্বৰাজ প্ৰতিষ্ঠিত হওক' ইত্যাদি] বাইজ, আপোনালোকক পুনৰ কৈছে, এই সমাগম বন্ধ হব লাগিব, নহলে, আমি আইনমুখে কাম কৰিবলৈ বাধ্য হৈ পৰিম। [পুনৰ বাইজৰ জয়ধ্বনি] শুনক বাইজ, শুনক, আপোনালোকক পুনৰ সতৰ্ক কৰি দিয়া হৈছে, এই মুহূৰ্তে ইয়াৰ পৰা আঁতৰিব লাগে। [অলপ বৈ] কি কেৱেচোন মোৰ কথালৈ মন দিয়া নাই ! তেন্তে কি নেযাব ? ইয়াৰ পৰা কোনো নেযাব ? এই জনতা ভংগ নহব ? [পুনৰ জয়ধ্বনি] বাক দেখা যাওক ; পুলিচ, পুলিচ, লাঠি-চালনা, লাঠি-চালনা [পুলিচে লাঠি-চালনা কৰিব ধৰিলে আৰু কেবাজন মানুহ আহত হৈ পৰি গ'ল আৰু 'উঃ, আঃ' কৈ বিকট ভাবে চিঞৰ-বাখৰ কৰিব ধৰিলে]

ডি-এচ-পি—হেবা, কোনোবা এজন যোঁৱা আৰু ডাক্তৰক খবৰ দি তৎক্ষণাৎ ইয়ালৈ মাতি লৈ আহাঁগৈ ; ইতিমধ্যে আহত লোকসকলক হাস্পাতাললৈ নিবৰ বাবে গাড়ীৰ বন্দবস্ত কৰা।

[এজন পুলিচ আৰু এজন ভদ্রলোকে সেই কামৰ ভাৰ লোৱাৰ ভাব দেখুৱাই গ'লগৈ। বাইজৰ কোনো কোনোৱে আহত লোক সকলৰ ওচৰলৈ গৈ কিবাকিবি খোৱা বস্তু, গাখীৰ, পানী আদি দিব ধৰিলে। অলপ পাছত নেপথ্যত মটৰগাড়ী অহা শব্দ শুনা গ'ল ; 'হৰ্ণ' বাজিল ; বিক্সা গাড়ীৰ টিলিং টিলিং শব্দ শুনা গ'ল]।

এয়া আমাৰ পুলিচ 'ভান' আহিছেই। গুৰুতৰ জখম হোৱা মানুহখিনিক আগতে এই 'ভান' খনত তুলি দিয়া। হুই এজনক বিক্সাতো পঠাব পাৰি।

[হুই চাৰিজনো ধৰাধৰিকৈ জখম হোৱা মানুহ কেইজনমান 'ভান' ৰ শব্দ উঠা নেপথ্যৰ পিনে লৈ গ'ল। এজনৰ নাড়ী টিপি

চাই 'ডাক্তৰ' 'ডাক্তৰ' কৈ চিঞৰি উঠিল। ডাক্তৰ এজন আহিল, আৰু ৰাইজৰ অনুবোধ মতে তেওঁক চাব ধৰিলে]।

ডাক্তৰ—নাই ! শেষ ॥ মোক আগতে খবৰ দিয়া হলে...হয়তো
কিঙ্কানি.....। ওঃ ; ওঃ ! এতিয়া উপায় নাই । [পুনৰ
চাব ধৰে] এওঁৰ নাম ?

ৰাইজৰ এজন—এওঁৰ নাম নিত্যানন্দ বায়ন [ডাক্তৰে লিখিব
ধৰে]

ডাক্তৰ—বাসস্থান ?

ৰাইজৰ এজন—লিগিৰী পুখুৰী [ডাক্তৰে লিখে]

[বহুত মানুহ মৃতকৰ কাষলৈ আহি চকুপানী টুকিব ধৰিলে ।
এনেতে কুশল কোঁৱৰ আহি মৃতকজনক চাই-চিঙি উদ্‌বাউল হৈ
পৰিল]

কুশল—(উদ্ভ্ৰান্ত) এয়া কোন ! কোন এয়া ! মোৰ বাল্যকালৰ
লগৰীয়া, ডেকাকালৰ সহকৰ্মী নিত্যানন্দ দেখোন ! ওঃ ওঃ
ওঃ ! নিত্য নিত্য, মোৰ প্ৰাণৰ বন্ধু, শৈশৱৰ বন্ধু নিত্য ।
তুমি আজি নিমিষতে ক'লৈ আঁতৰি গুচি গ'লা বন্ধু !
আঃ ! এতিয়'ই আছিল মোৰ সহচৰ ৰূপে ; এতিয়াই
কৰিছিল কাম যত লাগে মানে । প্ৰচাৰ কৰিলা তুমি
কত নগৰে-চহৰে আৰু এতিয়াই এক নিমিষতে সকলো
গ'ল । কেনি গ'ল ! কি হ'ল ! ক'ৰ মানুহ ক'লৈ গ'ল !

[এনেতে এটি নেপথ্য-সঙ্গীত শুনা গ'ল]

“পাৱে পৰি হৰি কৰো মই কাতৰি

প্ৰাণ ৰাখবি মোৰ ॥

অধিৰ ধন জন জীৱন যৌৱন

অধিৰ এ স্নৰীকেশ,

পুত্ৰ পৰিবাৰ সবহি অধিৰ

ধিৰ নাহি এক ভিল ॥”

ই কি ! মই যে আজি কেউপিনে অন্ধকাৰ দেখিছো !
 কেউপিনে শূন্য অস্থূভৱ কৰিছো ! মোৰ সকলো আছে,
 অথচ কোনো নাই । পুত্ৰ আছে, ভাৰ্য্যা আছে, মিতিৰ-
 কুটুম আছে, বন্ধু-বান্ধৱ আছে । কিন্তু তুমি নাই, অৰ্থাৎ
 কৰ্মজীৱনৰ প্ৰধান সংগী মোৰ, তুমি নাই ! তুমি নাই !
 ওঃ ওঃ ওঃ !! (মূৰে-কপালে হাত দি বহিল) এই
 অনিত্য সংসাৰ এবি তুমি নিত্য-ধামলৈ গতি কৰিলা
 নেকি, য'ত নাই কোনো অনায়-অধৰ্ম, ছুদ্ধতি-ছূৰ্ণীতি,
 পৰাধানতাৰ পংকিল পাপস্পৰ্শ । য'ত নাই কোনো
 বিদেশীৰ লেলীহান লিপ্সা, অত্যাচাৰীৰ জঘন্য জুলুম,
 নাই কোনো জাতিভেদ নাই কোনো বৈষম্য বিদ্বেষ !
 যোঁৱা, যোঁৱা নিত্য, এই নিঃকিন কুশলো যাব ; তোমাক
 অনুসৰণ কৰিব নিশ্চয় ; তোমাক লগ পাব, এই
 একেটা পৰিৱেশতে কুশলে তোমাৰ সামীপা লাভ
 কৰিবগৈ, জানা ? আক সবহ দিন নাই, সবহ দিন
 নাই ! সোৱা মহাকাল আহিব ধৰিছে । আক সবহ দিন
 নাই । সোৱা মহাকালৰ বিভীষিকা মুক্তি কুশলৰ চকুৰ
 আগত ; সোৱা সোৱা !!

ডি-এচ-পি—তোমাৰ নাম কুশল ?

কুশল—হয় চাহাব, মোৰ নাম কুশল ।

ডি-এচ-পি—তোমাৰ ওপৰত এয়া চৰকাৰৰ ওৱাৰেণ্ট আছে
 কুশল—ওৱাৰেণ্ট ?

ডি-এচ-পি—হয়, ওৱাৰেণ্ট । এই মুহূৰ্ত্তে তোমাক আমি এবোট
 কৰিব লাগে ।

কুশল—(ওৱাৰেণ্টৰ কাগজ পঢ়ি) বেছ, এতিয়া আপোনালোকৰ
 যি কৰ্তব্য, পালন কৰক । মই মোৰ কৰ্তব্য পালন
 কৰিছো । ইয়াত বাধাৰ কাৰণ নাই, প্ৰতিৱাদৰ স্থান

নাই। এইখন মোৰ দেশ, এই দেশকেই মই প্ৰণিপাত
জ্ঞানাম। মোৰ দেশেই মোৰ ভগৱান।

ডি-এচ-পি—মুখ বন্ধ কৰা কুশল, ই বক্তৃতা-মঞ্চ নহয়। পুলিচ,
হেণ্ডকাফ্ [পুলিচে কুশলক হেণ্ডকাফ্ লগালে] এতিয়া
থানালৈ লৈ যোৱা [থানালৈ নিলে]।

২য় দৃশ্য

[বিচাৰ কক্ষ]

[হাতত হেণ্ডকাফ্ লগাই পুলিচে কুশলক লৈ আহিছে। চকীত
বিচাৰক বহি আছে, ওচৰতে এজন কেবাণী]

বিচাৰকে কেবাণীক সোধে—নাম ?

কেবাণী—কুশল কোঁৱৰ ?

বিচাৰক—তোমাৰ নাম কুশল কোঁৱৰ ?

কুশল—হয় চাৰ্, মোৰ নাম কুশল কোঁৱৰ।

বিচাৰক—তুমি বৃটিছ চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধে কিবা কাম কৰিছিল ?

কুশল—কাম কৰিছিলো সঁচা, বহুতো কাম। নানা বিধ কাম। কিন্তু সি
বৃটিছ চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধে হয় নে নহয় মই ক'ব নোৱাৰো।
ব্যক্তিগত ভাবে বৃটিছৰ বিৰুদ্ধে কবলৈ মোৰ একো নাই,
বৃটিছ জনগণৰ বিৰুদ্ধেও মোৰ কবলৈ একো নাই।

বিচাৰক—তেন্তে ?

কুশল—কিন্তু মোৰ ক'ব লগা আছে আৰু কৰিব লগা কামো
আছে ডেওঁলোকৰ শাসনৰ বিৰুদ্ধে। যি চৰকাৰে আমাৰ
মহুশ্বত্ৰ বিকাশত বাধা দিছে, তাক চেপিখুলি ধ্বংস
কৰিব ধৰিছে, আমাৰ স্বৰাজ্যকপী কন্যাস্বত্ৰ লাভ কৰাত
বাধা সৃষ্টি কৰিছে, সেই চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধে মই মাত
এয়াৰ মাতিছো সঁচা, আৰু ভৱিষ্যতেও, যেতিয়াই আৱশ্যক

হয়, ভেড়িয়াই মাতিম । স্বৰাজ আমাৰ জন্মস্বত্ব, স্বৰাজ
আমাৰ প্ৰাপ্য সম্পদ, স্বৰাজ আমাৰ আত্ম-প্ৰতিষ্ঠাৰ
মাপকাঠী ।

বিচাৰক—ব'বা, মই যি শুধিছো তাৰ উত্তৰ দিয়া । বাহিৰা কথা
বন্ধ কৰা ।

কুশল—এই স্বৰাজ লাভ আমি কৰিবই লাগিব । ইয়াক লাভ
কৰিব পৰা নহয় মানে মই সংগ্ৰাম কৰিম, আৱশ্যক
হলে সিংহমূৰ্ত্তি ধৰি শত্ৰুক সংহাৰ কৰিম । মই জানো,
“শৰীৰং ক্ষণ-বিন্দুংসি, কল্লান্তস্থায়িনো গুণাঃ”—মহৎ
লোকৰ এই বাণী শিবত লৈ মই মোৰ কৰ্ত্তব্য কৰি
যাম । মোৰ পণ, হয় মৰিম, নহয় মাৰিম ।

বিচাৰক—অবাস্তৱ কথা বন্ধ কৰা কুশল, মই যি সোধো তাৰে
মাথোন উত্তৰ দি যাবা । শুনা--তুমি বাইজৰ মাজত
কিছুমান মিছা কথা প্ৰচাৰ কৰিছিলো ? কিবাকিবি কামত
লিপ্ত আছিলো ?

কুশল—হয়, মই বাইজৰ মাজত কিবাকিবি কথা প্ৰচাৰ কৰিছিলো
আৰু কিছুমান কামতো লিপ্ত আছিলো । সেইবোৰ
কথা সঁচা নে মিছা মই কব নোৱাৰো ।

বিচাৰক—চলিত গণ-আন্দোলন-সংক্ৰান্ত বিষয়ত তুমি অসমৰ
অন্যতম গুৰি-ধৰোঁতা নহয় নে ?

কুশল—গুৰি-ধৰোঁতা হয় নে নহয়, মই নাজানো, কিন্তু মই দেশৰ
হকে কিছুমান কাম কৰিবলৈ হাতত লৈছিলো সঁচা,
কিছুমান সংকল্প গ্ৰহণ কৰিছিলো সঁচা ।

বিচাৰক—তোমাৰ লগত এইবোৰ কামত কিমান মানুহে যোগ
দিছিল ?

কুশল—হিচাপ বখা নাই, কিন্তু বহুত মানুহে যে যোগ দিছিল
তাৰ সন্দেহ নাই ।

বিচারক—বাক, তুমি কেনেবোৰ কামত গুৰি ধৰিছিলি ?

কুশল—প্ৰথমতে প্ৰচাৰকাৰ্য্য।

বিচারক—কি প্ৰচাৰ ?

কুশল—প্ৰচাৰ এই যে এইখন আমাৰ দেশ। অতদিনে আমি বৃটিছৰ অধীনত আছিলো। কিন্তু এই শাসন চিৰদিন থাকিবলৈ দিব নোৱাৰি। এই শাসন ওকৰাবই লাগিব আৰু আমি স্বাধীন হবই লাগিব। (উত্তেজিত হৈ) আমি বিদেশী শাসনকৰ্ত্তাক খেদিবই লাগিব যেনে তেনে মতে ; আমি জানো, আমি বিশ্বাস কৰো—স্বৰাজ আমাৰ জন্মস্বত্ব। ইয়াক আমি যেনে তেনে মতে লাভ কৰিবই লাগিব। সমগ্ৰ ভাৰতবাসী এক হবই লাগিব, একত্ৰ পাশত বান্ধ খাই এই জন্মস্বত্ব লাভ কৰিবলৈ আগবাঢ়ি যাবই লাগিব, যাবই লাগিব।

বিচারক—(হাঁহি) কেনেকৈ ?

কুশল—পৰাপক্ষত অহিংস নীতিৰে।

বিচারক—আৰু নোৱাৰিলে ?

কুশল—নোৱাৰিবব কোনো মানে নাই। তথাপিও যদি নোৱাৰি, আৱশ্যক বুজি, অতি সাৱধানে কেতিয়াবা হয়তো কিঞ্চিৎ-ভাবে হিংসানীতিও অৱলম্বন কৰাৰ প্ৰয়োজন আহি পৰিব পাৰে।

বিচারক—তুমি এই আন্দোলনৰ নেতৃত্ব বহন কৰিছিলি ?

কুশল—কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত অৱশ্যে নকৰা নহয়।

বিচারক—চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধাচৰণ কৰিছিলি ?

কুশল—বিৰুদ্ধাচৰণ হয়নে নহয় মই নাজানো। কিন্তু এনে কিছুমান কাম কৰিছিলো যি হয়তো চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধে গৈছিল।

বিচারক—তুমি নাজানা যে প্ৰজাই ৰাজশক্তিৰ বিৰুদ্ধাচৰণ কৰিব নালাগে ?

কুশল—জানো, খুব জানো। লগতে এইটোও জানো যে, বজাঘৰেও
 প্রজাঘৰৰ বিৰুদ্ধাচৰণ কৰা অনুচিত। শাসন মাত্ৰেই
 হব লাগে প্রজানুৰঞ্জন। যি শাসনে প্রজাৰ মাজত
 বিভেদৰ বীজ ৰোপণ কৰে, যি শাসনে মানুহৰ মনুষ্যত্ব
 হৰণ কৰি প্রজাক পংগু কৰি তোলে, যি শাসনে মানুহৰ
 স্বাধীন চিন্তাশক্তি মৰিমূৰ কৰে, তেনে শাসন আমাক
 নালাগে! সঁচা কথা কব গ'লে বৃটিছৰ শাসন—বৃটিছৰ
 শাসন (উত্তেজিত হৈ পৰে)—হাঃ !

বিচাৰক—আক নালাগে, আক নালাগে, মুখ বন্ধ কৰা; পুলিচ,
 লৈ যোঁৱা (কুশলক পুলিচে লৈ গ'ল। বিচাৰকে
 কিবাকিবি লিখিব ধৰিলে)

৩য় দৃশ্য

[কাৰাগাৰত কুশল। বাহিৰৰ পৰা এজন কৰ্মচাৰীয়ে বিচাৰু
 ৰায় ডাঙৰ ডাঙৰকৈ পঢ়ি শুনায়ে]

কৰ্মচাৰী—শুনা কুশল, তোমাৰ ওপৰত বিচাৰকৰ হুকুম এয়া—১৯৪১
 চনত আসাম বেংগল বেল লাইন ঠাতুৰাই তুমি বহু
 যাত্ৰীৰ জীৱন বিপন্ন কৰিব ধৰিছিল। এই অপৰাধত
 ভাৰতীয় দণ্ডবিধিৰ আইন অনুসৰি তোমাৰ কাঁচীৰ হুকুম
 দিয়া হৈছে।

কুশল—বিচাৰকৰ বিৰুদ্ধে মোৰ কবলৈ একো নাই। স্থান-কাল-পাত
 অনুসৰি বিচাৰ যেনে হব লাগে বোধহয় তেনেই
 হৈছেই।

৪র্থ দৃশ্য

[বন্দীশালত কুশল ; বাহিৰত ডেওঁৰ ভাৰ্য্যা মালতীয়ে ডেওঁৰ পিনে চাই চাই বেজাবৰ হুমুনিয়া চাৰিছে । ভাৰ্য্যাৰ কোলাত এটি কেচুৱা]

কুশল—আজি মোৰ জীৱনৰ শেষ দিন, শেষ মুহূৰ্ত্ত । বহুত মানুহে মোক দেখা কৰিছে । (ভাৰ্য্যাৰ পিনে চাই) আক তুমি—
তুমি—তুমিও আহিলা মালতী ! বেহ । কিন্তু কোলাৰ কেচুৱাটি, তাক আনিলা কিয় ! সি জানো কিবা বুজিব !
সি জানো কিবা জানিব ! সি কিবা খাইছেনে বাক আজি !
[ভাৰ্য্যাই কিবা কওঁ বুলি কব নোৱাৰি মুছকছ খাই পৰি যায় ।]

নেপথ্যত ককণ সুৰৰ এটি গীত শুনা গৈছে—

“পাৱে পৰিহৰি কৰোঁ মই কাজৰি
প্ৰাণ ৰাখবি মোৰ,
পুত্ৰ পৰিবাৰ সৱহি অধিৰ
ধিৰ নাহি একো ভিল ।”

কুশল—বেজাবৰ কাণ নাই মালতী । উঠা উঠা, ধৈৰ্য্য ধৰা ।
“ৱিপদি ধৈৰ্য্যম্” শাস্ত্ৰই কৈছে, বিপদত ধৈৰ্য্যই পৰম বল । ই মোৰ মৃত্যু নহয় । পুনৰ জন্মৰ দুৱাৰ-দলি মাথোন, দেহান্তৰ-গ্ৰহণ ব্যৱস্থা মাথোন । মহৎ লোকৰ বাণী—“জন্মিলে মৰিব লাগে—ৰীতি এই বন্ধা ধৰা । একেবাহে চলি আছে সৃষ্টি পাতনিৰে পৰা ।” ইয়াৰ অন্যথা নাই । অৱশ্যে অকাল মৃত্যু বাঞ্ছনীয় নহয় । কিন্তু মোৰ এই অকাল মৃত্যুত বৈশিষ্ট্য আছে । আই ভগৱতী দুৰ্গা দেৱীৰ অকাল বোধন সন্মুখ মোৰ এই অকাল মৃত্যু কাহিনী যুগ যুগ ধৰি মানুহৰ স্মৃতি-পটত বৈ নেযাবনে ? ইয়াত আছে গোবৰ্গ, ইয়াত আছে লুপ, ইয়াত আছে শাস্তি । দেশ-মাতৃকাৰ সেৱাৰ বেদীত মই

ইয়াক হাঁহি মুখে, নভশিবে আদৰি ল'ম । এই যুত্ৰে
মোক অমৰ কৰিব, বিদেশীৰ পদ-সেৱাৰ পৰা পৰিত্ৰাণ
কৰিব, মোক শাস্তি দিব, চিৰশাস্তি, চিৰশাস্তি !
চিৰশাস্তি !! “জননী জন্মভূমিচ্চ স্বৰ্গাদপি গৰীয়সী”—এয়ে
মোৰ অমোঘ মন্ত্ৰ । (ভাৰ্য্যাৰ প্ৰতি) শুনা, শুনা মালতী,
শুনা মোৰ কল্যাণী গোসানী, মোৰ অভাৱত তোমাৰ
প্ৰভাই মোৰ দেশ পোহৰাই তুলিব নোৱাৰিবনে ?

[নেপথ্যত ঘণ্টা পৰিল]

জেইলৰ—আক সময় নাই, সময় নাই, ব'লা ব'লা কুশল ।

কুশল—যাম, যাম ক্ষন্তেক পাছতে মোৰ যুত্ৰ হব ! ও নহয়
কাঁচী হব । জেইলৰ ভাই, তেন্তে মোক নিৰ্দিষ্ট স্থানলৈ
লৈ ব'লা, লৈ ব'লা ।

[এখোজ ছোজকৈ আগবাঢ়ি যায় আৰু ডেওঁৰ ভাৰ্য্যাই বিকট
চিঞৰ মাৰি মাটিত বাগৰি পৰে]

ইকি ! ইকি । মালতী, তুমি ইমান অধৈৰ্য্য হৈছা কিয় ?
মই দেহত্যাগ কৰিম নাথোন । আৰু তুমি—তুমি—মোৰ
পশ্চাদ্‌নুসৰণ কৰি থাকিবা—শাস্ত্ৰয়ো কৈছে “পূৰ্বজন্ম-
কৃত্তা ভাৰ্য্যা পশ্চাদ্‌ ধাৱতি ধাৱতি” যুগে যুগে, জন্ম-
জন্মান্তৰে তুমি মোৰ প্ৰিয়তমা ভাৰ্য্যা চিৰসংগিনী ৰূপে
চিৰদিন থাকি যাবা । ই শাস্ত্ৰৰ কথা, মহাপুৰুষৰ বাণী ।
স্ত্ৰী-পুৰুষৰ সম্বন্ধ যুগ যুগান্তৰ ব্যাপক ; গতিকে, চিৰদিন
চিৰদিন তুমি মোৰ—তুমি মোৰ—তুমি মোৰ একমাত্ৰ
প্ৰিয়তমা প্ৰাণৰ প্ৰতিমা ! ৰন্দে মাতবম্ । ৰন্দে মাতবম্ ।
ৰন্দে মাতবম্ । [ভাৰ্য্যাই ডেওঁৰ পিনে এবাৰ চাই পুনৰ
বিকট-চিঞৰ মাৰি মাটিত লুটি খাই বাগৰি পৰিল ।
এখন ক'লা ঢাকনিয়ে কুশলক মৰুত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিলে । এক
সুদীৰ্ঘ সৰুৰুপীয়া ধ্বনি দিক্-বিদিক্‌ বিয়পি পৰিল] ।

[যৱনিকা]

(২) বটুবৰ সন্ধান

চৰিত্ৰ সমূহ—

বৃন্দাবন হাতীধৰুৱা—বয়সত ডেকা ; সংস্কৃত ভাষাত কিঞ্চিৎ পৰিচয় আছে, মনটো চঞ্চল ; হাতত কাগজ, পেন্সিল, বেগ ।

বন্ধু (কম্বেড্)—বৃন্দাবনৰ সমবয়স্ক ডেকা মানুহ, চঞ্চল প্ৰকৃতিৰ, হাতত লাথুটি । এটা বেগত কমলাটেঙা, বাদাম, ডামোল পাণ আদি ।

গোবীন্দাস—এজন বেপাৰী, আদববৰীয়া ; [অসমীয়া ভাষাত কথা ক’লেও শব্দৰ উচ্চাৰণত ধৰিব পাৰি তেওঁ অসমীয়া নহয় । উন্নত বৰ্ণৰ উচ্চাৰণ তেওঁৰ মুখত প্ৰায় ‘হ’ যেন হয়] ।

১ম দৃশ্য

[অসমৰ নবনিৰ্মিত ৰাজধানী দিছপুৰৰ দাঁতিত থকা গণেশ-গুৰিৰ ৰাজ আলিবাট । নেপথ্যত পিক্নিক পাৰ্টি এটাৰ হুলস্থূল শুনা যায়, যেনে, ‘জয় লাচিত বৃক্ষ সংঘৰ জয়’ ; কেবাবাৰো এই সমদল জয়ধ্বনি শুনা যায় ; কোনোৱে খবী-খেব, কোনোৱে টৌ-কেবাহী আদিৰ অনুসন্ধান কৰা শুনা যায় । বৃন্দাবন আৰু বন্ধুৰ প্ৰৱেশ]

বৃন্দাবন (নেপথ্যৰ পিনে চাই)—ডোমালোক গৈ থাক, আগবাঢ়ি গৈ থাক । জুই-চাই ধৰাগৈ মানে, বন্ধু বাহানিবোৰ দিহা লগোৱা মানে, আমি পামগৈ ।

বন্ধু—জুই ধৰিবা, মানে, চাহ-তাহ কৰিবা, আমি গৈ ঠিক সেই সময়তে ওলামগৈ ।

[পিক্নিক পাৰ্টিৰ মানুহবোৰ ক্ৰমান্বয়ে নেপথ্যত দূৰৰ পিনে গৈ থকা যেন গম পোৱা গ’ল । দূৰৰপৰা তেওঁলোকৰ জয়ধ্বনি,

ছই-এষাৰ মাত-কথা শুনা গ'ল। তেওঁ কমলা টেঙা বখলিয়াই নিজেও খায়, বৃন্দাবনকো দিয়ে। মাজে মাজে বাদামো খায় আৰু দিয়ে। সেইদৰে ভামোল-পাণ আদিও মাজে মাজে খাই থাকে আৰু দি থাকে। ছয়ো আলি বাটেৰে ছুখোজ-এখোজ কৈ ওচৰৰ চাইন বোৰ্ডবোৰলৈ লক্ষ্য কৰি কৰি যাব ধৰে]।

বৃন্দাবন—অ ! এই চাইনবোৰ্ডখনত লিখা আছে ‘কৃষ্ণদাস মংগল দাস জুটমিলচ্ কোম্পানী লিমিটেড’, মৰাপাটৰ বৃহৎ কাৰবাৰ ! (ছুখোজ মান আগবাঢ়ি)। এয়া হ'ল চণ্ডীদাস গংগাদাস বস্ত্ৰালয়' (ছুখোজমান আগ বাঢ়ি)। ও ! এইখনো ভো কম ডাঙৰ দোকান নহয় ! নামটো দেখিলেই চমক খাব লাগে। ‘গোপীদাস কান্তিদাস মিষ্টান্ন ভাণ্ডাৰ’ ; বাঃ ! কি যে পৰ্বতাকাৰ মিঠাইৰ দ'ম। (ছুখোজমান গৈ) ইও সেই সিখনৰ দৰেই প্ৰকাণ্ড মিঠাইৰ দোকান। আও ! কি যে এই নামটো ! এটা আখৰ মচ খাই গৈছে দেই। বহুদিন হ'ল ছাগৈ (কাষলৈ গৈ নিবীক্ষণ কৰি) ; নামটো হব লাগে সম্ভৱ ‘বংশীদাস ছুৰ্গাদাস ভোজনালয়’। (বন্ধুৰ প্ৰতি) কম্বেড্, মন কৰিছা এই দোকানবোৰৰ নাম বোৰলৈ ?

বন্ধু—ওঁ, কৰিছো তো।

বৃন্দা—প্ৰতিটো নামৰ লগত ‘দাস’ শব্দটো আছেই ; মন কৰিছা ?

বন্ধু—জকল কৰিছো, মানে, এই শব্দটোত নিশ্চয় কিবা নহয় কিবা এক গুৰুত্ব আছে, কিবা এক বহস্য আছে জকল। নহলে মানে, একে ধৰণৰ একোটা শব্দ বাবে বাবে, ইমানকেইখন দোকানত, মানে, থাকিব কিয়। ইয়াত মানে জকল কিবা এটা বহস্য আছে দেই, জকল।

বৃন্দা—ওচৰতে সোৱা বশিষ্ঠাশ্ৰম। একে ধৰণৰ নামযুক্ত মহাকাবি কালিদাসৰ বাসস্থানো যে এই অঞ্চলতে হব লাগে

এয়ে ডাৰ ইংগিত । বাক, বশিষ্ঠাত্মম পাঠগৈ চোন ব'লা ।
ডাড বা আকৌ কি ওলায় চাওঁগৈ ব'লা । কালিদাস !
কালিদাস ! মহাকবি কালিদাস !! পৃথিৱীৰ ভিতৰত
অন্যতম খ্যাতিমন্ত কবি কালিদাস !! এনে এজন কবিক
যদি অসমৰ বুলি প্ৰমাণ কৰিব পৰা যায়—হাঃ ! পৰা যাব
নিশ্চয় । চেষ্ঠাৰ অসাধ্য কি ! কি কোৱা কৰ্মবেড ?

বন্ধু—জকল জকল । চেষ্ঠাৰ অসাধ্য একো নাই, মানে, যত্ন কৰি
চাব লাগে, নহ'ল যদি নাই ।

বৃন্দা— (ডাঙৰ ডাঙৰকৈ আৱৃতি কৰে)

“পুষ্পেষু জাতিঃ, নগৰেষু কান্তিঃ ।

নাৰীষু বস্ত্ৰা, পুৰুষেষু স্নিগ্ধঃ ।

নদীষু গংগা, নৃপতিষু বামঃ,

কাৰ্য্যেষু মাধঃ. কবি কালিদাসঃ ॥”

বন্ধু—বেছ, কবি কালিদাস । কবি কালিদাস !! আমাৰ কবি
কালিদাস !!

বৃন্দা—কালিদাসৰ বিষয়ে তুমি কিবা জানা ?

বন্ধু—জানো, মানে, নেজানোও ।

বৃন্দা—হেঁঃ ! কিনো কোৱাহে কৰ্মবেড ? ‘জানো’ মানে নেজানো ।

ইয়াৰ অৰ্থ কিহে ? তুমি কালিদাসৰ বিষয়ে কিবা জানা

নে নেজানা ? এটা উত্তৰ দিয়া । ঠিক উত্তৰ ।

বন্ধু—(কিবা কওঁ নকওঁ কৰি ভেওঁৰ জোলাঙাৰ পৰা বাদাম গোটা-
চেৰেক উলিয়াই চোবাব ধৰিলে আৰু বৃন্দাবনকো দিলে)
বাক, কৰ্মবেড, আগতে এয়া বাদাম খাই লোৱাচোন ।
কমলাও এটা খাব পাৰা, এইটো খোৱা, খুব মিঠা হ'ব লাগে
দেই । এতিয়া ব'লা, নহলে পিকনিকৰ ভাগ হেৰাব একা ।
(ছুৱা লাহে বীবে বাদাম, কমলা আদি চোবাই চোবাই
গৈ থাকিল) ।

২য় দৃশ্য

বৃন্দাবন--এয়েই বশিষ্ঠাশ্রম। মুনি-মনমোহা অসমৰ উত্তম তপোবন,
যাক লৈ অসমীয়া কবিয়ে গৌৰৱ কৰে। কবিৰ ভাষাত—

“বহল শ্যামল ক্ষেত্ৰ শিলনিৰে গঁথা
লেখা আছে বশিষ্ঠৰ হৃদয় তুৰ্গত
অতীতৰ গৌৰৱ স্মৃতি আৰু পুণ্য কথা
বিশ্ব লীলা অভিনয় কীৰ্ত্তি শত শত।”

বন্ধু—“কীৰ্ত্তি শত শত”—মানে, শতাধিক শত, সহস্ৰাধিক শত,
কত সহস্ৰ, কত লক্ষ, মানে, লেখ নাই, জোখ নাই, সংখ্যা
নাই, আদি নাই, অন্ত নাই। অসংখ্য অনন্ত; সঁচা সঁচা
সঁচা। খুব সঁচা, ভেনেই সঁচা, অতিকৈ সঁচা।

বৃন্দাবন—ইয়াত আছে যুগ যুগান্তৰ বাগৰি বাগৰি অহা শত
সহস্ৰ ইতিহাস-মণ্ডিত গৌৰৱ-স্মৃতি! (কিতাপ চাই)। এয়া
কালিদাসৰ শকুন্তলা নাটকৰ মালিনী নৈখন, কথু মুনিৰ
আশ্রমখন, এইবোৰ বাক ক’ত! ভূগোলে তাৰ আঁত
বিচাৰি পাইছে জানো? তুম্যন্ত-শকুন্তলাৰ শুভ-মিলনৰ
মহান্ পৱিত্ৰ স্থান—ইতিহাসে তাৰ ঐতিহ্য বিচাৰি
উলিয়াব পাৰিছে জানো? (শিলৰ টুকুৰা, গছৰ পাত,
মাটি, বালি আদি লিৰিকি বিদাৰি চাব ধৰে আৰু
কিতাপ-বহীৰ পাত কিছুমান লুটিয়াই-বগবাই বিস্ময়
ভাৱ প্ৰকাশ কৰে। এনেতে বন্ধুজনে পিছ পিনৰ পৰা
ভেওঁৰ চকুমুদ খুৱাই পিঠিত চাপৰ এটা মাৰি দিয়েহি আৰু
বৃন্দাবন চকু খাই উঠে)।

বন্ধু—চকু খালানেকিহে কমবেড? ওনা, মানে, ইয়াত ইমান ভাবুক
হব নেপাই দেই।

বৃন্দা—হেঃ! কোন ও এইটো! অ’ তুমি!

বন্ধু—মানে, ইমান ভাবুক হব নেপায় বুজিছো,

বৃন্দা—সেইবুলি মোকো এইদবে চাপবটো মাৰিব নেপায় বুলিছে।

বন্ধু—ভাবত বিভোল হৈ, মানে, মাটিত লুটি বাগৰ খাই পৰা
বুলিহে, মানে, ভয় হয়।

বৃন্দা—(আকৌ সুৰ ধৰি গাব ধৰে)

“সন্ধ্যা ললিতা কান্তা পৰ্বত জীয়াবী
ভিনিঙটি বাই-ভনী স্বৰ্গীয় ভাবত,
মহিমাৰ গীত গাই স্বভাব সুললিত
সম্ভাষিছে ব্রহ্মপুত্র স্বামীৰ কোলাত।”

বন্ধু—বাঃ! বোলো কম্বেড়, এটা কথা নহয়; আমি মানে, আহিছিলো
ইয়ালৈ পিক্‌নিক খাবলৈ বুলিহে। এইদবে মানে,
কবিতা আবৃত্তি কৰিবলৈতো অহা নাই; পুথি-পাজি
মাতি মাতি মানে, মাথা ঘোলা কৰিবলৈতো অহা নাই।

বৃন্দা—হব পাৰে। কিন্তু শুনা.....

মুনি মনোৰম এই দিব্য উপবন,
ইয়াতেই তাহানিতে
সুৰৰ লহৰী তুলি প্রেমৰ বাগিনী ধৰি
কবিতাই বৰমাল্য কৰিছিল অৰ্পণ
কবি কালিদাসৰ সেই পৱিত্ৰ কণ্ঠত।
হে কৰি, বিশ্ববৰ্ণ্য কৰি,
লোৱা য়োৰ তুতি-নতি লোৱা নমস্কাৰ।

(আঠ কাটি সেৱা কৰে। দূৰৈত ঘণ্টা বাজিল, হুইছেল
বাজিল আৰু নেপথ্যৰ পৰা উচ্চস্বৰে আহ্বান আহিল,
—“কোন ক’ত আছা চাপি আহা, চাপি আহা,
পিক্‌নিক্ খাবৰ হ’ল, পিক্‌নিক্ খাবৰ হ’ল।
পিক্‌নিক্, পিক্‌নিক্, পিক্‌নিক্।”)

বন্ধু—শুনিছা বন্ধু, মানে, বোলো পিক্‌নিক্ খাবৰ সময় হ’ল।
ব’লা, নহলে, মানে ভাগ হেৰাব; পিক্‌নিক্ৰ কথাহে,
মানে স্বৰ নহয়তো।

বৃন্দা — [স্বগতঃ]

“রাগৰ্থাৱিৰ সম্পৃক্তো রাগৰ্থ-প্ৰতিপত্তয়ে
জগতঃ পিতবো রম্বে পাৰ্বতী-পৰমেস্বৰো।”

কালিদাস নিশ্চয় শিৱ-ভক্ত আছিল। নহলে তেওঁৰ
‘বয়ুৱংশ’ মহাকাব্যৰ প্ৰথম শ্লোকটোতে এইদৰে হৰ-
গৌৰীৰ প্ৰতি এনে ভক্তিপূৰ্ণ স্তুতি-নতি জনোৱাৰ
কোনো মানে নাই।

বন্ধু—জকল, জকল ! নহলেনো, মানে, হিন্দুৰ তেজিখ কোটি
দেৱতাৰ মাজত এই, মানে, ছজনহে তেওঁৰ চকুত, মানে
পৰিব পায় নে বাক !

বৃন্দা—সিও কেৱল এবাৰ ছবাৰেই নহয়তো পৰমেস্বৰ শংকৰ-
স্তুতি, পাৰ্বতী-প্ৰণাম, তেওঁৰ প্ৰায় ঐত্যেকখন কাব্যতে
কম-বেছি পৰিমাণে আছেই। [বননিৰ পিনে চাই
ভাবত পুনৰ তন্ময়] কালিদাসৰ ‘কুমাৰসম্ভৱ’ কাব্য
হৰ-পাৰ্বতীৰেই লীলা-বৰ্ণনা। [শ্ৰৱ ধৰি গায়]

“বৃষভবাহন সেই ব্যোম ভোলানাথে

মদনক ভষ্মীভূত কৰি তাহানিতে

দেখুৱালে তপস্যাৰ অপূৰ্ণ প্ৰভাৱ,

পৰ্বত জীয়াৰী দেহি, পাৰ্বতী দেৱীয়ে

হৰ্ৰহ যাতনা ভুগি কত শত দিন

অপূৰণ অভিলাস কৰিলে পূৰণ।

ছন্দে ছন্দে বাজি উঠিল মধুৰ সংগীত

কুমাৰ সম্ভৱ হ’ল শুভ লগনত।”

[নেপথ্যত ঘণ্টা, হুইছেল আদি পুনৰ বাজিব ধৰিলে]

বন্ধু—কম্বেড, কিন্তু পিক্‌নিক ! মানে, পিক্‌নিক ; বুজিছা ? সেয়া
যে পিক্‌নিকৰেই ছন্দ-ধ্বনি, মানে, পিক্‌নিকৰেই মধুৰ
সংগীত ; পিক্‌নিকৰেই মধুৰ আহ্বান !

বৃন্দা—ব'বা, আগেয়ে মোৰ কথা শুনা ; কালিদাসৰ 'কুমাৰ-সম্ভৱ' কাব্যৰ পটভূমি যে নিশ্চয় হিমালয়, তাত মানে কোনো সন্দেহ নাই, বুজিছা ? গিৰিৰাজ হিমালয়ে কালিদাসৰ দৰে প্ৰতিভাশালী কবি এজনৰ দৃষ্টি 'আকৰ্ষণ' কৰা একেবাৰে স্বাভাৱিক কথা, খুব স্বাভাৱিক। কিন্তু—কিন্তু—কিন্তু [অলপ বৈ], মই যিমান দূৰ গৱেষণা কৰি পাইছো, মানে, 'অভিজ্ঞান-শকুন্তলম্' নাটকৰ পটভূমি বৰ্ণিতাত্মমহে।

বন্ধু—হ' ! আচৰিত আচৰিত যেন লাগিছে কম্বেড্ ভোমাৰ অনুমানবোৰ, মানে, ভোমাৰ কথাবোৰ, চিন্তাবোৰ, মানে বলকনিবোৰ।

বৃন্দা—অনুমনেই নহয়, প্ৰত্যক্ষ প্ৰমাণ আছে, লৌকিক উদাহৰণ আছে, তথ্যপূৰ্ণ কথা আছে। এটা নহয়, দুটা নহয়, তিনিটা নহয়, ডেধাৰ, ডেধাৰ, ডেধাৰ। আমাৰ পণ্ডিত সমাজে দেখি স্তম্ভিত হব, মানে, ইতিহাসৰ পাত ওলট খাব [তৰ্জন-গৰ্জন কৰি ইকাল-সিকাল কৰিব ধৰিলে। এবাৰ হাত জোকাৰে, এবাৰ ভৰি জোকাৰে] কোনে কয়, কালিদাস অসমৰ নহয় বা অসমৰ বাসিন্দা নহয় বুলি ! কোনে কয়, ডেওঁ অসমীয়া নহয় বুলি !! ডেওঁ অসমৰ নোহোৱা হলে, শকুন্তলা নাটকখনৰ পটভূমি বৰ্ণিতাত্মমৰ প্ৰাকৃতিক দৃশ্যৰ সৈতে মানে, এইদৰে কেতিয়াও হবহ মিলি নাযায় নহয়। কেতিয়াও নাযায় ; কম্বেড্, ভূমি কালিদাসৰ 'অভিজ্ঞান-শকুন্তলম্' নাটক পঢ়িছা ?

বন্ধু—পঢ়িছোও, মানে, নাই পঢ়াও।

বৃন্দা—উ আই ! পঢ়িছোও, মানে 'নাই পঢ়াও'—ইয়াৰ মানে আকৌ কিহে ? কেনে কথাহে ?

বন্ধু—মানে, সকলো কথাৰে মানে কব পাৰি জানো ?

বৃন্দা—নোরাবিভো মানে (হাঁহি)। শকুন্তলা নাটক তুমি যে আখৰে আখৰে পঢ়িছা, মই বেছ জানো ; আখৰে আখৰে পঢ়ি, জানি, বুজি, উপলব্ধি কৰি, সাৰ সংগ্ৰহ কৰিছা, হজম কৰিছা, তাকো জানো। আৰু তুমি যে, মানে, কেনে মহা পণ্ডিত তাকো জানো। সংস্কৃত শকুন্তলা নাটকৰ কথা, মানে, আজিলৈ ইমানতে সমাপন কৰিলো দেই। এতিয়া কোৱাঁচোন বাক, মানে, অসমীয়া শকুন্তলা নাটক তুমি পঢ়িছিল। ?

বন্ধু—মানে, অসমীয়া গল্প শকুন্তলা ?

বৃন্দা—হয়, হয় ; বাক বাক, সকলো বুজিলো। এতিয়া মই কৈ যাওঁ।
তুমি শুনি যোৱা মাথোন।

বন্ধু—মানে, তুমি কৈ যাবা, মই শুনি যাম ?

বৃন্দা—ওঁ ; মই মানে, কব নেলাগেই নহয়, মই কিতাপখন চাই চাই গাই যাম, পাঠ কৰি যাম আৰু তুমি শুনি যাবা, শুনি যাবা ; শুনি গ'লেই, মানে, বুজি পাবা।

বন্ধু—বেছ, বেছ, বেছ, বেছ (শুনিবলৈ সাজু হয়)। বাক শুনিছো দেই।

বৃন্দা—এতিয়া কালিদাসৰ শকুন্তলাৰ কথা বাদ দিয়া। ভাহানিখন আমাৰ যে লহোদৰ বৰাই এখন শকুন্তলা লিখিছিল, মানে, কালিদাসৰ শকুন্তলা নাটকখনৰ ভাঙনি কৰিছিল, তাৰে পৰা কেইআষাৰমান গাই দিওঁ শুনা।

বন্ধু—(হাঁহি হাঁহি) মানে, আমাৰ সেই নৈৰ পাৰৰ কেঁকুৰীটোত ঘৰ যে, লহোদৰ, মানে পেটাল সেই মানুহটো—তাৰ কথা কৈছা ?

বৃন্দা—ধেইং কটা ! ধেইট ! ধেইট !!

বন্ধু—হঁ ! কি ! নহয় ? মই ভুল কৈছো ? মোৰ অনুমান ভুল হৈছে ?

বৃন্দা—লহোদৰ নামৰ এজন সাহিত্যিক আছিল, বুজিছা ? মানে, মই এতিয়া মাতি যাওঁ তেওঁৰ কিতাপখনৰ পৰা কেইটামান

শাৰী, অৰ্থাৎ শকুন্তলাৰ পৰা ; আৰু তুমি শনৈঃ শনৈঃ, মানে, লাহে লাহে শুনি যোৱা, অনুধাবন কৰা, ভোমাৰ বসগ্ৰাহী মনটোৰে বস গ্ৰহণ কৰি বস উপভোগ কৰা ।

বন্ধু— বাক বাক বাক । মাতি যাবা, মানে, কিভাবে চাই চাই পঢ়ি যাবা ? নহয় জানো ?

বন্ধা—হয় হয় হয় । শুনা, অসমীয়া কবি সাহিত্যিক আমাৰ লক্ষ্যদেব বৰাই ভাহানিতে লিখি থৈ গৈছে সংস্কৃত শকুন্তলা নাটকৰ অসমীয়া ভাঙনি ; মানে, মহাকবি কালিদাসৰ সংস্কৃত ‘অভিজ্ঞান-শকুন্তলম্’ নাটকৰ অসমীয়া ভাঙনি । ভাবে এছোৱা মই গাই যাম, তুমি শুনি যাবা । শুনিবা এতিয়া ।
ওঁ ‘বেডি’ ?

বন্ধু— ওঁ ‘বেডি’ ।

বন্ধা—শকুন্তলাৰ প্ৰথম সন্ধান পাই বজা হুগুস্তাই এইদৰে আপোনা-আপুনি গুণাগুণা কৰিছে—[কিভাবে চাই পাঠ কৰে] “এই মালিনী নদীৰ ঢৌৰ কণিকা মিহলি হোৱা আৰু পহুম ফুলৰ সূত্ৰাণ লগা বতাহ মই কাম-তপ্ত শৰীৰেৰেও ভালকৈ স্পৰ্শ কৰিব পাবিছো । [ছুখোজমান আগবাঢ়ি গৈ চাই] এই বেতগছে ছাটি খোৱা নিকুঞ্জ বনৰ ভিতৰতে শকুন্তলা ওচৰতে থাকিব পায় । ভালৈ সোমাই যোৱা বাটতে আধা বগা আৰু আধা হালধীয়া বালিৰ ওপৰত আগকালে উঠা আৰু জজ্ঞাৰ ভৰত পাচ কালে পৰা এখাৰী নতুন খোজ দেখা পাইছো । গছৰ ডালৰ নুকলাইদি চাওঁচোন । আঃ ! মোৰ চকু জ্বৰাল ।” এতিয়া শুনা, কম্বেড, কালিদাসৰ ভাষাত কবলৈ গ’লে “অহো লব্ধং নেত্ৰ-নিৰ্বাণম্” । হুগুস্তাৰ এই বচন মানেই কালিদাসৰেই বচন, হুগুস্তাৰ এই অনুভূতি মানে কালিদাসৰেই অনুভূতি । নহয় জানো ?

বন্ধু— জকল জকল ।

বৃন্দা—সেই পিনেই চাই চাই, মানে, একে ধৰে চাই চাই—

বন্ধু—অৰ্থাৎ, ব লাগি চাই চাই—

বৃন্দা—ওঁ ! মানে, ব লাগি চাই চাই—হৃষ্যন্তুই যেতিয়া পাটগাভক
শকুন্তলাৰ মুখখনি দেখা পালে—

বন্ধু—ওঁ ? মানে, পুৰ্ণিমাৰ জোন যেন মুখখনি—?

বৃন্দা—পুৰ্ণিমাৰ জোন যেন মুখখনি— হব পাৰে, হব পাৰে পুৰ্ণিমাৰ
জোন যেন মুখখনি— তেতিয়া, তেতিয়া, তেতিয়া, তেওঁৰ
মনটিও, মানে, স্বাভাৱিকতে পিছলি গ'ল, পিছলি গ'ল,
পিছলি গ'ল। অৰ্থাৎ—

বন্ধু— অৰ্থাৎ, তেওঁৰ মনটিয়েও কেনেবা কেনেবাখন লগালে। লগাবৰ
কথাও দেই—এঃ ! কিবা বোলেনে—কিবা বোলেনে—

বৃন্দা—ওঁ । লগাবইতো । মানে এপিনে গাভকৰ অপৰূপ ৰূপ-লারগ্য,
ইপিনে বননিৰ এনে অপৰূপ অপূৰ্ব সৌন্দৰ্য্য [বৃন্দাবনেও
থব্ লাগি বননিৰ সৌন্দৰ্য্য চাই ব'ল] ।

বন্ধু—চাবা আকৌ কম্বেড্, এই ঠাইডোখৰৰ লক্ষণটো মই
হলে, বৰ ভাল দেখা নাই দেই । ভোমাৰ ভাবৰ লক্ষণটো
দেখিও, মানে, মোৰ বৰ সন্দেহ হৈছে, জানোচা, জানোচা—

বৃন্দা—ব'বা, ব'বা, ব'বা কম্বেড্, কেৱল ইমানেই নহয়, আক
আছে, আক আছে । মানে, যৌৱনৰ ভৰত শকুন্তলা
ভেনেই কাভৰ হৈ পৰিল । মানে, দেহ-মন ভেনেই উচাটন
হ'ল ।

বন্ধু—মানে, দেহাটো খুব জ্বলিব ধৰিলে, গাভ পোৰণি উঠিল,
গৰম হৈ পৰিল, অগনি জ্বলা দি জ্বলিব ধৰিলে । লগে লগে
মনটোৱেও উচাট বিচাট লগালে । লগাববো কথা ; অৰ্থাৎ
গাভক হোৱালীৰ মনভো, মানে, পাট গাভকভো ।

বৃন্দা—ওঁ, গতিকৈ তেওঁ কি কৰিলে শুনা ।

বন্ধু—কিন্তু কবিতাৰ ভাষাত ক'বা দেই ?

বৃন্দা—ওঁ । কবির ভাবাত ক'ম । মানে, শকুন্তলা নিকপায় হৈ শেষত
সমস্ত দেহাটোও গান্ধ-বিবিঙাৰ অতুলেপন ললে । এহাতে
মৃণালৰ থাক পিঙ্কিলে । আক ।

বন্ধু—“মৃণালৰ থাক”, অৰ্থাৎ পদুমৰ মৌলান লৈ, তাৰ মানে,
থাক তৈয়াৰ কৰি, হস্তাভরণ ৰূপে, অৰ্থাৎ হাতৰ থাক
ৰূপে, পিঙ্কি ললে । নহয় জানো ?

বৃন্দা—ওঁ । মানে মৃণাল-নিৰ্মিত থাককে পৰিধান কৰিলে তেওঁ ।

বন্ধু—অৰ্থাৎ, শকুন্তলা আইদেৱে ?

বৃন্দা—ওঁ । আমাৰ অসমীয়াতো এটা যে কিবা মানে, (পাহৰা যেন
দেখুৱাই) কিবা, কি জানো, গীত এটা যে আছিল ?

বন্ধু—অ । অ ! বুজিছো, বুজিছো, অৰ্থাৎ সেই সেই যে (পাহৰা যেন
দেখুৱাই কেবাবাবো মূৰটো খজুৱাই খজুৱাই মনত পেলাই)
“মই খোপাত পিঙ্কিম”...

বৃন্দা—ওঁ ঠিক, ঠিক, ঠিক মনত পৰিছে—“মই খোপাত পিঙ্কিম
বিজুলীৰে ফুল...

বন্ধু—ওঁ ! ঠিক, ঠিক, তাহানিখনতে ডালিমী আইদেৱে গোৱা সেই
গীতটো ! ওঁ...(লগে লগে বন্ধুৱে স্তব লগাই নাচি
বাগি গাব ধৰে)

“মই খোপাত পিঙ্কিম বিজুলীৰে ফুল,

কাণত পদুমৰ কেক,

ভিঙিত পিঙ্কিম ফুলৰ সান্তেসৰী

হাতত মৃণালৰ থাক ।”

বৃন্দা—সেৱাচোন ! সাউৎ কৰে ওলাই পৰিল পাহৰা গীত, পাহৰা
স্তব, পাহৰা ভাল, পাহৰা ডান, পাহৰা মান । এটা
এটাকৈ কেউটাই ওলাল সাউৎ সাউৎ কৈ ।

বন্ধু—অৰ্থাৎ বুজিছা, কম্বেষড, প্ৰেৰণা, প্ৰেৰণা । প্ৰেৰণা নেপালে
সাহিত্য ন'টি নহয় বুজিছা, কেতিয়াও নহয় । অৰ্থাৎ

প্ৰথমতে ভোমাব, প্ৰেৰণা, তাৰ পাছত ভোমাব, অৰ্থাৎ
কথাৰ প্ৰেৰণা, ভাবৰ প্ৰেৰণা ; তাৰ পাছত, তাৰ পাছত
ভোমাব, মানে, সেই মহাকবি কালিদাসজনৰ প্ৰেৰণা ;
তাৰ পাছত, মানে, ডালিমী আইদেওৰ প্ৰেৰণা ইত্যাদি
ইত্যাদি ইত্যাদি, বহুত বহুত বহুত প্ৰেৰণা ।

বৃন্দা—ওঁ । এতিয়া কথা হ’ল, মানে, এই গীতটোত থকা এয়া হবহ
অসমীয়া ছোৱালীৰ অলংকাৰৰ বৰ্ণনা নহয় জানো ?

বন্ধু—জকল জকল ।

বৃন্দা—এনে স্থলত, মানে, কালিদাসক অসমীয়া বুলি ভাবিবৰ বেছ
স্থল আছেতো ।

বন্ধু—নিশ্চয় আছে, মানে, আছেই । জকল আছে । অৰ্থাৎ স্বাধীন
দেশৰ কবিৰ মনত স্বাধীন চিন্তা হবই । ই, একেবাৰে
স্বাভাৱিক কথা, মানে, দেখ দেখ কথা, অৰ্থাৎ জলজল
পটপট কথা । আমাৰ কম্বেডৰ অনুমান সাৰ্থক হৈছে
দেই, জকল সাৰ্থক হৈছে, জকল জকল ।

বৃন্দা—শুনা, কম্বেড আৰু এটা কথা ; আমাৰ অসমীয়া কবি নাট্যকাৰ
অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকায়ো কালিদাসৰ শকুন্তলা নাটখনৰ
যিখন অসমীয়া ভাঙনি উলিয়াইছে, তাত তেওঁৰ বিদূষকজনে
কিদৰে বিহগীত গাই গাই বহুৱালি কৰিছে জানা ?

বন্ধু—শকুন্তলা নাটকতো বিহগীত ?

বৃন্দা—এবা হে ! শকুন্তলা নাটকতো বিহগীত ।

বন্ধু—তেন্তে সি আৰু সংস্কৃত নাটক হৈ আছেনেহে দেও ! হেঃ !

বৃন্দা—জানো ! শুনা ; বিদূষকে গাইছে—

“বৰতো নবহে মন সমনীয়া

বনতো নবহে মন,

কমোৱা তুলাবোৰ যেনেকৈ উৰিছে

ডেনেকৈ উৰিবৰ মন ।”

শকুন্তলাৰ কাহিনীত অসমীয়া গোকুল নথকা হলে, মানে, এই প্ৰসিদ্ধ অসমীয়া নাট্যকাৰ গৰাকীৰ ভাষাই এইদৰে পাক নলয় নহয়। এই একেখন নাটকতে আকৌ সূত্ৰধাৰৰ লগতে নাচনী এগৰাকী ওলাই বৰগীতো গাইছে, “আৱত নিদাঘ ধাৱত ধবণী” ইত্যাদি ইত্যাদি।

বন্ধু—বিহগীত ওলাল যেতিয়া, বৰগীতো ওলাবইতো। অৰ্থাৎ থলুৱা সম্পদ; তাক গাব বলেৰে হেঁচা মাৰি লুকাই থববতো সাধ্য নাই কাৰো।

বৃন্দা—কম্বেড, এযাব কথা, মানে, এটা কথা মন কৰিছানে?

বন্ধু—জকল কৰিছো। এটা কি, মইতো ছটা কথা লৈ মন কৰিছো।

বৃন্দা—আৰে! মই কথাৰ নো কওঁতেই তুমি উত্তৰ দিলাই যে?

বন্ধু—অৰ্থাৎ তুমি কি ক’বা, মই আগতেই উমানতে ধৰি লৈছো নহয়।

বৃন্দা—হেঃ! সববজান! কম্বেডক তেনে আজিৰপৰা সববজানকে বুলিম? হব?

বন্ধু—যথা ইচ্ছা, মানে, মইনো আক কম্বেডৰ চিন্তাধাৰাত, আগ ভেটা দিমনে! নিদিওঁ, নিদিওঁ, কদাপি নিদিওঁ। মই অৰ্থাৎ এতিয়া এই ছটা কথা লৈকে মন কৰিছো দেই; এই নাছনী আক সূত্ৰধাৰ একেলগে ওলাল যে, সেই কথা- যাৰলৈহে।

বৃন্দা—মূঠৰ ওপৰত, মানে, নাট্যকাৰ হাজৰিকাৰ শকুন্তলাৰ কাহিনী ভাগ আপোনাআপুনি চোন অসমীয়াৰ ঘৰৰ পিনে খোজ লৈছেহে, মন কৰিছা?

বন্ধু—ওঁ, জকল জকল।

বৃন্দা—বাক বাদ দিয়া এতিয়া সেইকথা। ওচৰতে সো গাৱঁৰ চুবুৰিটো যে আছে; দেখিছা নহয়?

বন্ধু—ওঁ দেখিছো।

বৃন্দা—তাৰ বাসিন্দাইতে নিজক ক’ব যাহুহ বুলি কয় জানা?

বন্ধু—নেজানো [গৌৰীদাসৰ প্ৰৱেশ]।

বৃন্দা—অ’ নাম লওঁতেই মোৰ বহুদিনৰ চিনাকি মানুহজন ওলাল-
হিয়েই, বেছ।

গৌৰীদাস—নমস্কাৰ হাতীবকরা।

বৃন্দা—নমস্কাৰ। আপোনাৰ নাম লৈছিলো হে মুঠেই এই মাত্ৰ,
এনেতে ওলালহিয়েই। বহুদিন জীৱ দেই, বহুদিন জীৱ
আপুনি।

গৌৰী—আপোনাক মই সৌখিনিৰ পৰাই লক্ষ্য কৰিছো নহয়,
সেয়েহে বোলো যাওঁচোন।

বৃন্দা—ইয়াকে বোলে মানে, মনৰ মিলন।

গৌৰী—আপুনি যোৱা বছৰ শিৱৰাত্ৰি উৎসৱতেই যি এবাৰ মাথোন
আমাৰ ইয়ালৈ আহিছিল; এইবাবোতো অহাৰ কথা
আছিল। কিন্তু কালি উৎসৱ হৈ গ’ল; নাহিলতো?

বৃন্দা—এবা, কালি অহা নহ’ল। সময়কে উলিয়াব নোৱাৰিলো
বুজিছে। সেয়েহে বোলো আজিয়েই যাওঁচোন।

গৌৰী—বাক হওক, কোনো কথা নাই, অভিত্থি বুলিলেই সাক্ষাৎ
দামোদৰ। ব’লক তেন্তে আমাৰ সেইদিনে।

বৃন্দা—নিশ্চয় যাম। বাক সিবাৰ যে, মানে, কথা এষাৰ কোৱা-মেলা.
কৰিছিলো আমি দুজনে, মনত আছে হবলা আপোনাৰ?

গৌৰী—কিহৰ কথা বুলিছে বা?

বৃন্দা—মানে, আপুনি যোৱা বছৰ মোক যে কৈছিল, আপোনালোক
কালিদাসৰ বংশজ বুলি, সেই সন্দেহে বিশেষ কিবা তথ্যপাতি
পোৱা যায় নেকি, তাৰে খা-খবৰ লওঁ বুলি আহিলো।

গৌৰী—ও! বৰ ভাল কথা। আমাৰেই সৌভাগ্য যে, আপোনাৰ
নিচিনা এনে এজন ডাঙৰ মানুহে আমাৰ পূৰ্ব পুৰুষৰ সন্ধান
বিচাৰি বিচাৰি এইখিনি পাইছেহি। [ডেওৰ বন্ধুক দেখি]
এখেত বা কোন?

বৃন্দা—এখেত মোৰ বন্ধু [গৌৰীদাস আৰু বন্ধু ছয়ো ছয়োকে
পৰম্পৰা প্ৰণাম জনায়]। বুজিছে মিঃ দাস, মহাকবি
কালিদাসৰ সন্ধান বিচাৰি বিচাৰি আজি প্ৰায় ছবছৰ
মানেই হ'ল, মই সমগ্ৰ অসম ভ্ৰমণ কৰিছো ; জানে ?
সমগ্ৰ অসম।

গৌৰী—কেৱল এই সন্ধানৰ বাবেই চাৰা অসম ভ্ৰমণ কৰিছে
আপুনি !

বৃন্দা—এৰা, কেৱল এই একেটা সন্ধান লৈয়েই চাৰা অসম।

গৌৰী—উঃ ! ইও কম কথা নহয়তো। কিবা জৰুৰত আছে ?
কিবা বিশেষ উদ্দেশ্য আছে ?

বন্ধু—জৰুৰ, জৰুৰ। মানে, তেখেতে কিবা বিচাৰি কৰিছে,
বুজিছে ? বিচাৰি, কিবা বিচাৰি।

গৌৰী—তাৰ মানে ?

বন্ধু—তাৰ মানে, অৰ্থাৎ বিচাৰি মানে গৱেষণা।

গৌৰী—উদ্দেশ্য ?

বন্ধু—মানে, নতুন তথ্য বাহিৰ কৰা, নতুন কথা প্ৰচাৰ কৰা।

গৌৰী—[একো বুজি নোপোৱা যেন ভাব দেখুৱায়] কি !

বন্ধু—ইয়াৰ নাম গৱেষণা, গৱেষণা।

গৌৰী—গৱেষণা—গৱেষণা—গৱেষণা ! আচ্চা, ইয়াৰ পৰা কি
কাম আছে ?

বন্ধু—মানে, নতুন কথা কিবা উলিয়াব পাবিলে খুব নাম হব।

গৌৰী—মুনাকা হব ?

বন্ধু—মুনাকা, মানে ধৰক, যশ, গৌৰৱ, সম্ভাষণ, অভিনন্দন, সম্ভা,
সমিতি ইত্যাদি ইত্যাদি ইত্যাদি ; আৰু কি আছে !
আৰু—

গৌৰী—আৰু ?

বন্ধু—আৰু চাহ-জলপান আছে, খানা-পিনা আছে।

বৃন্দা—কমবেড, কথা আক নাছিল নহয় ?

বন্ধু—মিছা কথা কৈছো নে কিবা ।

[এনেতে নেপথ্যত দূৰৈত ছইচেল বজোৱা শব্দ শুনা
গ'ল আক বন্ধুৱে সেইগিনে লক্ষ্য কৰি কব ধৰিলে]

বন্ধু—সেয়া পিক্‌নিক খাবৰ সময় হ'ল । ছইচেল পৰাৰ লগে
লগে গৈ উপস্থিত হব নোৱাৰিলে, ভাগ হেৰাবহে বন্ধু ;
ব'লা ব'লা, মই হলে আহিলো দেই ।

[বন্ধুৰ প্ৰস্থান]

বৃন্দা—বুজিছে মিষ্টাৰ দাস [গোবীদাসৰ প্ৰতি]. মানে, মহাকাবি
কালিদাসৰ সন্ধান বিচাৰি সমগ্ৰ অসম ভ্ৰমণ কৰিছো ।
কিন্তু কিয়, জানে ?

গোবী—[মূৰ খজুৱাই] আমি তাকেইতো চিন্তা কৰিছো, কিয়
ইমান ভ্ৰমণ কৰিছে আপুনি ।

বৃন্দা—বেছ, বৰ ভাল কথা, মোৰ চিন্তাৰ লগতে আপোনাৰেও
চিন্তা কৰক মিঃ দাস ।

গোবী—কি কৰিব লাগিব আমি অনুগ্ৰহ কৰি জনালেই হয় ।

বৃন্দা—মোৰ যিমান দূৰ বিশ্বাস, মানে, কালিদাস এই অঞ্চলৰ মানুহেই
হব । গতিকে, আপুনি এই বিষয়ে যি জানে মোক
অনুগ্ৰহ কৰি কব লাগিব, দেখুৱাব লাগিব, এয়ে ।
আক আজিভো শিৱ-চতুৰ্দশীৰ পাছ দিন । যোৱা বেদি
আপুনি মোক কৈছিল যে এই সময়তে কালিদাসৰ
ভিধি-মহোৎসৱ । আছেনো মনত ?

গোবী—হয় হয়, আছে মনত ; কিন্তু এই উৎসৱ কালিভো হৈ গ'ল ।

বৃন্দা—কালি হৈ গ'ল ।

গোবী—হাঁ ; কালি হৈ গ'ল, কালি ।

বৃন্দা—অঃ ! আমাৰ দুৰ্ভাগ্য যে, একেবাৰে পাহৰি গ'লো কালিৰ
দিনটোৰ কথা । বাক, উৎসৱ খুব ধুমধাম হৈছিল বোধহয় ?

গৌৰী—হাঁ, একবকম হৈ গৈছে। কিন্তু জানেইতো আজিকালিৰ দিন তো খুব খাবাগ্ আছে। জিনিচৰ ইমান দাম! কি ঔৎসৱ কৰিব! কি মাহুহ মাতিব! কি খুৱাব! কি গান বাজানা কৰাব! সব কথাইতো দিগদাৰী তবু হৈ গৈছে কোনো বকম। কিন্তু বৰ দিগদাৰী হৈ গৈছে।

বৃন্দা—বেহ বেহ বেহ। কোনো বকম হৈ গৈছে যে এয়েই ভাল। আজিৰ দিন তো মানে, একেবাবে নাভুং নাফুড, মহাজন ডাঙৰীয়া। বস্ত্ৰৰ এই বকম দাম আমি জীৱনত দেখা নাই, শুনা নাই। আমি তাহানিখন চাউল বজাবত কিনিছিলো, এক সেৱত আঠ আনা; আজি তাৰ দাম হ'ল তিনিটকা। চেনি কিনিছিলো এক সব তুঅনা; আজি তাৰ দাম ছয়টকা। এইবোৰ কথা একেবাবে সপোন সপোন যেন লাগিছে।

গৌৰী—ঠিক কথা। কিন্তু কি কৰিব! উপায় নাই।

[বস্ত্ৰৰ পুনৰ প্ৰৱেশ]

বৃন্দা—বাক মহাজন ডাঙৰীয়া, বেয়া নাগাৱ যদি এটা কথা শুনিব পাবোনে?

গৌৰী—জকল পাবে।

বৃন্দা—আপোনালোক বাক আদিম কোন ঠাইৰ মাহুহ?

গৌৰী—আমিহঁতো অসমৰেই মাহুহ।

বৃন্দা—অসমৰ? মই শুনিছো 'আদিম', মানে, আপোনালোকৰ পূৰ্ব বংশ কোন ঠাইৰ মাহুহ।

গৌৰী—অ সেইটো কথা? মানে, পহিলা কোন ঠাইত আমাৰ বংশৰ মাহুহসব আছিল, কোন ঠাইত জন্ম হৈছিল, সেইটো কথা?

বৃন্দা—ওঁ, সেইটো কথা।

গৌৰী—আমাৰ একেবাবে পূৰ্ব পুৰুষৰ লোক কিজানি বাজপুতনা দিবৰ হব পাবে।

বৃন্দা—কোনো ঠিক নাই ?

গৌৰী—সিমান ঠিক কৰি কব নোৱাৰি। তবে বাজপুতনা, মেৰাব, দক্ষিণ ভাৰত, এইসব জাগাবেই হব। লেकिन আমাৰ বাৰা, আতা, বাবাব বাৰা, কাকা—এই সবতো অসমতেই আছিল। অসমতেই আমাৰ জমী-জুমা বহুত আছে, ব্যৱসায় বাণিজ্য বহুত আছে, সব কিছুই আছে। আচ্চা, আপোনালোক আদিম ক'ৰ মানুহ ?

বৃন্দা—আমাৰ পূৰ্বপুৰুষবতো ঠিক নাই, মানে, ঠিক কোন ঠাইৰ মানুহ ভালদৰে জনা নাযায়।

গৌৰী—সেয়েতো কথা।

বৃন্দা—বোধহয় কনোজ, মিথিলা আদি ঠাইৰ হব। অৰ্থাৎ মানে, দক্ষিণ-পশ্চিম ভাৰতবেই হব ?

বন্ধু—জকল, জকল। প্ৰকৃত অসমীয়া বুলিবলৈ আজি আমাৰ কোনো নাই, আদিম অসমীয়া বুলিবলৈও কোনো নাই। নগা, খাচিয়া, মিজো এই সকলোবোৰ পৃথক পৃথক হৈ গ'ল, সুকীয়া সুকীয়া ৰাজ্য পাতি অসমৰ পৰা বিচ্ছিন্ন হৈ পৰিল।

বৃন্দা—সেয়েতো।

গৌৰী—পতিকে, এতিয়া আমি অসমীয়া, পশ্চিমীয়া সব লোক ভাই ভাই।

বন্ধু—জকল, জকল ; মানে, আমি সবেই ভাই ভাই, ভাই ভাই।

[সুৰধৰি কেবাবাবো গায়] আমি সব ভাই ভাই।

ভেদাভেদ একো নাই ॥

[হাতেৰে ডাল দি ছবাব-তিনিবাব গায়]

বৃন্দা—আচ্চা মহাজন, আপোনালোকৰ পুৰুষনামা আছে ?

গৌৰী—মানে ?

বৃন্দা—মানে বংশাবলী।

গৌৰী—মানে, আমাৰ গোষ্ঠীৰ ইতিহাস ?

বৃন্দা—হয়, হয় আচ্চা, আপোনালোকৰ পূৰ্ব পুৰুষ কোন ঠাইৰ
মানুহ ?

গৌৰী—ওঃ ! বহুত দুৰৰ, বুজিছে, বহুত দুৰৰ—উজ্জয়িনী, ৰাজ-
পুতনা, মেৱাৰ এই সব জাগাৰ।

বৃন্দা—ঠিক ভেনেকুৱাই হব। সংস্কৃত পুথিবোৰত উজ্জয়িনী নামৰ
উল্লেখ বহুত আছে, মানে, কালিদাসৰ গ্ৰন্থবোৰতো আছে।
বাক, আপোনালোকৰ পূৰ্ব পুৰুষৰ নাম কেইটামান
অনুগ্ৰহ কৰি মোক কবচোন, মই লিখি লওঁ।

গৌৰী—আমাৰ বংশাবলী তো খুব লম্বা আছে। একটাতো আমি
সকতে দেখা পাইছিলো। কমচে কম তিনি মিটাৰ লম্বা
হব। তাতে আমাৰ পূৰ্বপুৰুষৰ সব নাম লিখা আছে।

বৃন্দা—ক্ৰম অনুসৰি লিখা আছে ?

গৌৰী—মানে ?

বৃন্দা—কোন জন আগৰ, কোন জন পাছৰ।

গৌৰী—ওঁ। সেইবকমেই আছে।

বৃন্দা—আচ্চা, তাত কালিদাস নামৰ কোনোবা মানুহ আছে ?

গৌৰী—হাঁ, [চিন্তা কৰা যেন দেখুৱাই] আছে, আছে, খুব আছে।

বৃন্দা— তেওঁ কিমান দিন আগৰ হব ?

গৌৰী— কালিদাস ! আঃ ! বহুদিন বহুদিন আগৰ। আমিহঁতো
দেখা নাই। আমাৰ বাবাই অৱশ্যে দেখা পাইছিল বুলি
হনিছো।

বৃন্দা— হেঃ, কিনো কৰছে মহাজন ?

গৌৰী— ঠিকেই কৈছো। আমাৰ বাবাব মূখে হনিছো তেওঁৰ
বিষয়ে বহুতো কথা।

বৃন্দা— যেনে ?

গৌৰী— যেনে—যেনে—যেনে—

বৃন্দা— তেওঁ কি সাহিত্যিক আছিল ?

গৌৰী— হাঁ। সাহিত্যিক আছিলতো। মষ্টবৰ সাহিত্যিক।

বৃন্দা— কি কি কিতাপ লিখিছিল ?

গৌৰী— কিতাব ? কিতাবতো বহুত লিখিছিল। আমাৰ দোকানত গ'লেই দেখিব। বহুত কিতাব-বহুত-বহুত কিতাব বহুত।

বৃন্দা— বাক, বলকচোন ভেস্তে আপোনালোকৰ দোকানলৈকে যাওঁ

গৌৰী— আচ্চা বলক (ছয়োৰে প্ৰস্থান)।

৩য় দৃশ্য

(গণেশগুৰিৰ ৰাজ-আলিবাটৰ দাঁতি)

গৌৰী— এয়ে আমাৰ দোকান। হৌ ছই মহলা ঘৰটোৰ পিনে চাই পঠাওক (বৃন্দাবনে চাব ধৰিলে)। কি দেখিছে ? দেখিছে কিতাবচৰ ?

বৃন্দা— আও ইমানবোৰ কিতাপ ! একেজন কবি কালিদাশেই লিখা ?

গৌৰী— হাঁ। হিয়েই লিখা। আক কিছুমান আছিল - কিন্তু - ।

বৃন্দা— আক আছিল ?

গৌৰী— হাঁ, আক আছিল, বহুত আছিল।

বৃন্দা— ছই এখন চাব পৰা যায় ?

গৌৰী— হাঁ, চাব পৰে, চাব পাবে (চাৰি পাঁচখনমান বঙা জিল-লগোৱা দীঘল দীঘল মহাজনৰ হিচাপ লিখা খাতা আনি দিলেহি আক বৃন্দাবনে বৰ আগ্ৰহেৰে চাব ধৰিলে)।

বৃন্দা— (কিছুপৰ চাই বিবস্ত্ৰ হৈ হাঁহিব ধৰে) হেৰি মহাজন, এই-বোৰচোন মানে, দোকানৰ কিবা হিচাপৰ খাতা বহীহে ! এয়া লিখা আছে—বহৰ ডাইল এশ কুইণ্টল, মিঠাভেল এক-হাজাৰ টিন, চেনি আশী কুইণ্টল, আলু 'নাইনিডাল' এশ বস্তা, আলু (চিলং) পঞ্চাশ বস্তা ইত্যাদি ইত্যাদি ইত্যাদি।

(বিবক্তি-ভাব দেখুৱাই) আপোনালোকেই চাই থাকক এইবোৰ । (দলি মাৰি দিলে) বাক মহাজন, আপুনি তেওঁৰ বিষয়ে আক কিবা জানে ? কিবা শুনিছিল ? মানে, পূৰ্বপুৰুষ স্বৰূপে ?

গোবী— হাঁ হাঁ বহুত কথাকেই হুনিছো, বহুত কথাইডো আমাৰ জানা আছে ।

বৃন্দা— ছুই চাৰিটা ক'বনে অঙ্গুগ্ৰহ কৰি ?

গোবী— আচ্চা হনক । তেওঁ দেখাত খুব হুট-পুট, বলিষ্ঠ অৰ্থাৎ মোটা আছিল ; খুব ভাল ভাষণ দিব পাৰিছিল ।

বৃন্দা— খুব ভাল ভাষণ দিব পাৰিছিল ? কিবা নমুনা আছে ? প্ৰমাণ আছে ?

গোবী— হাঁ আছে ; বহুত নমুনা আছে, প্ৰমাণ আছে । প্ৰতি বছৰ আমাৰ ইয়াত যেতিয়া বাম-লীলা হয়, তেওঁতো তাত খুব হুন্দৰ হুন্দৰ নাচ আৰু অভিনয় কৰিছিল । মজাৰ কথা কৈছিল ।

বৃন্দা— হয় ? কি কি ভাওত অভিনয় কৰিছিল বাক ?

গোবী— খুব বৰ বৰ ভাওসব অভিনয় কৰিছিল, যেনে, ধৰক, মেঘনাদ, কুন্তকৰ্ণ, ভক্ত হনুমান ইত্যাদি ইত্যাদি । হুনা যায়, একবাৰ মেঘনাদৰ ভাও কবোঁতে, তেওঁ মেঘৰ আঁৰৰপৰা যি বকম ভৰ্জন-গৰ্জন কৰিছিল, দেখি সব দৰ্শক চকুখাই উঠিছিল, হক হক ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে ভয়ত কম্পমান হৈ খুব চিঞৰ বাখৰ লগালে, কান্দাকটা কৰিব ধৰিলে ; গোটেই মণ্ডপত হুলস্থূল লাগি পৰিল, হাহাকাৰ হৰিধ্বনিৰ বোল উঠিল । চোজ্জা-চুজ্জীবোৰৰ যি হে গগগোল !

বৃন্দা— হয় ? ব'ব ব'ব, মই কথাবোৰ টুকি লওঁ (হাঁহি হাঁহি বহীত লিখিব ধৰিছে) । পিছে, পিছে ? তাৰ পাছত ? মানে, তেওঁৰ বৰ-সংসাৰৰ বিষয়ে বিশেষ জানিবলগীয়া কিবা আছে ? মানে, তেওঁৰ বিয়াবাক হৈছিল ?

গৌৰী— হাঁ, চাদি হৈছিলতো। খুব হৈছিল।

বৃন্দা— সতি-সন্ততি ?

গৌৰী— হাঁ, হৈছিলতো। খুব হৈছিল। কিন্তু গেই সবটো
বহুত দুখৰ কথা আছে। কি বলিব! কি হনিব!!
(হুনিয়া চাবে)

বৃন্দা— আচ্চা তেওঁ জীয়াই আছিল কিমান দিন? কিমান বছৰ?

গৌৰী— তাকেইভো কৈছো, বোলো হেইটো বৰ দুখৰ কথা
আছে। তেওঁতো খুব কম বয়সতে মাৰা গেল বুলি
হনিছো।

বৃন্দা— হয়?

গৌৰী— কিজানি পঞ্চাশ বছৰ বয়স হ'ল কি নহলেই। হেই
যে মানুহে কয় আসামেৰ বৰ ডাঙৰ ভূমিকম্প একটাৰ
কথা।

বৃন্দা— ওঁ; বৰভূইকঁপ? তেতিয়া আসাম চাহাবে দখল কৰিছিল।

গৌৰী— হয় হয়, চাহাব চাহাব। মষ্ট বৰ ভূইকঁপ, বৰভূইকঁপ বুলি
কয়। হেই সময়ত এই জাগাত বহুত চাহাব আছিল;
বহুত; চব জাগাতেই চাহাবতো। অসমীয়া মানুহৰ
একবাৰ ডাঙৰ বেমাৰ হৈছিল; কলেৰা বেমাৰ, বুজিছে
কলেৰা, কলেৰা।

বৃন্দা— কলেৰা! ও! কলেৰা!! মানে বৰ সাংঘাতিক, বৰ
সংক্ৰামক বেমাৰ! আচ্চা, তাৰ পাছত?

গৌৰী— তাৰ পাছত, কলেৰাত পৰি দৈনিক হাজাৰ হাজাৰ
মানুহ দিন দিন মৰিব ধৰিলে। ডাক্তৰ, কৰিবাজ কত
ৰকমৰ চিকিৎসক আছিল, গ'ল, চিকিৎসা কৰিলে; কিন্তু
নাই, মানুহ নাৰাছে, নাৰাছে বহুত মৰিল, বহুত
মৰিল। আৰু শেষত আমাৰ কালিদাস, আমাৰতো বাবাব
বাবা কালিদাস, তেওঁৰো কলেৰা হ'ল।

বৃন্দা— আপোনালোকৰ বাৰাৰ বাৰা, মানে, কালিদাসৰো কথোৱা হ'ল ?

গৌৰী— হয়, হয় ; ছনিছো, একদিনৰ ভিতৰতে ডেউৰ বেমাৰটো খুব সাংঘাতিক হৈ উঠিল ; বমি, পাইখানা ; বমি, পাইখানা ; ঘণ্টাত কিজানি একল বাৰ, হাজাৰ বাৰ বমি, পাইখানা ।

বৃন্দা— হয় ? ব'ব, ব'ব, অলপ লাহে লাহে কৈ খাওক, মই 'লিখি লওঁ ব'ব। তাৰ পাছত ? চিকিৎসা নাই ? মানে, ঔষধ নাই ?

গৌৰী— চিকিৎসা বোলে হৈছিল। কবিবাজী চিকিৎসা। দেই হময়ত অসমততো ডাক্তৰী চিকিৎসা বেছি নাই। লেकिन গুৱাহাটীতে একজন বোলে মিছনাৰী ডাক্তৰ আছিল।

বৃন্দা— মিছনাৰী ডাক্তৰ ? হয় ?

গৌৰী— হয় ; মিছনাৰী ডাক্তৰ ; খুব ডাঙৰ ডাক্তৰ, বুজিছে, খুব ডাঙৰ, অৰ্থাৎ খুব মটৰৰ বিখ্যাত ডাক্তৰ।

বৃন্দা— মানে, ইয়াতে আছিল ?

গৌৰী— ঠিক ইয়াতে নহয়, ইয়াৰপৰা পাঁচ-ছয় মাইল দূৰত ; হো গুৱাহাটীত আছিল। বাৰা ব্ৰহ্মপুত্ৰ নদীৰ পাৰত।

বৃন্দা— পাছে ? পাছে ?

গৌৰী— পাছে, আমাৰ ককাদেউতা গুৱাহাটীত গ'ল। খোজ কাঢ়ি খোজ কাঢ়ি গ'ল। ডেতিয়াতো আজিৰ দৰে মটৰ গাড়ী নাই, চিটিবাহ নাই, বিক্চা নাই ; যানবাহন একো নাই।

বৃন্দা— ওঁ। পাছে ? পাছে ? তাৰ পাছত ?

গৌৰী— যাওঁতে যাওঁতেইতো লাগিল বহুত হময়। বহুত দেবি হ'ল যদিও ডাক্তৰ একটা আছিল অৱশ্যে, মিছনাৰী ডাক্তৰ। দেখাত বোলে মানুহটো খুব হকত আবত। তাৰো আহোঁতে বহুত হময় লাগিল। মটৰ নাই। ঘোঁৰা একটাত উঠিয়েই আছিল কোনোবাকস। ডেউ আহি দেখে বোগীৰ অৱস্থা একদম খাবাব ! একদম খাবাব !

বৃন্দা — আঘাৰ সেই কবি কালিদাসৰ কথা কৈছেতো ?

গৌৰী— হাঁ হাঁ, হেই কালিদাসৰেইতো কথা এইটো। কালিদাসৰ কলেবা একদম সাংঘাতিক কলেবা হৈ গৈছে ; মাহুৰটো একদম লাগুয়েজান হৈ পৰিছে। খাৱা-পিনা নাই, মাত-বোল নাই, একদম বেহঁচ। হেই সময়তেই কোনো বকম আহি গ'ল হেই মিছনাৰী ডাক্তৰ।

বৃন্দা— বেছ, চিকিৎসা কৰিলে মিছনেৰী ডাক্তৰে ?

গৌৰী— চিকিৎসাতো কৰিলেই। কিন্তু কি চিকিৎসা কৰিলে জানে ? ভেতিয়া কলেবাৰ নতুন ইন্জেকছন ওলাইছে মাত্ৰ। ডাক্তৰে কালিদাসক, আহিয়েই অৱস্থা দেখি, একটা ইন্জেকছন দি দিলে ; মষ্টবৰ ইন্জেকছন। পাঁচ-দহ মিনিটৰ পাছত আবার একটা ইন্জেকছন দিলে ; মষ্টবৰ ইন্জেকছন।

বৃন্দা— তাৰ মানে ডবল ইন্জেকছন দিলে ?

গৌৰী— হাঁ। ডবল ইন্জেকছন দিলে, একদম ডবল।

বৃন্দা— বেমাৰ যিবকম সাংঘাতিক, যিবকম ডবল, ইন্জেকছনো হ'ল সেইবকম সাংঘাতিক, সেইবকম ডবল। তাৰ পাছত ?

গৌৰী— তাৰ পাছত, আৰু কি ? প্ৰথমটো ইন্জেকছন দিয়াৰ পাছত কিছুসময় বোলে ডেওঁ ছট্‌ফট্‌, ভট্‌ফট্‌, ঘট্‌মট্‌, ঘট্‌মট্‌ কৰিব ধৰিলে ; তাৰ পাছত, ডেওঁৰ সেই সাহিত্য সব চাব বিচাৰিলে ?

বৃন্দা— সেই খাতা সব ? মানে হিচাবৰ খাতা সব ?

গৌৰী— হয় হয় হয়। খাতা, খাতা। সেই সব বোল চালে ; কিন্তু ভালকৈ একো কব নোৱাৰিলে, আকাৰে ইংগিডেবেহে কিবা ক'লে। কিন্তু আবার বৰ বেয়া বকমে ছট্‌কট্‌ ছট্‌কট্‌ ঘট্‌মট্‌ ঘট্‌মট্‌ কৰা দেখি, আবার একটা ইন্জেকছন দিলে। আৰু এই দ্বিতীয়টো ইন্জেকছন দিয়াৰ লগে লগেই

মানুষটো একদম বেহুচ হৈ মাটিড পবি গ'ল, মাঝা গ'ল ।

শেই কালিদাসডো মাঝা গ'ল । একদম মাঝা গ'ল ।

বৃন্দা - (যুবে-কপালে হাত দি) আ-হা-হা ! ইন্জেকছনেই কালি-
দাসক মাঝিলে ! ডাক্তবব ডবল ইন্জেকছন্ ! আ-হা-হা-হা !
মিছনাবী ডাক্তবব ডবল ইন্জেকছন্ !! আ-হা-হা-হা !!

গৌরী-- ওঃ ওঃ ওঃ ! ডবল ইন্জেকছনেই কালিদাসক মাঝিলে !
ওঃ ! ডবল ইন্জেকছনেই কালিদাসক মাঝিলে !!
ওঃ ওঃ ওঃ !!!

[যরনিকা]

(৩) উগৰান ক'ঙ !

চৰিত্ৰ-সমূহ—

কপেশ্বৰ—বাহঁবৰীয়া গাৱঁৰ ডেকা স্কুল মাষ্টৰ ; ধৰ্মনিষ্ঠ ব্যক্তি ।

ধনেশ্বৰ—কপেশ্বৰৰ পিতাক (আদহীয়া) ।

যজ্ঞেশ্বৰ—বাহঁবৰীয়া গাওঁনিৱাসী, বিধান সভাৰ সদস্য, ব্যৱসায়ী,
ঠগ, ঐৰক্ষক

পোনা—কপেশ্বৰৰ পুতেক (দহ-বাব বছৰীয়া) !

বংদৈ—কপেশ্বৰৰ গাভৰু পত্নী, সতী সাধৱী, ভক্তি-পৰায়ণা নাৰী ।

১ম দৃশ্য

[কপেশ্বৰৰ ঘৰ ; ঘৰটোৰ ছটা কোঠা ; কপেশ্বৰে নেপথ্যত
সুৰ ধৰি ঘোষা পাঠ কৰিছে—

“মুক্তিভ নিম্পৃহ যিটো সেহি ভকতক নমো

বসময়ী মাগোহো ভকতি ।

সমস্ত-মন্তক-মণি

নিজ ভকতৰ বশ্য

ভজো হেন দেৱ বহুপতি ॥”

ঘোষাপাঠৰ অন্তত ডাল বজায় আৰু শেষত কিছুপৰ ‘কৃষ্ণ কৃষ্ণ,

হৰি হৰি, বাম বাম’ আদি কবি উগৰানৰ নাম মাতি থাকে ।

এনেদে বংদৈৰ প্ৰৱেশ] ।

বংদৈ—ছেৰ’ পোনা, পোনা, কেনি গলি ঐ ! ভাত টেচা হৈ গ’ল ।

পিতাৰ গোসাঁই ঘৰৰপৰা নোলোৱাই হ’ল দেখোন !

চাচোন, মাঙ ।

পোনা—(প্ৰৱেশ) পিতাই সোৱা খাপনাৰ আগত বহিয়েই আছে ।

কিবা কিবি গুপ্তগুণাই গোসাঁই সেৱা কৰিয়েই আছে । মই

কতবাব ক’লো ভাত টেচা হ’ল বুলি, নেবাঁভেই নহয় ।

বংদৈ— হয়নে ?

পোনা— সোঁৱা চাচোন ।

বংদৈ— (নেপথ্যৰ পিনে চাই) মিছা নহয়তো । ভেস্তে পোনা, ডহঁভেই আহ । ভাত খাই বাহি । ককাদেউতাকো মাত । বাতিপুৱাৰেপৰা বেলি ভাটি দিৱালৈকে ভাতপালখ লেঠাই মৰি নাহে, চকটোকে এবিৰ নোৱাৰো । কোনো পিনে চোৱা-চিঙী কখিবৰ আজৰি নাই । এঃ ! ককাদেউতাক মাতিছি নে ?

পোনা— (চিয়ঁৰি) অ ককাদেউতা, ককাদেউতা ।

ধনেশ্বৰ— (ভিতৰৰ পৰা) কি ও পোনা ?

পোনা— ভাত খাবৰ হ'ল, আয়ে মাতিছে ।

ধনেশ্বৰ— গৈছো বাক ব । (ধনেশ্বৰৰ প্ৰৱেশ) । পিছে, পিতাৰ ক'তা ?

পোনা— সিজনে গোঁসাই ঘৰৰপৰা ওলোৱাই নাই নহয় ।

ধনেশ্বৰ— মাত, মাত ; নেমাত কেলৈ ?

পোনা— কতবাব মাতিলো । নেমাতেই নহয় ।

[নেপথ্যত পুনৰ কপেশ্বৰৰ বৃথত হৰিনাম-কীৰ্ত্তন প্ৰসংগ শুনা যায়] ।

বংদৈ— সেয়া আকৌ লাগিল । আক বা কেতে পৰ কৰে !

আপোনালোক বহকগৈ বাওক দেউতা, ভাত খাওকগৈ ।

ধনেশ্বৰ— বাতিপুৱা আঠ-ন বজাডেই নিতৌ কুললৈ বুলি খোজ লয় সি টলো টলোকে । এই চাৰি-পাঁচ মাইলকৈ বাতা — ব'দে, বৰষুণে ; জহে, জাবে ; কাহানিও কুল খতি নকৰে সি এদিনলৈকেও ; হাজাৰ গা মূৰ বেয়া হওক ; হাজাৰ অশুখ অশান্তি হওক । সিৰাব এশ হুই ডিওঁী অব । ডাক্তৰে কিমান ক'লে, বোলে সম্পূৰ্ণ “বেট” লব লাগে । পিছে উ ! সিজনে গুনিলেহে ! কুল বুলিবহে লাগে

সিজনব জাবজহ একো নাই। ল'ৰা-ছোৱালী এবাহঁব লগত এইদৰে ওবে জীৱনটো কটাই বেচাবাব চুলি পকিল, গাল-মুখ শুকাই টোটোৰা পবিল, চকু গাঁতত সোমালগৈ। অকালতে বুঢ়া হ'ল দেহি !!

বংদৈ— দেউতা, ভাত বাঢ়িছো, আহক। পোনা, আহ। (ভিনিও ওচৰৰ কোঠাত সোমাল। ধনেশ্বৰ আৰু পোনা খাব বহে। মাকে খোৱা বস্তু দিব ধৰে)।

পোনা— আই, মোক হলে আজি ভজা মাছ ছটুকুৰা দিব লাগিব দেই, ছটুকুৰা।

বংদৈ— তোমাক অকলে ছটুকুৰা দিলে, দেউতাবহঁতলৈ পিছে ? আমালৈ ?

পোনা— অধনি ভই মোক দিম বুলি কোৱা নাছিলি ? মই চোতালৰ সৌ সিমূৰৰপৰা চলি খৰিবোৰ আনি দিছিলো যে ; নহলে আজি ভাত বান্ধিলিহেঁতেন বেছকৈ। যিহে কেঁচা খৰি !

বংদৈ— অ ! চলি খৰি অনাৰ বাবেই তোমাক এতিয়া ছটুকুৰা ভজা মাছ লগা হ'ল নে ? এঃ ! বৰ কামটো কৰিলে দেই মোৰ বোপায়ে। এওঁক এতিয়া মই ছটুকুৰা ভজা মাছ দিব লগা হ'ল দেহি ! পিছে, মই যে মাছ বাছিহেঁ !; খুইছেঁ, বান্ধিছোঁ, বাঢ়িছোঁ। মোৰ ভাগত কেইটুকুৰা হব ?

পোনা— সেইবোৰ মই নেজানো, মোক লাগিবই ছটুকুৰা মাছ।

বংদৈ— ওঁ। বোপায়ে মোক হোলোঙা মাৰিবে একে কোবেই নি সবগত তুলি থব নহয় !! নিদিলে হবনে ছটুকুৰা মাছ এওঁক ! হেঃ !!

পোনা— তেন্তে ব, চলি খৰি সোপাকে নি আকৌ চোতালত থৈ আহোঁগৈ (উঠি নিব খোজে)।

বংদৈ— হে হে হে ! কি কৰ !! কি কৰ !!! বৰমুখ দিছে, দেখা নাই ? ভিত্তি নেযাব খৰি সোপা ?

ধনেশ্বৰ—পোনা, এয়া লোঁৱা, ময়ে এটুকুৰা দিলো। মাৰাইটো এটুকুৰা দিছেই! অ! তথাপি মনটো খুচি হোৱা নাই। বাক, আকৌ এটুকুৰা দিলো দেই। এইবাৰ? এইবাৰ গণি চোৱা কেইটুকুৰা হ'ল।

পোনা— এক, দুই, তিনি।

ধনে— তিনি টুকুৰা? বেছ! (এটুকুৰা আনি) তিনিৰ এক গ'ল? বিয়োগৰ নেওঁতা পঢ়িছিল। যে? মাতাচোন এবাৰ।

পোনা— (সুৰ ধৰি গায়) একৰ এক গ'ল থাকিল শূন্য; দুইৰ এক গ'ল থাকিল এক; তিনিৰ এক গ'ল থাকিল দুই।

ধনে— হৈছে বাক। ব'বা। দুইৰ লগত এক যোগ হ'লে?

পোনা— চাৰি।

ধনে— হুঁ:। (এটুকুৰা মাছ দি) এয়া চোৱাঁ চাৰি হ'ল নে?

পোনা— তিনি।

ধনে— বেছ, এতিয়া ভাত খোঁৱা। খাবৰ বেলিকা কথা ক'ব নেপায়। ৰূপেশ্বৰ গোসাঁই স্বৰৰণবা অহা যেন দেখিলো। নাই অহা এতিয়াও?

[নেপথ্যত ৰূপেশ্বৰে পুনৰ সুৰ ধৰি গায়]

“মই ছৰাচাৰ, কেৱলে ভোমাৰ, অপৰাধী নাৰায়ণ।

কমিয়োক হৰি, লৈয়ো দাস কৰি, পলিলো হেৰা শৰণ ॥

হে কৃষ্ণ স্বামী, তুমি পাৱে আমি কেৱল চৰণ চাওঁ।

কৰা অনুগ্ৰহ, মায়াৰ নিগ্ৰহ, তেবেসে প্ৰভু এবাওঁ ॥”

[ৰূপেশ্বৰৰ প্ৰৱেশ]

ৰূপেশ্বৰ—গোসাঁই স্বৰত সোমালে ডহঁতে বোক চিৰঁৰি নেথাকিবি বুলিছিলো নহয়। তথাপিওচোন সেই একেটা কথাই সুগুছিল।

ধনে— পোনা, পিতামহী আহিল। মাৰক ভাত বাঢ়িবলৈ ক।

পোনা— আই, পিডাই আহিল। তাত বাঢ় (নেপথ্যত যজ্ঞধ্বংসে)
মাত লগালে—“ব্রাডাৰ, ঘৰত আছানে?”)।

ৰূপে— ওঃ! সেয়া ব্রাডাৰ নে?

যজ্ঞ— ওঁ। হয়, ময়েই।

ৰূপে— এই ভব চুপবীয়াখন ওলালাহি যে? আজি কি ভোমৰ
দোকান বন্ধ?

যজ্ঞ— বন্ধ নহয়। আও! মোৰ দোকাননো সতকাই বন্ধ
হয়নে। আজিকালি তেও জ্বলন তহন। কিন্তু এনে
এটা দিন আছিল, আমাৰ দেউতাহঁতৰ দিনত, যেতিয়া
আমাৰ দোকান বুলিলে সি সদায় খোলা থাকিবই
লাগিব। সদায়, সদায় খোলা থাকিবই।

ৰূপে— পিছে ব্রাডাৰ, কি উদ্দেশ্যেৰে অহা হ'ল বা?

যজ্ঞ— উদ্দেশ্য এনেকৈ একোটোৱেই নাই, অথচ, অইন পিনেদি
নোহোৱাও নহয়। বৰ ডাঙৰেই বুলিবা।

ৰূপে— যেনে?

যজ্ঞ— (এযাৰ ছুয়াৰ কৈ) নমাটি গাৱঁত ভোমালোকৰ মাটি
কেইহালিচামান আছিল হবলা?

ৰূপে— অ সেই নমাটি গাৱঁত?

যজ্ঞ— ওঁ, নামকপ বেল ট্ৰেচনৰ উত্তৰে।

ৰূপে— ওঁ, হয় হয়, আছে, আছে। ট্ৰেচনৰ পৰা প্ৰায় আৰা-
মাইল দূৰত যে?

যজ্ঞ— ওঁ হয় হয়; ঠিক কথা। মিলি গৈছে।

ৰূপে— পিছে এতিয়া হ'ল কি?

যজ্ঞ— সেই মাটিখিনিৰ খাজনা একেবাৰে কেবাবহৰ দিয়া হোৱা
নাছিল হবলা?

ৰূপে— জা—নো; মনত নাইতো। পিডাই?

ধনে— ওঁ?

কপে— নামকণৰ মাটিখিনিৰ খাজনা দিয়া হোৱা নাই নেকিও কেইবছৰমান ?

ধনে— এঃ ! আজি দিম কালি দিম কবি ধাকোভেই দিম গৈয়ে আছে নহয়। দিয়া নহল ভো ; পিছে কি হ'ল এতিয়া ?

বজ্জ— মাটিখিনি, শুনিছে, বৰ ভাল মাটি আছিল দেই। পিছে — — — ।

ধনে— পিছে কি হ'ল ?

বজ্জ— ক'বলৈকে বেয়া লাগিছে নহয়। মাটিখিনি নিলামত গ'ল বে।

ধনে— নিলামত গ'ল !

কপে— আমাৰ সেই মাটি নিলামত গ'ল ! ল'লে কোনে জানা ?

বজ্জ— নিলামত দিয়া বুলি মই কাৰবাৰ মুখত খবৰ পালো, শুনিছা। ভোমালোকৰ খবৰ মানুহ কোনোবা আছে নেকি তাকো চালো, শুনিছা। কোনো নাই। পিছে, পিছে— —

কপে— পিছে কি হ'ল ?

বজ্জ— পিছে, অইন কোনোবাই ডাকি লয় বুলি—ময়েই ডাকি ললো দিয়া।

কপে— তুমিয়েই ডাকি ল'লা ! বাক, একো বেয়া হোৱা নাই। অইনে লোৱাতকৈ মিতিৰ কুটুমৰ ভিতৰতে মাটি ডবা ব'ল। একো বেয়া হোৱা নাই।

ধনে— একো বেয়া হোৱা নাই বোপা, একো বেয়া হোৱা নাই। বোলো মানুহক কিবা মাটিয়ে সাত লগাব নে ! মানুহ হে আচল। মানুহক মানুহৰ সং লাগে। টানে আপদে, বিপদে বিখিনিৰে, মানুহক মানুহৰেই সং লাগে।

কপে—এবা। সেয়েভো প্রকৃত কথা।

ধনে— অৱশ্যে এটা কথাহে, ভাবিলে মনত বৰ দুখ আছে। পৈজ্জিক মাটি বুলিবলৈ আমাৰ বৰ্ত্তমান সেই টুকুৰাহে আছিল নৈ। আমি বোলো নামকণৰ মাটি টুকুৰাইহে

- এতিয়ালৈকে আমাৰ পিতৃ পুত্ৰৰ নামটো কোনোমতে
বাখি থৈছে দেই। পিছে কি হব আক ! ভাগ্যত নাথাকিলে
আক উপায় কি ! আক সেই মাটি ! মাটি নে কিবা !
মাটি নহয় গুনিছা, যজ্ঞধৰ, মাটি নহয় ; সাক্ষাৎ মাতৃ,
গুনিছা, মাতৃ, বোলো সাক্ষাৎ মাতৃ, মাটি-মূৰ্ত্তিধাৰিণী
সাক্ষাৎ মাতৃ ! মাতৃ !! ওঃ ওঃ ওঃ ! কি ক'ম ! কি ক'ম !!
- কপে— পিছে, ব্ৰাডাৰ, এটা কথা নহয়, এতিয়া ভব হুপৰীয়া
হ'ল ; ভাত মুঠি ইয়াতে ধৰি যাব লাগে, গুনিছা ?
ভিতৰলৈ আহাঁ।
- যজ্ঞ — নেলাগে দিয়া, মোলৈ এতিয়া খোৱা-বোৱাৰ একো
দ্বিহা কৰিব নেলাগে।
- কপে— নহয় ব্ৰাডাৰ, কাপোৰ-কানি যদি কিবা সলাব লগীয়া
আছে সিটো কোঠাত সলাই আহাঁগৈ। বাহিৰত সোৱা
পানীছনি সকলো আছেই। কুৰাঁটোৰ পাৰলৈ গ'লেই
হ'ল। ব্ৰাডাৰ, পলম নকৰা দেই।
- বংদৈ— (ভিতৰৰ পৰা) আলহীলৈ ভাত বাঢ়িছে। আহিব
দিয়ক। বেছি পলম নকৰিব।
- যজ্ঞ — অ ! বাক ভেসে, যাবই লাগিল।
- ধনে — ব'লা বোপা (যজ্ঞধৰ আৰু ধনেধৰ পাকঘৰত সোমাল)।

২য় দৃষ্ট

[কপেধৰে বহি এখন খবৰ কাগজ পঢ়িব ধৰে]

- ধনে— সেইখন আজিৰ কাগজ নেকি অ ?
- কপে— হয়।
- ধনে— ডাঙৰ খবৰ কিবা আছেনে ভাতচোন বাক ডাঙৰ ডাঙৰকৈ।
পিছে, কিনো গুনিবা, সদায় সেই একেসোপা কথাই
লুটি বাগৰ মাৰি মাৰি ন ন ৰূপত ওলাই থাকে।

ৰূপে— শুনা শুনা—“অসমত অনাহাৰত হাজাৰ হাজাৰ লোকৰ অকাল মৃত্যু।” “চুৰাপাতনিৰ ভাঙৰ বাবেও কাজিয়া।” “অৰ্ধাহাৰী অনাহাৰী লোকৰ সৈতে শিয়াল—ফুৰিব পাৰ্খক্য নোহোৱাত পৰিল।”

ধনে— উঃ! ৰাজ্যখনৰো যে আক অৱস্থা! ক্ষীণ! আমাৰ চকুৰ আগতে সিদিনা আমাৰ কি আছিল! আক আজি কি হ’ল! সোঁ সিদিনা মাখোন বৃটিছৰ ৰাজত্বত আমাৰ ৰাজ্যখন কেনে আছিল শুনিবি? বেছি দিন আগৰ কথা নহয়তো। ১৯৪০ চনৰ আগৰ কথা মাখোন। টকাটোত চাউল পোন্ধৰ-ষোল সেৰ; বুজিছ? ডাইল সেৰে চাৰি অনা (এডিয়াৰ মতে ধৰ পঁচিশ পইচা); বুজিছ? চেনিৰ সেৰেও চাৰি অনা, ছয় অনা হে; আলুগুটি এসেৰত এক অনা (আজিৰ হিচাপত ধৰ পাঁচ পইচা)। পোন্ধৰ-বিশ টকা মান হলেই সৰু পৰিয়াল এটা এমাহ বেছ চলিব পাৰি, শুনিছ?

ৰূপে— এঃ! বিশ্বাসেই নহয় পাই।

ধনে— বিশ্বাসতো উঠিব নহববে কথা। কিন্তু ই যে প্ৰকৃত সত্য। চাহ বাগিচা বোৰত কোনো কোনো কেবাগী মহ’বীৰ মাহিলি দৰমহা কিমান আছিল জান?

ৰূপে— জানো?

ধনে— মুঠেই দহ-পোন্ধৰ টকাহে। তাৰেই গোফত ডাঙ দি মানুহ চলি যায়, শুনিছ? যি হে আবাম মানুহবোৰৰ।

ৰূপে— উঃ! (কাগজ চাই) অ! আকৌ এই খবৰটো শুনা। আমাৰ ধুবুৰীৰ খবৰ।

ধনে— মাডচোন মাড।

ৰূপে— (ডাঙৰ ডাঙৰকৈ মাডিৰ খবিলে)

ধুবুৰী, ১৩ চেপ্টেম্বৰ, ১৯৭৪ চন—“অনাহাৰত হাজাৰ-শতাধিকৰ মৃত্যু। অলপতে ধুবুৰী ভোলানাথ কলেজৰ

ছাত্র এজনৰ আকস্মিক মৃত্যুত সকলো স্ত্রিয়মান হৈ পৰে। ছাত্রজনে ধুবুৰী মহকুমাৰ এখন ভিডকৰা গাঁৱত এক দৰিদ্ৰ পৰিয়ালত জন্ম গ্ৰহণ কৰিছিল যদিও, হাইস্কুল লিভিং চাৰ্টিফিকেট পৰীক্ষাত অংকত 'লেটাৰ' লৈ, প্ৰথম বিভাগত উত্তীৰ্ণ হৈ, ৰাষ্ট্ৰীয় পুৰস্কাৰ লাভ কৰিছিল। ল'ৰাজনৰ দৰিদ্ৰতাৰ কথা নেজানি, মৃত্যুৰ কেইদিনমান আগতে, এজন অধ্যাপকে তেওঁক কটা-ছিটা কাপোৰ পিন্ধি অহাৰ বাবে স্তবন্ধাৰ কৰিছিল। এই ঘটনাৰ প্ৰায় তিনি দিনৰ পাছতেই তেওঁৰ মৃত্যু হয়।" অঃ অঃ অঃ! মোৰ অসমা-সুখমা নিকপমা জনমভূমিৰ এই ছবৰস্থা! বিশ্বাস নহয়, কিন্তু চকুৰ আগতে দেখিছোঁ। মোৰ সুজলা সুফলা শস্তা-শ্যামলা অসম দেশত অনাহাৰত মানুহৰ মৃত্যু হব ধৰিছে—এটা নহয়, দুটা নহয়, শই শই, হেজাৰে হেজাৰে; এদিন নহয়, দুদিন নহয়; আজি একেবাৰে কত দিন, কত মাহ, কত বছৰ !! ওঃ ওঃ ওঃ !!!

নেপথ্যত বংদৈ—পোনা, পিতাৰক মাত, ভাত খাই ৰাওকহি

(ৰূপেশ্বৰ পাক-ঘৰলৈ সোমাই গৈ চকুৰ পিনে দেও দি দি চাই উলটি আহিল)।

ৰূপে— মই ভাত আজি নেখাওঁ দেই।

বংদৈ— কেঁলে ?

ৰূপে— ভোক নাই। পেটটো ভাল লগা নাই।

বংদৈ— এঃ! মই বুজিছোঁ। চকুৰ পিনে দেও মেলি মেলি চাই ভাবিছে ছাগৈ যে, হোৱা ভাতত অতিথি আহি বহিলহি যেতিয়া গৃহস্থ নিশ্চয় লঘোন পৰিবই।

ৰূপে— এঃ! সেইটো নহয় বুজিছা। মই ক'লোৱেই নহয়, ভোক লগা নাই বুলি আজি।

বংদৈ— তেন্তে যোৱা দেখাওঁ। মোকো ভোক লগা নাই আজি।

৩য় দৃশ্য

(যজ্ঞধবব ধব)

যজ্ঞধব— বহালোঁ। বাপেকে, ভাল বহালোঁ।। এইবারেই এইবার !
একে মাহতে পাঁচ সেব চোবাং কানি বিক্রী কবি পোন্ধব
হেজাব টকা লাভ !! আবকাবী বিভাগব কর্মচারীব চকুড
খুলি মাৰি মোব উদ্দেশ্য পূর্ণমাত্রাই সিদ্ধি কবিলোঁ।
হঁঃ ! যজ্ঞধবক ধব, ধবচোন কোনটোৱে পাব, কেনেকৈ
পাব। ভহঁতক নাকত ধবি চাকত ঘূৰাব পাবে সি,
জনা নাই ? আক ভয় কিহব ? ভয় কাৰ বাবে ?
ইয়াকে বোলে ‘বুদ্ধি ঘাব, বল ভূষ।’ টকা নাই ? কোনে
কয় পৃথিৱীত টকা নাই। হব পাবে, ঘাব বুদ্ধি নাই তাব
টকা নাই ; ঘাব টকা নাই তাব একো নাই। এইদৰে,
সবহ নালাগে যদি বহোটামান ছেগ পোৱা ঘায়—গোটেই
জীৱনটোৱেই ঠেঙব ওপৰত ঠেং ভুলি বহি খাই থাকিব
পাৰিম নহয়। আ ! সৌ ডোখৰ কপেধব নহয়নে ?

হুতন লগবীয়াব সৈতে কপেধব (প্রৱেশ)—অকলে অকলে বো
কি কবা হৈছে ব্ৰাডাব ?

যজ্ঞ - অ ব্ৰাডাব, কি ক'ম। এইবাৰ দেখোন দলে-বলে ?

কপে— আমাৰ গাৱঁৰ নামঘৰটোত এইবাৰ ঠিনপাত লগোৱা
কক্ষ আছে নহয়। তাইলৈকে নিবিঘূৰি চান্দা ধবা হৈছে,
অস্ততঃ দহ টকাটকৈ। সেই বাবেহে আহিলোঁ। এতিয়া
তাকে চাই কি দিয়া দিয়া।

যজ্ঞ— নামঘৰ চামঘৰলৈ আমাৰ বাবলৈকে সময় নাই দেওহে।
ওবে দিনটো সোকান ঘবত ব্যত হৈ থাকোভেই ঘায়।
টান্দা-ভান্দা আমাৰ দিবলৈ নাই বুইছা। বিদায়হে দিছো
এতিয়া দেই। বেয়া নেপাবা আকৌ দেই।

কপে - এইবোৰ ভাল পোৱা বেয়া পোৱা কথা নহয় ভাড়াৰ।
 ৰাজহুৱা কৰ্তব্য। ৰাইজৰ আদেশ। এবিধও নোৱাৰি,
 ধৰিও নোৱাৰি। সেয়েহে ঘৰৰ দহোবন কাটি কৰি
 থৈও টলো টলো কৈ ঘূৰি ফুৰোতেই গৈছে আজি প্ৰায়
 দহ-পোন্ধৰ দিন।

যজ্ঞ - কৰ্তব্যনো নহয় কোনটো হেঁ ? ৰাজহুৱা চাঁদা দিয়াটো যে
 কৰ্তব্য আমিভো জানোৱেই, তুমিও জানা, তেৱেঁ জানে।
 নেজানে কোনে ! কিন্তু তাতে এটা কথা আছে। আস্থা—
 আস্থা—মনৰ একান্ত ইচ্ছা, বুইছা ? সঁচা কথা কব গ'লে,
 ভগৱানৰ নামগুণ শোৱাত মোৰ অকণো আস্থা নাই,
 বিশ্বাস নাই, মই ধৰ্ম-ভীক নহওঁ। সেইবোৰ কামত
 অৰ্থব্যয় অনৰ্থক বুলি মোৰ দৃঢ় বিশ্বাস। ইমানতে ভেঙে
 বিদায়হে ভাড়াৰ। পাছে-পৰে সুবিধা হলে দেখা যাব
 বাক।

কপে— বাক, আহিছোঁ ভেঙে (যাব ধৰে)।

যজ্ঞ— এঃ ডামোল এখনো.....।

কপে— ডামোল বাক নেথালেও খোৱা বুলি ধৰি ললেই হ'ল
 (প্ৰস্থান)।

যজ্ঞ—হুঁঃ। ৰাজহুৱা নামঘৰত টিনপাত লগায় ! চাঁদা লাগে গিৰি
 ঘূৰি দহ টকা দহ টকা ! কোনে কেই দহ টকা দিয়ে
 দেখিম নহয়। দেখিলেহে লেখিম। পোনছাতেই আহিছে
 চাঁদাৰ বহীটো লৈ মোৰ ওচৰলৈ। হেঃ ! আক মানুহ
 বিচাৰি নেপালি ! যজ্ঞধৰৰ পৰা ধন সবকাবলৈ আহিছ !
 এঃকথাৰ কথাৰেই, একেটা বাজাতেই ! হেঃ হেঃ হেঃ !

(মেঘিৰ প্ৰৱেশ) অ সেৱা মেঘি ডাঙৰীয়া নে ? আহক, আহক।
 মোৰ চিঠি পাইছে নহয় ?

মেধি— ওঁ। মই এনেয়ো অহাৰ কথা আছিল। গিছে, কালি আপোনাৰ চিঠিখনি পাই আজিয়েই আহিলোঁ। নহলে হয়তো দুই চাৰিদিন কিজানি পলমেই হ'লহেওঁতেন।

যজ্ঞ— দলিল-পত্ৰ আনিছে নহয় ?

মেধি— হয়, অনা হৈছে।

যজ্ঞ— (হাঁহি) বুইছে মেধি ডাঙৰীয়া, মই পাহৰিছোৱেই দেই টকানো কিমান আনিছিলোঁ, হ'লেই বা কেই বছৰ। পুসৰ হাবেই বা কিমানড বন্দৰন্ত কৰা হৈছিল। একো মনত নাই বুইছে।

মেধি— আপুনি পাহৰাটো অতি স্বাভাৱিক কথা। আমাৰ দৰে আপোনাৰ কিবা এটা-দুটা লেঠানে ? কত ঠাইত কত বকমৰ লেনদেন ! ঐতিহাসিক কত ঠাইৰ পৰা কতবোৰ ধন আহিছে, গৈছে ! কত ঠাইত কিমান পাওনা বাকী পৰি আছে ! পাণ-বেপাৰীৰ দৰে পাঁচ-দহ পইচাৰ বেপাৰ নহয়তো আপোনাৰ। লাখ লাখ টকা খটাই কত বকমৰ ব্যৱসায় হাতত লৈছে ; নতুন নতুন উদ্যোগ স্থাপনত আগবাঢ়ি গৈছে। বিদেশী বেপাৰীৰ লগত সমানে সমানে কেব্ মাৰি, কেনে চকুত চমকু লগা কাৰখানাবোৰ হাতত লৈছে। ইপিনে দোকানৰ কামটোতো আছেই হাতৰ পাঁচ।

যজ্ঞ— মোক প্ৰশংসা নেলাগে বুইছে মেধি ডাঙৰীয়া। মোক লাগে মাথোন আপোনাগৰৰ দৰে উদাৰ মহান ব্যক্তিৰ সান্নিধ্য, সহযোগ আৰু বিধান।

মেধি— যথাসাধ্য চেষ্টা কৰি আহিছোৱেই নহয় ; আৰু কৰি থাকিমো। চেষ্টাৰ ক্ৰটি নহব।

যজ্ঞ— মোকো লাগে সিমানেইহে। আৰু এটা কথা বুইছে, মই কোনো মানুহৰ লগত, সি লাগে মোৰ বিমানেই কি

আপোন নহওক, বেছি লেন-দেন কৰি থাকিবলৈ-ভাল
নেপাওঁ, বেছি লেঠা থাকিবলৈ ইচ্ছা নকৰো বুইছে।

মেধি—ভগৱানে আপোনাক সুবুদ্ধি দিয়ক, ভৱিষ্যৎ উন্নতি কৰাৰ
আগুৱাবলৈ, বাইজক সেৱা কৰিবলৈ, আপোনাক অসীম
শক্তি দিয়ক। মোৰ লেঠাটো মৰাবলৈ বুলি মই সিমান
ব্যস্ত হোৱা নাই বিখাস কৰক ? আক নহওঁ। কিন্তু
আপোনাৰ লেঠাবোৰ মৰিবলৈগৈ নে বাক ইতিমধ্যে ?

যজ্ঞ—মোৰ লেঠাবোৰতো আক সহজে মাৰিব পৰা বিধৰ বস্তু
নহয়। মোৰ টকা, বুইছে, মানে ব্যৱসায়ৰ টকা, সহস্ৰ
বিক্ৰাৰে আছে আক সহস্ৰ বিক্ৰাৰে যায়। টকাৰ স্থিতি
নাই বুইছে, সি সদায় গতিশীল, সদায় চলন্ত। এই
আছিল, এই গ'ল। কিন্তু আহিল কেনি আক কেনেকৈ,
উৱাদিহ পাৰলৈ টান ; সেইদৰে বাবৰ বেলিকাও কোন
মুহূৰ্ত্তত থাককতে কেনি গুচি যায়, জানে কোনে !
সাধুসকলে লক্ষীক, বুইছে, এনেয়েনো চঞ্চলা বুলি কৈ
গৈছে নে ? বাক, চাওকচোন আগৰ দলিল খন। মই
কিমান টকা আনিছিলোঁ বা ?

মেধি—গাঁও হেজাৰ।

যজ্ঞ—ওঁ। কেইবছৰ হ'ল বা ?

মেধি—(দলিল চাই বছৰৰ লেখ কৰি) এই বছৰটো ধৰিলে
তেৰ বছৰেই হয়।

যজ্ঞ—ওঁ ! তেন্তে মূলে আপোনাৰ পাওনা কিমান হয়গৈ
বা ?

মেধি—(গণনা কৰি) সাত হেজাৰ হয়গৈ হলো ; আক লগতে মূদ
হয়গৈ প্ৰায় পাঁচশ নেকি। বাক সেইখিনি বাদ দিবও
পৰা ব্যৱস্তা ; পাঁচশই বাক বা কিমানই কি নহওক !
আপোনাৰ এইখন কিবা চৰকাৰী ফেল নে ! ব্যৱস্থা কৰায়ে।

আপোনাক এদিন মই পাবিছিলোঁ। দেখি সহায় কৰিছিলোঁ।
আক প্ৰয়োজন হলে, আপোনাৰ পৰাও মই যি ভাগে
এদিন হয়তো আনিবগৈও লাগিব পাৰে। নহয় জানো ?

যজ্ঞ— (গহীন ভাবে কিবা গুণাগুণ কৰি আছে) এৰা। প্ৰবাসৰ
সহায়-সহযোগ মানুহ মাত্ৰকে লাগেইতো। টকা ধাৰে
দিয়া কাৰবারটো বেছ বঢ়িয়া কাৰবার, নহয়নে মেধি
ডাঙৰীয়া ?

মেধি—দেখাততো ভালেই। কিন্তু ভিতৰি যে লেঠা কতবোৰ।

যজ্ঞ—লেঠা কি ! মূলধন যি আছিল সিহঁত। যেনে আছিল সেই
ভাগেই ব'ল। লগতে আকোঁ সংযোগ হৈছে যাব
বহৰি বহৰি—নাই বুলিও, হেজাৰ, বাৰশ, ডেৰ হেজাৰৰ,
ছহেজাৰকৈ। চিন্তা নাই, চৰ্চা নাই, পৰিশ্ৰম নাই,
যি আছে তাৰ হৰণ-ভগন নাই।

মেধি—এনেকৈ হয়তো। কিন্তু... ..

যজ্ঞ—কিন্তু আক কি ! বেংকবোৰতো সোৱেই। টকাৰ লেনদেন
লৈয়েই কাৰবার। ইপিনৰ পৰা আনি সিপিনে দিলে ;
সিপিনৰ পৰা আনি ইপিনে বিলালে। মাজতে লাখ
লাখ টকাৰ মালিক হৈ মোজ মাৰিলে। [অলপ পৰ
ৰৈ ভাব পৰিৱৰ্তন কৰি] তেন্তে আপোনাক মই সাত
হেজাৰ... ..।

মেধি—ওঁ, ওঁ ; সাত হেজাৰ দিলেই হব। বাকীখিনি নেলাগে দিব
বুইছে, নেলাগে।

যজ্ঞ—কিন্তু... ..। আনিছিলো পাঁচ হেজাৰ ; আক হ'লগৈ—সাত
হেজাৰ—সুদে-মূলে—কি মজাৰ ব্যৱসায় ! যেদি, যেদি,
মেধি ! কি মজাৰ ব্যৱসায় !! (এই বুলি সাতকৈ কম দিল
ফালি পেলাই জুইললা মাৰি লগাই দিলে)।

মেধি—(বিকট চিয়'ব মাৰি) ইকি ! ইকি ! ইকি কৰিলে মোৰ
 দলিল ! মোৰ দলিল কি হ'ল ! [ছৰাৰ তিনিবাৰচীংকাৰ]
 যজ্ঞ—দেখা নাই ! চকু নাই ! এই তোমাৰ দলিল ! জলি গ'ল !
 জলি গ'ল ! জলি গ'ল (ভস্ম দেখুৱাই) !!

মেধি—আঃ ! আঃ ! কোন ক'ত আছা, এই পিনে আহাঁ। কোনো
 নাই ! কোনো নাই ! মোৰ কপালৰ ঘাম মচি মচি জমা
 কৰা কত বছৰৰ, কত পৰিশ্ৰমৰ সঞ্চিত এই টকা !
 সি যজ্ঞধৰে তাক নিমিষাত হজম কৰিলে কেনেকৈ চোঁৱা।
 [মেধিয়ে দলিলৰ ভস্ম বুটলিব ধৰে, কিন্তু যজ্ঞধৰে
 তাকো বুটলিব নিদি নিজ হাতেৰে তুলি জেপত ভৰাই
 লয়]। ওঃ ! ওঃ ! ওঃ !!! ভগৱান ! ভগৱান ! ভগৱান
 ক'ত ! কাক কওঁ ! কেনেকৈ কওঁ ! কোনে শুনিব মোৰ
 এই কৰুণ কাহিনী ! কোনে জানিব এই পাষণ্ডৰ পাশৱিক
 কাণ্ড ! ওঃ ! ওঃ ! ওঃ !!!

[যজ্ঞধৰে চিয়'বিব ধৰিলে—ঐ, কোন আছা. এই পিনে
 আহাঁ. এইপিনে আহাঁ, এইপিনে আহাঁ।]

[কেইজনমান মানুহ সোমাই আহিল]

যজ্ঞ—অ ! আহক আহক আহক ৰাইজ, আহক এইপিনে। চাওক
 মানুহৰ কাণ্ড ! এই মানুহজনক নিশ্চয় চিনি পায়
 আপোনালোকে ?

সকলোকেইজনে—হয়, পাওঁ, পাওঁ।

যজ্ঞ—জিভেন মেধি ইয়াৰ নাম। এয়া চাওক (ভস্ম দেখুৱালে)।

সকলো এয়া ছাই ! কিহৰ ছাই ?

যজ্ঞ—মোৰ পৰা টকা নিছিল দহ হেজাৰ এই জিভেন মেধিয়ে।
 আজি টকা আদায় দিয়াৰ দিন। সুদৰ বন্দৱস্ত আছিল
 যদিও মই সকলো বাদ দিলো। বোলো, মূলধন দহ
 হেজাৰ। সেই ধিনি দিলেই হব। দলিলখন উলিয়াই

দিলো। বোলো আজি টকা আদায় কৰাৰ দিন। টকা
লৈ অহা বুলি ক'লে। টকাও দিব আৰু লগে লগে
দলিল কালি পেলায়। কিন্তু, কিন্তু, সি বদমাচে কবিলে
কি চাওক, চাওক বাইজ, চাওক (ভয় দেখুৱাই)।

সকলো—ইস্ ইস্ ইস্ !! পুৰি পেলালে !! আপোনাৰ চকুৰ আগতে
মেধিয়ে দলিল পুৰি পেলালে !!!

যজ্ঞ—সাক্ষী হব লাগিব কিন্তু দেই আপোনালোকে। মই সুদাই
নেবিছো এইবাৰ। আগতেও মোক এই মানুহটোৱে
এইদৰে কেবাবাৰো প্ৰবন্ধনা কৰিছে। এবাৰ নহয়, দুবাৰ
নহয়, কেবাবাৰো, কেবাবাৰো। ডেউতীয়া দুই-চাৰিখ
টকা বুলি মই ডালৈ সিদ্ধান্ত মনকাণ কৰা নাছিলো।
এইবাৰ কিন্তু এৰি দিয়া নহব। মই যদিহে যজ্ঞধৰ হওঁ,
ইয়াৰ ভাল মজা দেখুৱায়, পুলিয়ে পোখায়ে উঘালিম
ডাৰ। আপোনালোক সাক্ষী হব লাগিব কিন্তু, সাক্ষী
হব লাগিব, সাক্ষী হব লাগিব।

এজন—নিজ চকুৰে দেখিলো যেতিয়া আমি নিশ্চয় সাক্ষী
আছো। ধৰ্মৰ জয় আছে নিশ্চয়। ভয় নকৰিব, ভয়
নকৰিব আপুনি। ভগৱান আছে যদি নিশ্চয় দেখি
আছে।

[মেধিয়ে মূৰে-কপালে হাত দি বহি থাকিল। আৰু শেষত
অজ্ঞান হৈ পৰি গ'ল]।

৪র্থ দৃশ্য

(যজ্ঞধৰৰ ঘৰ। এজন ম'হবীৰ প্ৰৱেশ)

ম'হবী—বৰ শুভ সন্বাদ দেউতা।

যজ্ঞ—কোৱা।

ম'হৰী— জিভেন মেধিৰ ওপৰত আপুনি ডিক্ৰিজাবিৰ সেই মৰ্দমাটো যে ডৰিছিল কালি তাৰ হুকুম হৈ গ'ল। আপোনাৰ জয় হৈছে।

যজ্ঞ— 'হয় ?

ম'হৰী— মই আগতে দেউতাক কৈছিলোৱেই নহয় বোলা অমুকা মহৰী জীয়াই থাকে মানে দেউতাৰ পৰাজয় কোনো পধ্যেই হ'ব নোৱাৰিব।

যজ্ঞ— ধন্যবাদ ; ইয়াকেই বোলে ভাল মানুহ, আচল মানুহ, শ্ৰুত মানুহ, খাটীমানুহ। যেনে কথা তেনে কাম। যেনে কাম তেনে নাম। তেখেত এতিয়া চাহ খোৱা।

ম'হৰী— হেঃ হেঃ হেঃ (হাহেঁ)। নেলাগে দিয়ক মোক চাহ খুৱাব। আপোনাৰ ভাল শুনিলেই আমাৰ ভাল।

যজ্ঞ— কলিমন। (নেপথ্যত কলিমনে মাতে 'দেউতা') চাহ আন। আগতে ভোগমনৰ দোকানৰ পৰা ভাল ভাল চাহ অলপ মিঠাই আনি ল। পইচা দিব নেলাগে। এয়া শ্লিপ্ লৈ যা—(শ্লিপ্ লিখি দিয়ে) কুৰিটা বসগোল্লা, কুৰিটা সন্দেৰ; আৰু গৰম চিংবা যদি আছে তাৰো ছকুৰি মান আনিবি (এখন শ্লিপ্ লিখি দিয়ে, কলিমনে লৈ গ'ল)। কিমান টকাৰ ডিক্ৰিজাবি দিলে বা ?

ম'হৰী— তেৰ হেজাৰ টকাৰ; দহ হেজাৰ মূলধন আৰু তিনি হেজাৰ সুদ। যথা সময়ত টকা আদায় নিদিলে আইনৰ আশ্ৰয় লৈ সুদে-মূলে আদায় কৰা হ'ব। কোনো চিন্তা নাই। কোনো চিন্তা নাই। এই কোবত জিভেন মেধিৰ বি অকণ সম্পত্তি আছিল সকলো শেষ হৈ যাব। দেউতাৰ লগত অনৰ্থক ঘমঘণ্ট লগোল্লাৰ বেছ মজা ওলাব তাৰ যদিহে স্নেহৰ আছে।

৫ম দৃশ্য

[কপেশ্বৰৰ ঘৰ। যজ্ঞঘৰে বৰ উদ্ভাৱল হৈ ল'ৰি আহি কপেশ্বৰৰ আগত এখন বাতৰি কাকত দাঙি ধৰে]

যজ্ঞ — এয়া চোঁৱা ভাড়াৰ, পঢ়া পঢ়া। ডাঙৰ ডাঙৰ জ্বাখৰৰ এই বাতৰিটো পঢ়া।

কপেশ্বৰ — কিহৰ বাতৰি ?

যজ্ঞ — সাংঘাতিক বাতৰি। উঃ ! নভবা নিচিন্তা অস্থূত কথাহে !!

কপে — [খবৰ কাগজ চাই ডাঙৰ ডাঙৰকৈ মাতিব ধৰে] —
“সাংঘাতিক মটৰ দুৰ্ঘটনা। সতি-সন্ততি আৰু ভাৰ্যা সহিতে বাহঁবৰীয়া গাৱঁৰ পোষ্ট মাষ্টৰ বাজেন দাস কালি নিশা ন বজাত মৰিয়ণী জংছনৰ ওচৰলৈ মৃত্যু মুখত পৰিল। মৃত্যুৰ সময়ত তেওঁৰ বয়স মাত্ৰ পঞ্চদশ বছৰ। পৰিয়াল বুলিবলৈ তেওঁৰ আছিল মাথোন ভাৰ্যা, এটি ল'ৰা আৰু এজনী ছোৱালী। কেউজনেই এই আকস্মিক ঘটনাত মৃত্যু বৰণ কৰিব লগীয়া হোৱাত বাজেন দাসৰ ঘৰ একেবাৰে জনশূন্য হৈ পৰিল। মানুহজনৰ উত্তৰাধিকাৰী বুলিবলৈ প্ৰকৃততে আজি কোনোৱেই নাই। অঃ ! অঃ ! অঃ !! সংসাৰখনো যে আৰু ! মানুহৰ জনমটোও যে আৰু ! উঃ ! উঃ !! উঃ !!!

যজ্ঞ — এনেয়েনো মহাপুৰুষসকলে কৈ গৈছে নে বোলে, মনুষ্য-জীৱন কচু পাতৰ পানী হে ! কচু পাতৰ পানী !! সব মিছা এইবোৰ ধন-জন, বুজিছা, সব মিছা। মুঠেই পানীৰ চোঁ, বুজিছা, পানীৰ চোঁ ! পানীৰ চোঁ !!

কপে — এতিয়া বাক মানুহ জনৰ সা-সম্পত্তিয়েই বা ভোগ কৰে কোনে ! ঘৰখনকেই বা বন্ধা কৰে কোনে ! নিমিষতে গৃহস্থীখন তেনেই শূন্য হৈ গ'ল দেখি ! দিবলৈও নাই,

খবলৈও নাই ! দানলৈও নাই, পিণ্ডলৈও নাই ! এয়ে
সংসাৰ ! ওঃ ওঃ ! ওঃ !! এয়ে সংসাৰ ! এয়ে ভগৱানৰ
লীলা ! লীলাময়ৰ অদ্ভুত লীলা ! অদ্ভুত বহস্য !

যজ্ঞ— এৰা। মৃত্যুৱে টানি নিছে বুজিছা, মৃত্যুৱে টানি নিছে।
মৃত্যুৰ ওপৰত, যম দেৱতাৰ ওপৰত, কাৰো হাত নাইতো।

ৰূপে— এৰা। আগতে জনা হেতেনতো তেওঁ সেইদিনা মটৰত
উঠি সপৰিবাৰে কেতিয়াও যাত্ৰা নকৰিলেহেতেন।

যজ্ঞ— নিশ্চয়। কিন্তু বিধিৰ বিধান ! মানুহৰ অসাধ্য ! পিছে
এতিয়া সেই বিষয়ে ভাবি থাকিলেতো আক একো
লাভ নাই। পিছে, পিছে, ব্ৰাডাৰ, মই এতিয়া আহিলো
কিয় জানা ?

ৰূপে— কোৱাঁ।

যজ্ঞ— খবৰ কাগজত এই আকস্মিক মৃত্যু বাতৰিটো পাইয়েই
লবি আহিছোঁ।

ৰূপে— হয় ? তাৰ মানে ?

যজ্ঞ— মানে, মানে, মানে—মানে বহুতো আছে।

(ডাক ঘৰৰ এখন কাগজ দেখুৱাই) এয়া চোৱাঁ। চহী
এটা দিলেই হ'ল।

ৰূপে— কিহৰ কাগজ এইখন ?

যজ্ঞ— ডাকঘৰৰ 'উইক্লিয়েল্ ফৰ্ম'।

ৰূপে— বুজিছোঁ। পিছে ?

যজ্ঞ— তুমি চহী এটা দিব লাগে।

ৰূপে— চহী ? কিয় ?

যজ্ঞ— তুমিভো জানাই যে ভোমালোকৰ স্কুলৰ সমুদায় টকা জমা
থয় আমাৰ এই ডাকঘৰত। আক টকা 'উইক্ল' কৰিবৰ
সময়ত আমি ছজনৰ চহী লাগে, মই স্কুলৰ চেফোটাৰী স্বৰূপে
আক তুমি স্কুলৰ নিৰ্বাচিত শিক্ষক প্ৰতিনিধি স্বৰূপে

কপে— ওঁ ।

যজ্ঞ— এতিয়া শুনা ; এটা গোপন কথা (কাণে কাণে কয়)
কিন্তু কেৱে গম নেপায় যেন । মাত্ৰ এটা চহী । এটা
মাত্ৰ চহীৰ বিনিময়ত পঞ্চাশ হেজাৰ টকা । বিনা
পৰিশ্ৰমে নিমিষতে পঞ্চাশ হেজাৰ, বুদ্ধিছা, অলপ অচৰণ
নহয়, পঞ্চাশ হেজাৰ । (অলপ বৈ) এতিয়া ইয়াক
ছুভাগ কৰা অৰ্থাৎ গাইপতি পঁচিশ হাজাৰকৈ । টকা
কালি আবেলি জমা দিছে মাত্ৰ । ‘কেশ্ বুক’ত কিজানি
জমা হোৱা নায়েই । ভোমাৰ পঁচিশ হেজাৰ, মোৰ
পঁচিশ হেজাৰ । হিচাপত আমি সতকাই এইখিনি টকাৰ
লেখ নেদেখুৱাওঁৱেই নহয় । সহজে আমাক ধৰে কোনেহে !
ধৰে কোনে !!

কপে— হেঃ ! কি কথাহে এইবোৰ !! মইতো—

যজ্ঞ— আক ধৰা পৰিলেও জানিবা এতিয়া নহয়, বহু বছৰৰ
মূৰতহে হব পাৰে । ভেঙিয়ালৈ বা সংসাৰখনৰ গতি
কি হয়গৈ, আমাবেই বা গতি কি হয়গৈ । এতেকে
হাতত পোৱা টকা কেইটা যিমান সোনকালে পৰা যায়
হাত কৰি লব লাগে বৃইছা । কথা ইমানেই ।

কপে— তাৰ মানে মই এতিয়া এই ‘উইডয়েল্ কৰ্ম’খনত চহী
দিব লাগে ?

যজ্ঞ— ওঁ, সেয়েই, কথা ; চহী দিব লাগে ।

কপে— (বহুত পৰ ভাবি) ক্ষমা কৰিবা ব্ৰাডাৰ, এই চহী মই
দিব নোৱাৰিম । কেতিয়াও নোৱাৰিম ।

যজ্ঞ— সঁচা ?

কপে— জীৱনত মোৰ মিছা কোৱাৰ অভ্যাস নাই ।

যজ্ঞ— তেন্তে, তুমি আজি মোৰ কথা নুশুনো ?

ৰূপে— হুণ্ডনা নহয়, শুনিছোঁ; কিন্তু সেইমতে কাম কৰিব নোৱাৰিম।

যজ্ঞ— আজি এই মুহূৰ্ত্ত মই তোমাৰ এনেবোৰ কথাৰ মেৰপাক শুনি থাকিব নোৱাৰোঁ ৰূপেশ্বৰ।

ৰূপে— আক ময়ো তোমাৰ এই কথাৰ জালত মেৰখাব নোৱাৰোঁ যজ্ঞধৰ।

যজ্ঞ— বুজিছোঁ; আজি তুমি মোৰ কথা হুণ্ডনা হৈছা, মোৰ সৈতে কেৰু মাখিছা। মই উপযাচি দিয়া ধনো তোমাক নলগা হৈছে। এয়েতো?

ৰূপে— মোক এনে টকা নেলাগে, এনে লাভ নেলাগে। মই জানো, এই কাম অতি জঘন্য, অতি ঘৃণনীয়।

যজ্ঞ— আজি তেন্তে তুমি মোক ঘিণ কৰিছা?

ৰূপে— তোমাক ঘিণ কৰা নাই। কিন্তু তোমাৰ চিন্তাধাৰাক ঘিণ কৰিছোঁ, তোমাৰ পাপমতিক ঘিণ কৰিছোঁ, তোমাৰ সংকল্পক ঘিণ কৰিছোঁ, সন্দেহ কৰিছোঁ।

যজ্ঞ— ঠিক?

ৰূপে— ঠিকেই। মনীষীৰ বচন—পাপীক নিঘিণাবা। পাপক ঘিণাবা।

যজ্ঞ— তোমাৰ এনে পণ্ডিতালিৰ কথা মই আক শুনিব নোখোজোঁ ৰূপেশ্বৰ। হয় তুমি মোৰ এই শেষ অনুবোধ বন্ধা কৰা; নহলে নহলে—

ৰূপে— নহলে কি? নহলে কি কৰিবা তুমি?

যজ্ঞ— বেছ। আজি মোৰ সৈতে ভৰ্ক কৰিবলৈ সাহস পাইছা তুমি—কিহৰ বলত? কিহৰ ভিত্তিত? মনত আছে? আছে মনত? (অলপ বৈ খঙত উত্তলা হৈ) বাক, বাক, বাক—দেখা যাব। শেষ পৰিণামলৈ প্ৰস্তুত হোৱা ৰূপেশ্বৰ।

৬ষ্ঠ দৃশ্য

[কপেশ্বর বেজার মনে বহি আছে, কাষত পিতাক ধনেশ্বর]

ধনেশ্বর—কপাই, আজি স্কুললৈ নাযায় ? (কপেশ্বৰে এটি দীঘল ছমুনিয়াহ চাৰিলে) ছমুনিয়াহ চাৰিলি যে ? কি হ'ল ? কি হ'ল ? (কপেশ্বৰে এখন দীঘল লেফাকাৰ চিঠি দেখুৱালে) এইখন কিহৰ চিঠি ? কোনে দিছে ? কালৈ দিছে ? কি লিখা আছে ইয়াত ? (কপেশ্বৰ নিমাত । এনেতে এজন তেওঁৰ সহকৰ্মী শিক্ষকৰ প্ৰৱেশ)
অ' মাষ্টৰ বোপা, তুমি স্কুললৈ যাব আহিলা ?

সহঃ শিঃ—হয় মহাদেও । এওঁ নেযায় নেকি ? কেনেকৈ মন মাৰি বহি আছে দেখোন ! কপেশ্বৰ ?

কপে— বহঁ ।

সহঃ শিঃ—কি হৈছে আজি এওঁৰ । মাতিবই নোখোজে দেখোন ! মনটো কেনেকৈ মাৰি আছে !

ধনে— কবই পৰা নাই বোপা, আজিনো কি হৈছে তাৰ । বাক, এই চিঠিখন চোৱাচোন—কিহৰ চিঠি এইখন, কোনে দিছে ! কি লিখিছে !! (সহঃ শিক্ষকে পঢ়ি চাই আশ্চৰ্য্য প্ৰকাশ কৰে) কি ! তুমিও আচৰিত হ'লা যে ! কিহৰ চিঠি এইখন ?

সহঃ শিঃ—আচৰিত হবৰ কথাই, মহাদেও ।

ধনে—কি হ'ল ?

সহঃ শিঃ—বন্ধু কপেশ্বৰক দেখোন এবছৰৰ বাবে—

ধনে—এবছৰৰ বাবে কি ??

সহঃ শিঃ—চাচপেও কৰিছে ।

ধনে—তাৰ মানে ?

সহঃ শিঃ—জাৰ মানে, কিবা কাৰণত ভেওঁক এবছৰৰ বাবে স্কুললৈ যোৱা নিষেধ কৰিছে।

ধনে—হঁ ! এবছৰৰ বাবে স্কুললৈ যোৱা নিষেধ কৰিছে !! কোনে ?
কিয় ?

সহঃ শিঃ—শিক্ষা বিভাগৰ শিক্ষাধিকাৰে।

ধনে—কাৰণ ?

সহঃ শিঃ—সেইবোৰ একোকে লিখা নাই মহাদেও। কিন্তু গোপন অহুসন্ধান চলিব ধৰিছে বুলি জনাইছে। শেষ সিদ্ধান্ত পাছত জনাব।

ধনে—গোপন অহুসন্ধান ! কিহৰ এই গোপন অহুসন্ধান !

[ছজন ডেকা ল'ৰাই বাতৰি কাকতৰ বাতৰি এটা চাৰৰ বাবে কাকতখন টনা-আজোৰা কৰিব ধৰিছে। ইটোৱে কয় 'মই চাওঁ'। সিটোৱে কয় 'মই চাওঁ']।

১ম ডেকা—(ডাঙৰ ডাঙৰকৈ মাতে) “অবৈধ প্ৰণয়”, “অবৈধ প্ৰণয়।”

২য় ডেকা—(ডাঙৰ ডাঙৰকৈ মাতে) “বাইবৰীয়া গাঁৱৰ স্কুলত অবৈধ প্ৰণয়ৰ কেলেংকাৰ; এজন শিক্ষক আৰু এগৰাকী শিক্ষয়িত্ৰীৰ ওপৰত সন্দেহ।”

১ম ডেকা—হেৰ' এবোটা স্কুলতে মাষ্টৰ, মাষ্টৰী ; ল'ৰা, ছোৱালী।
হবইতো এইবোৰ কেলেংকাৰী।

২য় ডেকা—এবাতো। আজি সহ-শিক্ষাৰ দিন যেতিয়া আৰু কি আছে! কাক কোনে চায় অ ! ইংৰাজীত কথা এযাব এনেয়ে ওলাইছে নে বোলে, 'Love is blind' ?

১ম ডেকা—ওঁ, অৰ্থাৎ প্ৰেম অন্ধ।

[নেপথ্যত লাউদ্ স্পিকাৰত কোৱা শুনা গ'ল—“শুনক, শুনক, বাইজ, আজি বাঙিপুৱা চাবে ন বজাত স্থানীয় ডাক্তৰখানাত অস্ত্ৰোপচাৰ কৰোঁতে বাইবৰীয়া গাঁৱৰ

স্কুলৰ ফুলেশ্বৰী মাষ্টৰণীৰ অকাল মৃত্যু ঘটিছে। মৃত্যুৰ সময়ত তেওঁৰ বয়স আছিল মাত্ৰ পঁচিশ বছৰ। মাষ্টৰণী গৰাকীৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা জনাবৰ বাবে আজি স্কুলৰ অধ্যয়ন-অধ্যাপন সকলো বন্ধ কৰি দিছে।” [এই প্ৰচাৰ-বাণী নেপথ্যৰ বিভিন্ন দিশত ছবাব-তিনিঘাৰ শুনা গ’ল]।

ধনে—অকস্মাতে ই কিহৰ ঘোষণাহে মাষ্টৰ বোপা ?

সহঃ শিঃ—আচৰিত কথা। ফুলেশ্বৰী মাষ্টৰণীৰ মৃত্যু !

ধনে—তোমালোকে আগেয়ে এই বিষয়ে একো শুনা নাছিল।

সহঃ শিঃ—একেবাবে হুশুনা নহয় অৱশ্যে। শুনিছিলোঁ কিবা গোপন বোগৰ চিকিৎসাৰ বাবে ফুলেশ্বৰী মাষ্টৰণীক নি কিছুদিন বোলে হস্পিটেলত বখা হৈছিল আৰু শেষত বোলে অন্তোপচাৰ কৰা হৈছিল।

ধনে—অন্তোপচাৰ কিহৰ বাবে বা ?

সহঃ শিঃ—সিমানবোৰ কথা মই নেজানো মহাদেও, অৱশ্যে শুনিছিলোঁ কিবা যৌন সংক্ৰান্ত অঘটনৰ বাবে।

ধনে—(তলমূৰ কৰি চিন্তাশ্বিত হৈ পৰে) এই সংসাৰখনো যে আৰু ! ! . তিনিবুৰিৰ ডেওনা পাৰ হ’লহি এনে নাতুত নাশ্ৰুত কথা আৰু আগতে শুনা নাছিলো দেওহে। অন্ততঃ আমাৰ এই গাওঁবোৰত এইবোৰ কথা মুঠেই নাছিল। ও ! এতিয়া আকৌ গাৱেঁ-ভূঞা নগৰে-চহৰে কাকতে-পত্ৰই কেৱল এইবোৰ কথাহে শুনিবা আৰু এইবোৰ কথাহে।

সহঃ শিঃ—এবা আমিওতো অতদিন ইয়াত কাম কৰিলোঁ ; ক’তনো কি ! একোবেই উমঘাম নাছিল ভো।

[এজন পিয়াদা আহি ৰূপেশ্বৰৰ হাতত এখন চিঠি দিয়ে আৰু এটা বহীত তেওঁৰ চহী লয়। ৰূপেশ্বৰে চিঠি পঢ়ি চাই কিংকৰ্তব্য-বিমূঢ় হৈ অজ্ঞান হৈ পৰা যেন হয়]।

সহঃ শিঃ—এইবার আকৌ তোমাৰ কি হ'ল বন্ধু। হেঃ! চাওঁ
সেইখন কিহৰ চিঠি (চিঠি পঢ়ি চাই)।

ধনে—আকৌনো কিহৰ চিঠি আহিলহে সেইখন মাষ্টৰ বোপা ?
চিঠিখন পঢ়ি উঠি কপেখৰে কেনেখন কৰিছে দেখোন !
কি হ'ল বা তাৰ !

সহঃ শিঃ—আচৰিত কথাত মহাদেও ! ভাবিব নোৱৰা কথাত !

ধনে—হয় ? তেন্তে কি ! কথাত কি !!

সহঃ শিঃ—(চিঠিখন মন দি পঢ়ি) চোৰাংচোৱাৰ কিবা বিপোর্ট
মতে বন্ধু কপেখৰৰ ওপৰত চৰকাৰৰ হেনো কিবাকিবি
বিষয়ত সন্দেহ হৈছে। আৰু তাৰেই অনুসন্ধানৰ বাবে
তেওঁক আজি কাছাৰী ঘৰত হাজিৰ হবলৈ বুলি এয়া
আদেশ জাৰি কৰা হৈছে জিলাৰ উপায়ুক্তৰ যোগেদি।
আজি দিনৰ বাৰ বজাত তেওঁ তালৈ যাব লাগে।
বোধহয় এই পিয়াদাৰ লগতে যাব লাগিব নেকি ?

পিয়াদা—হয়। উপায়ুক্তৰ আদেশ মতে মোৰ লগতেই যাব
লাগে।

সহঃ শিঃ—তেন্তে আকতো উপায়ুক্ত নাই। চৰকাৰী ককুম পালন
কৰিবই লাগিবতো। ওলোৱা। একো ভয় নাই। লাগে
যদি ময়ো তোমাৰ লগতে যাওঁ।

ধনে—কিনো কথা এইবোৰ ! কাৰ কথা ! কোনে কয় ! ক'ত কি
হৈছে ! কি হ'ল এই পৃথিৱীখন ! কি হ'ল এই
মানুহবোৰ !! ওঃ ! ওঃ !! কালবো কাল বিপৰীত কাল !
বিপৰীত কাল !!

সহঃ শিঃ—বন্ধু !

কপে—(মূৰ দাঙি চায়)।

সহঃ শিঃ—ব'লা। হুটিমান খাই-বৈ ওলোৱা। পলম হব পাৰেতো।
এয়া দহ বাজিলেই (হাতঘড়ী চাই)। বাৰ বজাত

কাছাৰীত হাজিৰ হবগৈ লাগে। লগতে ময়ো যাম
ব'লা। পিয়াদা তুমি অকণ বহাঁ। আমি কেউজন
একেলগে যাম।

কপে—যাম যাম, নিশ্চয় যাম। চৰকাৰৰ আদেশ নিশ্চয় পালন
কৰিম। যি লাগে সকলো কৰিম। কিন্তু আজি এই
পৃথিৱীখন কাৰ! ইয়াৰ কৰ্ত্ত্ব কাৰ হাতত! ভগৱান
ক'ত! ভগৱান ক'ত!! ভগৱান কোন!! সি থাকে ক'ত!!
সি কৰে কি!!! তাৰ কৰ্ত্তব্য কি!!! (বেগত আঁৰি থোৱা
ছবি কিছুমানৰ পিনে চাব ধৰে) অ! এইখন শ্ৰীকৃষ্ণৰ
ছবি! এইজনেই হৰলা ভগৱান ভগৱান ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণ!
“যদা যদা হি ধৰ্মস্য প্ৰানিৰ্ভৱতি ভাৰত। অদ্ভুতানমধৰ্মস্য
তদাত্মনং সৃজামহং”—ধৰ্মৰ পতন আৰু অধৰ্মৰ উত্থান
হলেই বোলে এই জন ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই নিজকে নিজে
সৃষ্টি কৰি, পৃথিৱীত আবিৰ্ভাৱ হৈ পৰে (বিদ্ৰূপ সূচক
হাঁহি মাৰে)। আৰু এইজনাৰ আবিৰ্ভাৱৰ কাৰণ কি?
তেওঁ নিজে নিজেই তাৰো উত্তৰ এটা দি লেঠা মাৰি
থৈছে বোলে “পৰিত্ৰাণায় সাধুনাং স্নিনাশায় চ দুষ্কৃতাম্।
ধৰ্ম-সংস্থাপনার্থায় সন্তুৰামি যুগে যুগে॥” অৰ্থাৎ এওঁৰ
অৱতাৰৰ প্ৰকৃত উদ্দেশ্য হ'ল—সাধুৰ পৰিত্ৰাণ, দুষ্টৰ
বিনাশ আৰু ধৰ্মৰ সংস্থাপন। (পুনৰ বিদ্ৰূপাত্মক হাঁহি
মাৰি) বাঃ! বাঃ! বাঃ! কি মজাৰ ব্যাখ্যা! কি অমোঘ
বাণী! কি উত্তম প্ৰচাৰ! (শ্ৰীকৃষ্ণৰ ছবিখনলৈ চাই চাই)
হেৰ' শ্ৰীকৃষ্ণ, গোৱাণৰ পো শ্ৰীকৃষ্ণ, তই কি এদিন
মানুহ নাছিলি? তই মানুহ হৈ আজি ভগৱান হ'লিহি
কিদৰে হোঁ! এয়ে কি ভোৰ দুষ্ট-দমনৰ নিদৰ্শন! মই দুষ্ট?
নহয়? আৰু মোক তই আজি দমন কৰিব ওলাইছ,
নহয়? বাঃ! (ছবিখন মাটিত জোৰেৰে দলি মাৰি দিয়ে)।

সকলো—আঃ ! আঃ ! আঃ !! ই কি কবিলা কপেশ্বৰ ! ই কি কবিলা
তুমি ! কি কবিলা ! কি কবিলা ! কি কবিলা !! শ্রীকৃষ্ণৰ
ছবি দলিয়াই দিলা !!!

ধনে—হেৰ' কপেশ্বৰ ! ভই কি বলিয়া হৈছ নেকি ! বলিয়া হৈছ ?

সহঃ শিঃ—তুমি এইবোৰ কি বলকিছা বন্ধু, শ্রীকৃষ্ণৰ মূৰ্তিক এইদৰে
অপমান কবিলা যে ? ছি ছি ছি ! ছি ছি ছি ! ইমান
উদ্ধত নহবা, উদ্ভারল নহবা বন্ধু। শাস্ত হোৱা, ধৈৰ্য্য
ধৰা। “ৱিপদি ধৈৰ্য্যম্” ; বিপদত ধৈৰ্য্যইহে পৰম বল।

কপে—মোক উপদেশ নালাগে বন্ধু, উপদেশ নালাগে, উপদেশৰ
সীমা পাৰ হৈ গৈছে। মোক ধৰ্ম নালাগে, তাৰ
সীমাও পাৰ হৈ গৈছে। ধৰ্মৰ নামত স্থাপিত হোৱা
মূৰ্তি যতমানে পাওঁ, আজি মই সেইবোৰ চূৰ্ণ-বিচূৰ্ণ
কৰি দিম, ধৰ্মৰ নামত স্থাপিত হোৱা দ'ল, দেৱালয়,
মন্দিৰ, থাপনা প্ৰভৃতি ধৰ্মানুষ্ঠান মাত্ৰকে মই ধ্বংস
কৰি পেলাম। মই মূৰ্ত কালাপাহাৰৰ অভিনয় কৰি
জগতত নতুন তথ্য প্ৰচাৰ কৰিম। কবিৰ কাব্যিক বাণী
—“মানুহেই দেৱ, মানুহেই দেৱ, মানুহেই পৰাংপৰ”
—ইয়াক ওলোটাই আজি মই প্ৰচাৰ কৰিম—

“মানুহেই অবি, মানুহেই বৈবী, মানুহেই যমদূত।

মানুহেই শাল, মানুহেই শিঙী, মানুহেই ধৰাৰ ভূত ॥”

[ওচৰতে এখন গোসাঁইৰ থাপনাৰ কাষ চাপি। থাপনাত
আছে শৰাই, শৰাইৰ ওপৰত জনাৰ্দন মূৰ্তি, কাষত কীৰ্তন-
ঘোষা পুথি, বস্তি, ধূপ-ধূনাৰ পাত্ৰ। কপেশ্বৰে উদ্ভাস্ত হৈ
থাপনাৰ পিনে বিজ্ঞপাত্মক ভাবে চাই চাই বলকিব
ধৰে]

কপে—এয়া কি ! এয়া কি ! হেঃ ! দৈৱকী-নন্দন কৃষ্ণ জনাৰ্দনৰ মূৰ্তি !

ইয়াক মই (হাত কোচাই যেন ভাঙি পেলাব এনে ভাৱ

প্ৰদৰ্শন কৰে) —ইয়াক মই—ইচ্ছা কৰিলে এতিয়াই, এই মুহূৰ্ত্ততে—(পদাঘাত কৰিব খোজে)।

ধনে—এই, কপেশ্বৰ, কি কৰ, কি কৰ! আজি কি তোৰ মন্ত্ৰিকৰ বিকৃতি ঘটিছে! দেৱ মূৰ্ত্তিক পদাঘাত!

কপে—এই থাপনাৰ সম্পদ সোণা এটা এটাকৈ প্ৰতিটোকে অগ্নি-বিদগ্ধ কৰি জগতক দেখুৱাম এক নতুন অনাবিকৃত তথ্য—ভগৱান মিছা—ঈশ্বৰ মিছা। এক ত্ৰৈণীবেশ্যৰ স্বাৰ্থ সিদ্ধিৰ বাবে ই কেৱল অপপ্ৰচাৰ, অভিসন্ধিৰ বাহ্যিক প্ৰকাশ। ভাগৱতৰ শ্লোকত আছে—

“বসুদেৱ-সূতং কৃষ্ণং কংস-চানুৰ-মৰ্দনং।

দৈৱকী-পৰমানন্দং কৃষ্ণং ব্ৰহ্মে জগৎ-গুৰুং।”

এই বসুদেৱ সূত কৃষ্ণৰেই শত সহস্ৰ উপাধি, শত সহস্ৰ বিশেষণ—“হৰে মূৰাৰে মধুকৈটভাৰে গোপাল গোৱিন্দ মুকুল শৌৰে” ইত্যাদি ইত্যাদি ইত্যাদি হাজাৰ হাজাৰ নাম। এই মূৰ্ত্তিক আজি মই শেষ কৰিম (পুনৰ পদাঘাত কৰিবলৈ আগ বাঢ়ে আৰু ধনেৰে মানা কৰে, সহঃ শিক্ককজনেও মানা কৰে)।

সহঃ শিঃ—ধৈৰ্য্য ধৰা বন্ধু, ধৈৰ্য্য ধৰা, ই যে দেৱতাৰ মূৰ্ত্তি। ই যে থাপনা, গোসাঁইৰ থাপনা, তুমি নাজানা?

কপে—নাই, নাই, আজি মই একো নামানো, একো নামানো। মোৰ চিন্তাধাৰাত বাধা নিদিবা। চিৰদিন মই তোমা-লোকৰ উপদেশ পালন কৰি আহিছোঁ। কিন্তু আজি নকৰোঁ। ধৈৰ্য্যৰো এটা সীমা আছেতো। আজিয়েই শেষ—আজি এই থাপনা মই পদাঘাতে চিৰদিনলৈ শেষ কৰি দিম, নিশ্চিহ্ন কৰি দিম, বিলুপ্ত কৰি দিম [পদাঘাত কৰিবলৈ ভৰি এখন দাঙোতেই ভিতৰৰপৰা বংগৈদে দৌৰ মাৰি প্ৰৱেশ কৰে]।

বংদৈ—কি কৰে ! কি কৰে আপুনি !! কি কৰে !!! গোঁসাইৰ
 থাপনাত কি কৰে !! [এই বুলি কপেশ্বৰে ভৰি এখন
 দঙা মাজ্জেকৈ বংদৈ আহি ভৰিৰ আগত দৈঘল দি পৰি
 যায় ; কপেশ্বৰৰ পদাঘাত বংদৈৰ দেহৰ ওপৰত পৰিল
 আৰু তেওঁ কষ্টত ছট্ফটাব ধৰিলে । সেই ছট্ফটনিত
 থাপনা কাটি হৈ বাগৰি পৰে ; বংদৈয়ে চিঞৰি চিঞৰি
 কান্দি-কাটি বাগৰি পৰা থাপনাত মূৰটো খৈ হাত জোৰ
 কৰি প্ৰণাম কৰি দৈহিক আৰু মানসিক কষ্টৰ ভাব
 প্ৰদৰ্শন কৰি পৰি থাকে । অপ্ৰকাশ্য অন্তৰ্বেদনাত জৰ্জৰিত
 হৈ কপেশ্বৰেও মূৰে-কপালে হাত দি, কি কৰো কি নকৰো
 ভাব দেখুৱাই, থাপনাৰ কামতে বহি নিস্তব্ধ হৈ পৰি
 যায় । সমস্ত পৰিৱেশ কাঁহ পৰি জীণ বোৱা যেন হয়] ।
 [এজন পিয়নে এখন চিঠি আনে আৰু কপেশ্বৰক
 অস্বাভাৱিক অৱস্থাত পৰি থকা দেখি চিঠিখন কাক
 দিওঁ কাক নিদিওঁ কৰে আৰু ধনেশ্বৰ আগবাঢ়ি যায়]

ধনে—অ ! কপেশ্বৰৰ চিঠি হবলা ! চাওঁ দিয়া, মোৰ হাততে দিয়া
 (পিয়নে চিঠিখন ধনেশ্বৰৰ হাতত দি গুচি গ'ল আৰু
 তেওঁ চিঠিখন খুলি সহঃ শিক্ষক জনক দিলে) মাতাহে
 মাষ্টৰ বোপা, এইখন কিহৰ চিঠি (সহঃ শিক্ষকে চিঠি
 পঢ়ি চাই স্তম্ভিত হয়) ।

সহঃ শি—আচৰিত সন্বাদ মহাদেও !

ধনে—কি ?

সহঃ শি—কথা জটিল ।

ধনে—হয়নে ? কেনে বা ?

সহঃ শি—বহস্যৰ জাল আপোনা-আপুনি মেল খাইছে । কোনে
 কয় ঈশ্বৰ নাই, ভগৱান নাই, বিশ্ব-বিধাতা নাই ।
 ভগৱানৰ কৃপাত আজি সকলো বহস্য উদ্ঘাটন হ'ল ।

ধনে—চিঠিত ডাকেই লিখিছে ?

সহঃ লি—হয়, ডাকেই লিখিছে। মাতি যাওঁ, গুনক—

ফুলেশ্বৰীৰ চিঠি

“আজি মোৰ জীৱনৰ অন্তিম কাল উপস্থিত। গতিকে মই মোৰ কথা অন্তৰ খুলি বাইজৰ সমুখত প্ৰকৃত সত্য কথা এমাব নিবেদন কৰিবলৈ বাধ্য হৈছোঁ। বাঁহবৰীয়া গাৱঁৰ স্কুলৰ শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীৰ চৰিত্ৰৰ ওপৰত বাতৰি কাকতত কেলেংকাৰীৰ যিখিনি কথা ওলাইছে, তাৰ লগত নিৰ্দোষী ৰূপৰ মাপৰ নাম’টা জড়িত হোৱা শুনি, মই বৰ দুখ পাইছোঁ। ই নিশ্চয় তেওঁৰ কোনোবা গুপ্ত পত্ৰৰ ফলস্বৰূপ। এই সংক্ৰান্তত মই যে দোষী তাত সন্দেহ নাই। কিন্তু মোৰ লগত যিজন লোক প্ৰকৃততে আসক্ত আছিল তেওঁ ৰূপেশ্বৰ মাপৰ নহয়। তেওঁৰ নাম মই কেতিয়াও ব্যক্ত কৰিব নোৱাৰিম।

হাজাৰ দোষে দোষী হলেও, সেই দোষী জনেই এসময়ত মোক এই স্কুলৰ শিক্ষয়িত্ৰী পদত নিয়োগ কৰাত আশ্ৰয় চেষ্টা কৰিছিল, আৰু তাৰ বাবে মই তেওঁৰ ওচৰত চিৰকৃতজ্ঞ। আজি মই এক অগ্নি-পৰীক্ষাৰ সম্মুখীন হলেও, সেই উপকাৰৰ কথা পাহৰিব নোৱাৰোঁ। উপকাৰীৰ প্ৰতি কৃতজ্ঞ নহৈ কৃত্য হব নোৱাৰোঁ, কেতিয়াও নোৱাৰোঁ। তেওঁৰ চৰিত্ৰৰ ওপৰত অপৰাধ অনা মানে আমাৰ এই অঞ্চলটোৰ বাইজৰ ওপৰত অপৰাধ অনা; আৰু সেয়ে হবলৈ হলে, বজাৰে বজাৰে কেউপিনে অপৰাধৰ জাতি উঠিব। আইনৰ ওচৰত তেওঁ হাজাৰ দোষে দোষী হলেও, হাজাৰ জনে তেওঁৰ চৰিত্ৰৰ ওপৰত কলংক আনিলেও, তেওঁক ঠগ, ভণ্ড, প্ৰবঞ্চক আখ্যা দিলেও, মই নোৱাৰিম, মই নোৱাৰিম, মই কেতিয়াও নোৱাৰিম। তেতিয়া মই মাহুৰ হুজি মাহুৰ সমাজত পৰিচয় দিব নোৱাৰিম। ইয়াৰে মোৰ আহুসেৰে তেওঁৰ

ଆୟୁସ ଧନ୍ତଧା ବୃଦ୍ଧି କବକ । ଡେଉଁକ ନୀରାୟ କବି ମୁଖେ ନନ୍ଦୋଦ୍ଧେ
କାଳ କଟାବର୍ତ୍ତେ ନୁଦିଧା ନିୟକ । ଏରେ ମୋର ଅନ୍ତବର ଅନ୍ତର
ବିନତି ।

ହିତି

ଇଂ ୧/୧୦/୧୮
 ବାହବବୀରୀ ଗାଉଁ,
 ପୋଃ ଆଃ ମବିରୀ
 (ନିରାୟକ) ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚରଣ ଦେବୀ ।

[ଯରନିକା]

ময়ো আজি কবি হলেন।

চৰিত্ৰ

উত্তম বকরা—বোম্বাই অঞ্চলৰ শিকা-সঞ্চালক ; আধুনিক কবি :

পবিত্ৰ দাস—উত্তম বকৰাৰ বন্ধু

প্ৰিয়বাস— „ „ কৰ্মচাৰী

ড° বুদ্ধদেৱ বৰঠাকুৰ—সমালোচক (মেগথ্য চৰিত্ৰ)।

দৃশ্য

[উত্তম বকৰাৰ কাৰ্য্যালয়ৰ কোঠা। কেউদিনে কিতাপ-পত্ৰ, চকী, মেজ আদি। হঠাৎ কোন আহিল আৰু প্ৰিয়ই কোন হাতত লৈ কব ধৰিলে]

প্ৰিয়— হেলো ? হেলো ? ওঁ, কণ্ডক। হয় হয়। এয়া শিকা-সঞ্চালকৰ কাৰ্য্যালয়। মই কোন ? হেঃ ! মই ইয়াৰে কৰ্মচাৰী। (আকৌ শুনি) অ আপুনি ! মই আকৌ ড° বৰঠাকুৰ, বুলিছে..., শুনক বাক দেই, শুনক, মই সেই কথাটো ইতিমধ্যে বকৰাৰ কাণ ছোৱাইছো বাক, বাক, আপুনি জানেইতো আধুনিক বা আজিকালিৰ ছোৱালী বুলিলে কি বুজায়।

[উত্তম বকরা আহিল। প্ৰিয়বাসে কোন এৰি বকৰাক নমস্কাৰ জনালে আৰু কিছুমান কাইল, আনি বকৰাৰ আগত বসে। পুনৰ কোন আহিলত প্ৰিয়ই কোন হাতত লৈ কব ধৰিলে]
অ বুজিছো বুজিছো ! ছোৱালী ক'ই, ক'ই, ক'ই, হৈছে। বেহ, ভেবেভক মই কথাবাব এইমাত্ৰ জনাম।

উত্তম— কিয়ৎ কববহে প্ৰিয় ?

প্ৰিয়— আমাৰ মিনতিৰ খবৰ। অলপ আগতে যে খবৰটো আহিছিল তাই ক'ট্ ক্ৰাচ পোৱা বুলি, কেৱল সেয়ে নহয়; তাই ক'ট্ ক্ৰাচ ক'ট্ হৈছে বোলে।

উত্তম— হয় ?

প্ৰিয়— ওঁ।

উত্তম— খবৰটো দিছে কোনে ?

প্ৰিয়— (পাহৰা যেন হৈ)—সেই যে ড° বৰঠাকুৰ নে কোন !

উত্তম— অ বুজিছো বুজিছো। মিনতি অ' (নেপথ্যত 'দেউতা' বুলি মাত দি ওলাই আহিল)। পাইছ পৰীক্ষাৰ খবৰটো ?

মিনতি— (উদ্ভাৱন হৈ) কি ! ওলাল পৰীক্ষাৰ খবৰ ! কোনে ক'লে !

উত্তম— ঐ ব ব ব ; তোৰ তং নোহোৱা হ'ল কিয় ? শুন শুন, ক'ট্ ক্ৰাচ পাইছ বোলে।

মিনতি— কোনে ক'লে ?

উত্তম— এয়া খবৰ আহিল যে কোনত। কেৱল ক'ট্ ক্ৰাচেই নহয় বুইছ, আৰু আছে শুন (মিনতিয়ে কাণ পাতি শিয় দিয়ে)। আগতে চাহ-মিঠাইৰ জোগাৰ কৰগৈ বা, মাৰক কগৈ। তাই বোলে, ক'ট্ ক্ৰাচ কাট্ হৈছ।

(মিনতি আনন্দত বিভোল হৈ বেগাই ভিতৰৰ পিনে গ'ল ; লগে লগে নেপথ্যত বেডিঙত গাঁতৰ বেকৰ্ড এখনি বাজি উঠিল ; বেকৰ্ডত আমোদ-জনক বাদ্য বাজনা শুনা গ'ল ; তাৰ পাচত উত্তম বকুৱাই হাতত এখন আলোচনী লৈ বিবক্তিব ভাৱ প্ৰকাশ কৰে) এইখন কি আলোচনী ? অ 'ভাকৰ' ! কবিতাৰ সংগ্ৰহ ! হেঃ ! এনে কবিতা সোপাৰ সংগ্ৰহ !! বাকী নাই আৰু !!

হুঃ (খঙত দলি মাৰি দি ল আৰু অইন এখন হাতত লৈ) এইখন কি ! 'কামৰূপা' ; এশ আধুনিক কবিতাৰ সমষ্টি ! হেঃ, বাকী নাই আৰু ! (দলি মাৰি পেলাই) এই 'কামৰূপা' খনলৈকে মোৰো এটা কবিতা পঠোৱা হৈছিল নহয় প্ৰিয় ?

প্ৰিয়— হয়; চাওঁব'ব(কাইল্ চাই) এয়া, বোৱা মাহৰ সাত ভাৰিখে
পঠোৱা হৈছিল চাব্ ; কি ! প্ৰকাশ নহ'ল তেন্তে !

উত্তম— বাক বাদ দিয়া সেইবোৰ কথা । চবকাৰী অনুদানৰ বাবে
দৰখাস্ত কৰা কাগজ-পত্ৰবোৰ উলিওৱাচোন; চোৱা যাওক
এইবোৰ কোন কোন কাকতে চবকাৰী অনুদান বিচাৰিছে
আক এই কাকত হুখনে বিচাৰিছে নে নাই, মানে 'ভাস্কৰ'
আক 'কামৰূপা'ই ।

প্ৰিয়— (কাইল্ চাই) ওঁ, বিচাৰিছেতো ।

উত্তম— চাওঁ সিহঁতৰ দৰখাস্তবোৰ (প্ৰিয়ই দৰখাস্তবোৰ দিলে আক
বকৰাই উগ্ৰমূৰ্ত্তিৰে সেইবোৰ পঢ়ি চাই ছিৰাছিৰ্, কৈ কালি
পেলালে ; এনেতে হুৱাবস্ত বাহিৰৰ পিনে শব্দ হ'ল ।
প্ৰিয়ই হুৱাব খুলি দিলে, আক পবন্তবাম সোমাই
আহিল) অ ! কম্বেড্, দাস দেখোন ?

পবন্ত— হয় । কিন্তু আজি ভোম্বাৰ এই উগ্ৰমূৰ্ত্তি কিয় কম্বেড্,
বকৰা । কাগজ-পত্ৰবোৰ কালিৰ ধৰিছা যে ? (হুখন এখন
আনি চাব ধৰে) ।

উত্তম— মিট্ৰাকৰ ! মিট্ৰাকৰ হ'ল ! কাল শত্ৰু ডই মোৰ !
'কবিতা-সংগ্ৰহ', 'কবিতা-কুঞ্জ', 'এই বছৰৰ শ্ৰেষ্ঠ কবিতা' ;
অতদিনে ডইতৰ বাজৰ চলিল, অবাধ বাজৰ ! কি আছে
এই হ'ল সোপাত, ফুটুকাৰ কেন সোপাত ! ছলবি, লেচাবি,
জুনা জুনা নে কি ? এই হ'ল সোপাত ! কাৰ মাখাত
খেলাইছিল বা এই নামবোৰ, কোন দেশত, কোন কুকণত,
কোন সমাজত !!

পবন্ত— হে ! অৱশ্যে অৱশ্যে—

উত্তম— কিন্তু, আক নাই, আক নাই ! সেইদিন আক নাই, বুইহে ?

পবন্ত— (নিজৰ 'বেগ'বপবা এখন আলোচনী দেখুৱাই) এয়া
চোঁৱা কম্বেড্, ।

উত্তম— অ! ‘দ্বিতীয় জোন’ ওলাল!

পবন্ত— ও, ‘দ্বিতীয় জোন’ ওলাল; এয়া চোঁরা, ভালদবে চোঁরা। [উত্তম বকরাই চাব ধৰে]

উত্তম— তুমিভে দেখিছো কম মাজুহ নোহোঁরা কমবেড়। আমাব সভাব প্রস্তাৱটো সাউৎকৰে কাৰ্য্যত পৰিণত কৰিব পাখিলা যে! বেছ, ধন্যবাদ, খেঙ্ ইউ, খেঙ্ ইউ। (কান্ধত চাপৰ মাৰিব ধৰে)।

পবন্ত— আক তোমাব সেই কবিতাটোও—‘ইলেকট্ৰিক্ প্রেম’ যে, এয়া চোঁরা।

উত্তম— (কবিতা চাই আনন্দ প্রকাশ) ‘ইলেকট্ৰিক্ প্রেম !!’ এই কবিতাটো মই বৰ লবালবিকৈ লিখিছো বুইছা; আক অলপ সময় পোৱা হলে—হয়তো—আক কিছু ভাল কবিব পাৰিলো হয়।

পবন্ত— ডেও বুলি বেয়া হোৱা নাই কমবেড়। আক এটা কথা— কবিতাব গুণাগুণ প্রকৃততে ধৰা পৰে ক’ত জানা? আবৃত্তি; বুইছা, আবৃত্তি কৰি প’লেছে বেছ ধৰিব পাৰি, কোনটো ভাল, কোনটো কেনে। শুনা, মই আবৃত্তি কৰি যাওঁ—

উত্তম— বাক, বেছ। আবৃত্তি কৰা।

পবন্ত— (শুব ধৰি গাব ধৰে)

“সম্ভব প্রেমসী, প্রাপব নাই,
মোৰ দেহাব লিবে লিবে, লিবে লিবে—
কি বয় জানা? দেখিছা?
নাই, দেখা নাই, তুমি দেখা নাই,
মই দেখা নাই, কেৱে দেখা নাই !!
প্রেমৰ কাৰ্ডেট্।” (দুখত কানাল লৈ হাঁহে)
... ..

'দেখ, কাল, সমাজ-বান্ধোন—

আঁতৰি যায়, আঁতৰি যায়, আঁতৰি যায়।

ববড়ী ক'ত ! ইলোবা কিমান দূৰ !

নাই মোৰ ভূগোলৰ জ্ঞান।

কিন্তু, ই কি ! ই কি !!

কোহিমাত ব্যোম ! ব্যোম ! ব্যোম !!

(প্ৰিয়ৰ পিনে চাই) কবিতাটো শুনি তুমি বা কেনে পাইছা ?

প্ৰিয়—ইয়াতকৈনো আক লাগিছে কি ! ইয়াত ভাব আছে, ভাষা আছে, বস আছে। মিত্ৰাকৰী কবিতা বচনা কৰি আগৰ পানীৰাম হাড়ীকাকতীয়ে সিৰাৰ যে পঞ্চমী উপাধি পাইছিল, সেইবোৰ কবিতাতকৈ আমাৰ এখেতৰ কবিতা কোনো গুণেই বেয়া নহয়, কোনো পথেই বেয়া নহয়।

উত্তম—মোৰচোন এটা কটোও দিহাৰে কম্বেড ?

পৰশু—নিদিম কিয় ? ইয়াকে বোলে এচাৰ বা পাৰ্জিছিটি ; কেৱল কটোৱেই নহয় কম্বেড, আক আছে আক আছে। ড° বুধীশ্বৰ বৰঠাকুৰৰ হতুৱাই এই কবিতাটোৰ এটা সমালোচনাও লিখাইছে। নহয়, অৰ্থাৎ জিটিকেল এণ্ডিগাট।

উত্তম—কি ! ড° বুধীশ্বৰ বৰঠাকুৰে সমালোচনা লিখিছে মোৰ কবিতাৰ ওপৰত !

পৰশু—ওঁ, লিখিছেতো ; অ ! লিখিছে বুলিলে অৱশ্যে ভুল হ'ব, লিখাইছে। অহা সংখ্যা আমাৰ এই কাকতত প্ৰকাশ কৰিব লাগিব।

উত্তম—কিন্তু, কিন্তু (অলপ পৰ ভাৰি)—কি বা লিখিছে সমালোচনা, আক বি লিখিছে তাকেই ছপোৱা উচিত হ'ব জানো ?

পৰশু—সেই বিষয়ে আপোনাডকৈ মই বেছি সতৰ্ক হৈ আছোঁ আক এই বিষয়ে লিখাৰ আগে আগে, বিকণ ইংগিত

বা চাক্ৰেচ্যন দিব লাগে, মই দিছোৱেই নহয়। অৱশ্যে, তেওঁৰ সময় নাই বুলি কৈছিল পোনতে, কিন্তু পাছত মান্তি হ'ল কোনোমতে। তেওঁৰ লিখা এয়া মোৰ লগতে আছে (বেগবপৰা উলিয়াই)। চাব? গো অনু বিড়িং।

উত্তম— পঢ়ি চাবলৈ মোৰ ধৈৰ্য্য নাই বুইছ।

পৰশু— প্ৰকৃত কবিয়ে সমালোচনা পঢ়ি ভালো নেপায় অৱশ্যে। বাক, আপুনি পঢ়িব নেলাগে, ময়েই মাতি যাওঁ তেন্তে?

উত্তম— বাক, যদি ইচ্ছা কৰা মাতিব পাৰা।

পৰশু— বাক, শুনক (উচ্চস্বৰে মাতিব ধৰে। তেওঁ মাতি বোৱাৰ লগে লগে বকুৱাই আনন্দত উৎফুল্ল হৈ বিবিধ অৰ্ধ-মাজক অংগি-ভংগি কৰি ইপিনে সিপিনে অহা-বোৱা কৰিব ধৰে)।

“ইলেকট্ৰিক্ প্ৰেম। বচনা—উত্তম বকুৱা। কবি উত্তম বকুৱা অসমীয়া কাব্য-জগতত নতুন নহয়। আজি প্ৰায় দুই দশক ধৰি তেওঁৰ কবিতা বাজিয়ে আমাৰ কাব্য-কানন গুৱনি কৰি ৰাখিছে। তেওঁৰ কবিতা অসমীয়া কাব্য-কাননৰ একোপাহি শৃংগি ফুল। আলোচ্য কবিতাটিৰ নামটোৱেই সাম্প্ৰতিক যুগ-গন্ধী। আজি বিজ্ঞানৰ যুগ। বেল, জাহাজ, টেলিগ্ৰাম, টেলিফোন—এই আটাইবোৰতে আছে ইলেকট্ৰিক্ অৰ্থাৎ বিজুলী শক্তিৰ বিজয় উল্লাস। বিজ্ঞান জগতৰ এই মহীয়সী শক্তিয়ে কলা-জগততো নানা ধৰণে ক্ৰিয়া-প্ৰতিক্ৰিয়া কৰিব ধৰিছে। কবি-শিল্পীয়ে তাৰ কিবা উৱাদিহ পায় জানো? নাপায়, পাব নোৱাৰে; কিন্তু জাব-বিহ্বল হৈ সকলোকে আকোৱালি লব খোজে তেওঁ।” [এনেতে উত্তম বকুৱা জাব-বিহ্বল হৈ হাত দুখন মেৰি কাববাক সাৱটি ধৰিব ঘেৰ কবি মজিয়াত অচেতন হৈ অৰ্ধ-মায়িত হৈ পৰে]। ই কি হ'ল কম্বেড., কম্বেড্ !!

প্ৰিয়— কি হ'ল! কি হ'ল! [হুৱো তেওঁক ধৰি ভালদৰে বহুৱাই দিয়ে আৰু তেওঁ প্ৰিয় আৰু পৰশুবাৰক কাব.ত পাই,

হুয়োকে হাত ছুৎনেবে সারটি ধবে। হুয়ো লাজতে হাঁহি
হাঁহি আঁতবি আহিব খোজে। পবন্ত থিয় হয়]

পবন্ত— কম্বেড্ (উত্তম বকরাই চক্ৰ ছটা চেল্ খুঁটাই চাই থাকে),
গুনা, সমালোচনা গুনা, আক আছে। “ভেওঁব মতে কুবি
শতিকাব ইলেকট্রিক শক্তিব যি অসাধাৰণ প্রভাৱ, কুবি
শতিকাব কবিতাবো উজ্জ্বল। ববডুৰী আক ইলোৰাব
ব্যৱধান আজিব বিজ্ঞানে আঁতবাই পেলাইছে। বিজ্ঞানৰ
বলত সাগৰ নগৰ আক নগৰ সাগৰ হৈছে। আজিব
যুগ আন্তৰ্জাতিক আদান-প্রদানৰ যুগ; আন্তঃ-ৰাষ্ট্ৰীয়
মিলন-মহোৎসৱৰ যুগ; বিশেষকৈ, কলা-কৃষ্টি, শিল্প-
সাহিত্য জগতত ই জল্-জল্ পট্-পট্ [উত্তম বকরা
উঠি পুনৰ থিয় হৈ আগৰ দৰে অংগি ভংগি কবিব ধৰিলে]।
আজি আমাৰ কাব্যই উত্তোগ-সমূহকো সারটি লয়; নামৰৰ,
মন্দিৰ, গিৰ্জা, মহজ্জিদৰ সৈতেও মিতিবালি পাতে।
উত্তম বকরাৰ কবিতা সমূহতো আজি আমি তাকে
পাওঁ ।”

[নেপথ্যত বিবিধ বাদ্যধ্বনি গুনা যায় আক মাজে মাজে
গুনা যায় সমদল-ধ্বনি ‘জয় বঙ্গপীঠ সাহিত্য সভাৰ জয়’
—একাধিকবাৰ]

উত্তম— অ ! এয়া বঙ্গপীঠ সাহিত্য সভাৰ সমদল যাত্ৰা। আজি
আবেলি এই সভাৰ যুকলি অধিৱেশন হব। সিদিনাৰ
সভাত তোমাক দেখা নাপালো যে কম্বেড্ ? আজি
কিন্তু যাব লাগিব দেই জকব।

পবন্ত— আজি জকব যাব, চাব্-টেইনুলি আই উইল গো। গুনা,
গুনা, আজিব সভাত, আজিব সভাত—ব’ব ; এটা কথা
নহয়—সমালোচনাখিনিৰ পাঠ অন্ত হোৱা নাই যে ?

উত্তম— আক আছে ?

পদ্য— ওঁ ; এয়া যে, আকৌ পুতীৰ এছোৱা বাকী। ড° বৰঠাকুৰৰ কলমৰ জোৰ কম জানো ! এবাৰ আৰম্ভ কৰিলে বেগেতে অন্ত নপৰেই নহয়; মোৰ মাতি মাতি ভাগবেই লাগিল। এইবাব নহলে আমাৰ প্ৰিয়বান্ধাই বাকী অংশ পাঠ কৰি শুনাওক। লেট্ হিম্ বিড্।

প্ৰিয়— বাক, দিব পাবে (প্ৰিয়বান্ধায়ে পাঠ কৰিব ধৰে)। “বকৱাৰ কাব্যত আছে ধৰ্ম, অৰ্থ, কাম, মোক্ষৰ অপূৰ্ব সমন্বয়। গান্ধীবাদ, মাক্সবাদ, সমাজতত্ত্ব, গণতত্ত্ব আদি সৱাকৈ একেডাল সাকোঁবে লগ লগাই, তেওঁ বচনাক এক উদাৰ, অসীম, মহা-মহীয়ান ৰূপত গঢ় দি তুলিছে। ছায়াযুতি তথা ভাৱযুতিৰ দৃশ্য-দীৰ্ঘ ৰূপ লৈ, তেওঁৰ কবিতাই মানুহৰ ভূষ্টি সাধন কৰে। বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ডখন অস্থিৰ; শক্তিমন্ত্ৰৰ বাক্সী গ্ৰাসত শক্তিহীন; গতিকে, ভিত্তিৰ নোৱাৰে। সেয়েহে ব’তে ত’তে খাব, বাকদ, কামান, বন্দুকৰ অবিভ্ৰান্ত আৱাজে বন্দুখ কঁপায়।

(ইমান পৰে বকৱাই ধৰ্ লগি গুনি আছিল; এইবাব উদ্ভাস্ত হৈ শুব ধৰি গাব ধৰিলে)—

বন্দুকৰ গুলীবৰ্ষণ,

ঢাক্-ঢাল-ঢাল-খোলৰ আৱাজ—

মাকৰ কোলাত কেচুৱাই ঢক্ খায় !

পৰ্ভৱতীৰ বুকু কঁপে।

ধাইজনীয়ে গায়—

‘কাণ-খোৱা এ আহিবি বাতি,

ডোৰে কাণ কাটি লগাম এ বাতি।’

দিনমণি অন্ত গ’ল।

অন্ধকাৰ বাক্সীয়ে পৃথিৱী সিকিলে !

মই চিৰাজী পিম—

একটল, দুবটল, তিনিটল—

নহয়, নহয়, নহয়; আক বেছি

আক বেছি; এক, দুই, তিনি, চাৰি—

বটল আছে খাবী খাবী। [এই দুখাবী দুখাব গায়]

(কোঠাৰ এলিনে থকা কেইটামান বটল হাতত লৈ,
আনন্দ প্ৰকাশ। এনেতে পৰস্পৰে প্ৰিয়বান্ধব কাণে
কাণে কিবা কয় আক সেই কথাকে প্ৰিয়ই উত্তম
বকৱাক কাণে কাণে কোৱাত তেওঁ বেম কিবা এটা পাহৰা
কথা স্মৰি উত্তৰ দিয়ে)।

উত্তম—শুন! কমবেড, তোমাক সিদিনা দিয়া প্ৰতিশ্ৰুতিটোৰ
আজিয়েই লেঠা মাৰিম বুজিছোঁ। প্ৰিয়, শুন, আমাৰ
কাৰ্য্যালয়ত সহকাৰী কৰ্মচাৰীজনৰ অনুমোদনটো চাওঁ
(প্ৰিয়ই কাইল দেখুৱায়); ওঁ, বেহ, চৰকাৰৰ অনুমোদন
আছিল যেতিয়া, কমবেড, দাসৰ নিয়োগ-পত্ৰখন এতিয়াই
টাইপ কৰি দি দিয়া, বুজিছা।

প্ৰিয়—ভাল (টাইপ কৰিব ধৰে। পৰস্পৰ মনত অপাৰ আনন্দ)।

পৰস্পৰ—বুজিছা বকৱা, ড° বৰঠাকুৰৰ এই সমালোচনাটো আমাৰ
দ্বিতীয় সংখ্যা কাকতত প্ৰকাশ কৰিম। তৃতীয় সংখ্যাত
তোমাৰ সেই যে সুদীৰ্ঘ কবিতাটো...কি নাম আছিল
জানো...কি নাম...সেই দিনা চিনেমা হলৰ আগতে
যে দিছিলো মোৰ হাতত!

উত্তম—কোনটো কবিতাৰ কথা বা! ময়ো পাহৰিলো।

পৰস্পৰ—ব'বা ব'বা, ওৱেট এ-বিট। (বেগত হাত ভৰাই থকতো
কাজ-পত্ৰ চাই চাই, তাৰ মাজৰপৰা কবিতা এটা
উলিয়াই) এয়া, এয়া, ওলাইছে। এইটোৱেই সিদিনাৰ
কবিতাৰ দ্বিতীয় কপি।

উত্তম—নামটো কি আছিল?

পবন্ত—নামটো হৈছে, ‘সাঁউদৰ লাউখোলা’, মাতিম ? খেলু আই
বিচাইট ?

উত্তম—মাতাচোন বাক কেইশাবী মান, মাতি যোৱা।

পবন্ত—(মাতিব ধৰে) “সাঁউদৰ লাউখোলা,”

“ইবিণা বিবিণাৰ মাজে মাজে..”

(পাড লুটিয়ালে) অ’ বাকীখিনি যে নাই !

উত্তম—বাকীখিনি কি হ’ল ! চোৱাচোন ভালদৰে।

পবন্ত—(বেগটোৰ কাগজ লোপাকে উলিয়াই জাৰি জোকাবি চাই)
ক’তা ! কবিভাটো নাই দেখোন ! কি কৰা যায় !

উত্তম—বাক, কোনো কথা নাই। মই এতিয়াই গাই যাব পাৰো।

পবন্ত—আছে জানো মনত ?

উত্তম—হেঃ হেঃ হেঃ (হাঁহিব ধৰে) ! নিজৰ কথা নিজে কবলৈ
বেয়া লাগে বুজিছা। ইচ্ছা কবিলে, মই বুজিছা, মই
...মই...মই—।

প্ৰিয়—মই বুজিছো তেখেতৰ মনৰ কথা। (পবন্তৰ প্ৰতি) স্বভাৱ
কবিনো বোলে কাক জানেতো ? এ পয়েট্, ইজ্, বৰ্ণ,
নট্, মে’ড্। বোলো স্বভাৱ-কবি, স্বভাৱ-কবি !!

পবন্ত—ওঁ ! যথা ইচ্ছা তথা বাট ! যথা ইচ্ছা তথা বাট !!
হোৱেব্, ডেয়াব্, ইজ্, এ উইল, ডেয়াব্, ইজ্, এ ওৱে।

প্ৰিয়—তেন্তে সেয়ে। তেখেতে যি গাব সেয়ে কবিতা বুজি
পৰিগণিত হব।

পবন্ত—অঃ ! সেইখিনি কথা ময়োতো নজনা নহয়।

প্ৰিয়—তেন্তে আক কি !

পবন্ত—তেন্তে কোৱা কমবেড্, বাকী অংশ পূৰ হৈ যাওক।
মুখস্থ আছে ?

উত্তম—হেঃ ! সেইবোৰ কথানো কি সোধা হে ! মই ক’ব লাগে
যদি কৈ যাওঁ। কি আছিল প্ৰথম শাৰীটো ?

পৰৱৰ্ত্তী—“ইবিণা বিবিণাৰ মাজে মাজে...”

উত্তম—ভেঙে ভাব পাছত লিখা—

“জীৱনৰ সবীম্প...” (প্ৰিয়ৰ পিনে চাই) প্ৰিয়, তুমি
খট্ হেণ্ড্ টাইপত লিখি যাবাচোন মই কোৱা কবিতাৰ
শাৰীবোৰ।

[প্ৰিয়ই ‘বাক’ বুলি অলগি লিখিব ধৰে]

“সাত্তদৰ লাখ টকা

সাগৰত ভাহে ; ভয় হয় পৰ্ধ ভাব ;

হুৱাৰ দলিত ভাব—

লেলিহান জিতা মেলি আছে

লাখ লাখ শত্ৰুকৰ দল... ... (ডট্ ডট্ ডট্)

লুইতৰ দোকাল-টকা পানী,

ভাত শিল ওপঙে, পৰ্ধত ভাহে... ... (ডট্ ডট্ ডট্)

পহুমৰ পাহি তল যায়” (“ ” ”)।

[নেপথ্যত ঢোলৰ মাত ; সকলো কেইজনে সেই পিনে
খব্ লাগি চাই বস। এজন ল’ৰা আহি উত্তম বকৱাক
নমস্কাৰ জনাই এখন নতুন আলোচনী দি গ’ল]

উত্তম—অ ! ‘সু-প্ৰভা’ আলোচনীখনো ওলাল ?

পৰৱৰ্ত্তী—অ ! এই ‘সু-প্ৰভা’ আলোচনীখন কম্বেড্, শুনা, এইখন
আমাৰ ‘দ্বিতীয়াৰ জোন’ কাকতৰ সহযোগী আলোচনী
ৰূপে প্ৰকাশ কৰা হৈছে

উত্তম— ওঃ ! বেছ বেছ, নীৰৱ কৰ্মী তুমি কম্বেড্, চাওঁ হাত
দিয়া (কৰ-মৰ্দন কৰে আৰু পিঠিত চপৰিয়াই বাঃ বাঃ
দিয়ে)। আজি আমাৰ সমাজত এনে নীৰৱ কৰ্মীবেই
প্ৰয়োজন। প্ৰিয়, এটা কাম কৰা ; তিনিহেজাৰ টকাৰ
চেক্ এখন লিখি আমাৰ এই কম্বেডৰ হাতত এতিয়াই
দি দিয়া। এই টকা বহেবেকীয়া চৰকাৰী অস্থান ৰূপে

‘দ্বিতীয়াব জোন’ৰ বাবে দিয়া হ’ল বুলি বহীত লিখি
বাখা (প্ৰিয়ই লিখিব ধৰে)।

পৰৱৰ্তী সঁচাকৈয়ে “কব্, ওৱাৰ্ট্, অব্, মণি” অৰ্থাৎ অৰ্বব
অভাৱতেই আজি আমাৰ সাহিত্য, শিল্প আদি বিভাগবোৰৰ
কামবোৰ সুসম্পন্ন হৈ নুঠে। ‘দ্বিতীয়াব জোন’ৰ সহযোগী
ৰূপে ‘সু-প্ৰজ্ঞা’ৰ শুভ উদ্‌বোধন হ’ল।

উত্তম— বৰ ভাল কথা, বৰ ভাল কথা; মেনি থেক্‌চ্, কম্‌বেড্,
দাস। এতিয়া কথা হৈছে, এইবোৰৰ উচিত প্ৰচাৰৰ
বাবে আমি সকলোৱে আগবাঢ়ি আহিব লাগে। ‘বত্ৰপীঠ
সাহিত্য সভা’ৰ দৰে আমাক সাহিত্য অনুষ্ঠান লাগে;
আৰু এখেত অৰ্থাৎ দাসৰ দৰে আমাক সংগঠক লাগে
(অকিচ্, এণ্ড্, অব্‌গেনাইজাৰ্‌)।

পৰৱৰ্তী — আৰু এখেত বৰুৱাৰ দৰে উদাৰ মহাত্মন কবি সাহিত্যিক
লাগে (পয়েট্, উইথ্, এ ওৱাইড্, ক্লেপ্,)।

উত্তম— আৰু লাগে কেনে মানুহ জানা? ড° বৰঠাকুৰৰ দৰে
সমালোচক অৰ্থাৎ সূক্ষ্ম সমালোচক, চতুৰ সমালোচক
চাউণ্ড্, ক্ৰিটিক্।

পৰৱৰ্তী— সঁচাকৈয়ে অতি সূক্ষ্ম আৰু নিৰপেক্ষ ফ্ৰি এণ্ড্, চাউণ্ড্,
সমালোচক সেইজন; ড° বুদ্ধীজ্ঞ বৰঠাকুৰ।

প্ৰিয়— (কোন বাজিল আৰু প্ৰিয়ই ধৰি সুধিলে—“সেৱা কোন?
কোনে কৈছে?) অ! আপুনি ড° বৰঠাকুৰ? কওক,
কওক, অ সেই বিষয়ে? (হাঁহি) মই ইতিমধ্যে তেখেতৰ
কাণ ছোৱাইছোৱেই নহয়। (আকৌ কোন জনি)
ওঁ, বাক হব, হব, খুব সম্ভৱ হৈ যাব। বজ্জা চেষ্ঠাব
ক্ৰটী নকৰো। বাক, এবিলো তেখেত” (কোৱা এবিলে)

পৰৱৰ্তী— শুনিছা কম্‌বেড্, ‘সু-প্ৰজ্ঞা’ৰ প্ৰথম সংস্কৰ্টো বৰ
আশাবস্তু প্ৰকাশ হ’ল দিয়া, অৱশ্যে প্ৰবন্ধৰ বাবে অকণো

চিন্তা কবির লগা নহ'ল। কেইজন্যনামে উপহাসি প্রবন্ধ-
পাতি দি থৈ গল আক 'কাবলগা' বুজ্ঞানয়ে অতি
সোনকালে বুজ্ঞ-কাৰ্য্য ফেলা সমাপ্ত কবি দিলে। অৱশ্যে
প্রাপ্য ধনখিনিহে আদায় দিবলৈ থাকী। কিন্তু অহা
সংখ্যাব বাবে তুমি কবিতা এটা দিব লাগিব দেই।

উত্তম— হব বাক।

পবন্ত— এইবাৰ মই ভাবিছোঁ কি জ্ঞানা? আলোচনী প্রকাশ
হোৱাব আগতে এখন ভালকৈ বিজ্ঞাপন দিম
(এড্‌ভাৰ্টাইজ্‌মেন্ট)। ভাল প্রবন্ধমোৰৰ নাম আক
লিখকৰ নাম ধাম আদি থাকিব। এতেকে তুমি যদি মোক
অনুগ্রহ কবি আজিয়েই কৈ দিৱা, কি বিষয়ে কবিতা
লিখিবা, মই কাইলৈকে জ্ঞান নাম, ধাম আক পৰিচয় দি
বিজ্ঞাপন দি দিব পাৰো। ডেঙে, ডোমোৰ কবিতাটোৰ
নাম কি হ'ব বাক ক'বানে এতিয়াই ('নেইম্ এণ্ড্‌ টাইট্‌,
ইণ্ট্ৰোডাক্‌শন্') ?

উত্তম— নেইম্ বা নাম ! এঃ ! নামবনো কি অভাৱ হে ! নামৰ
অভাৱ নাই, বিষয়ৰ অভাৱ নাই। এটা জনেই হ'ল।

পবন্ত— যেনে, কব্‌ এগ্‌জাম্প্‌ল্—

উত্তম— বেনে, ধবা, গক, ম'হ, হাতী, ধোবা, হাটকরা, বাটকরা,
নদ-নদী, পোক-পতংগ, কেবেলুৱা, মেবেলুৱা, কুম্বেলেলুৱা,
নাইপিৱা, ডেকপিৱা, ইত্যাদি ইত্যাদি ইত্যাদি, আক কত
কি হব পাৰে, কত নাম কব পাৰি, কত কবিতা লিখিব
পাৰি ; কত বকমৰ, কত ধৰণৰ, কত বৰণৰ।

পবন্ত— হেঃ, কিনো কোৱাহে বকরা, কাজ্‌লামি সকলিবাচোন।

উত্তম— কাজ্‌লামি নহয় কুইছা, ঠিকেই কৈছো। একদম ঠিক !

পবন্ত— ডেঙে ডোমোৰ নামক, কি নামৰ কবিতাটো, এই সংখ্যাত
ওলাব বুলি বিজ্ঞাপন দিওঁ ?

উত্তম — মোব নামড দিবই লাগিব নে ? নিদিলে—

পবন্ত — নিদিলে নহয়তো ; ডোমাব নামড অস্ততঃ এটা কবিডা দিবই লাগিব । এতিয়া নামটো ক'লেই হয় । কবিডাটো লাগিলে কাইলৈ দিলেও হব (“ডি নেইম্ ইট্ চেল্ ফ্ উইল্ কাউন্ট্”) ।

উত্তম — নহয় । নেলাগে ব'ব কাইলৈ । কাইলৈ বা ক'লৈ যাওঁ (‘ডিলেই ইজ্ ডেঞ্জাৰ্চ্’) । তুমি এতিয়াই লিখি পেলোৱা, মই কৈ যাওঁ । শুভস্ম শীত্ৰম্, বুজিছা, শুভকাৰ্য্য সোনকালেই কবি পেলাব লাগে, যিমান সোনকালে পৰা যায় ।

পবন্ত — এতিয়াই ? জাষ্ট্ নার ?

উত্তম — ওঁ, ষ্বেচ্, এতিয়াই, জাষ্ট্ নার । তুমি লিখি যোৱা মুঠেই মই কৈ যাওঁ । (পবন্তৱে হাঁহি হাঁহি বেগব পৰা কাগজ উলিয়াই চকী এখনড বহি লিখিব ধৰিলে) লিখা, বিষয়—‘গ’ক’ অৰ্থাৎ ‘ডি কাও’ ‘ডি বুল্’ । ১ম শাৰী— “চাৰিঠেঙীয়া জন্তু গ’ক” ।

পবন্ত — হেঃ ! কিনো কোৱাহে কম্বেড্ ? ই কিবা কবিতাব শাৰী হ’লনে ?

উত্তম — নহয় বুলি কোৱা (“চে,’ ইট্ ইজ্ নট্ এ পোয়েম্”) ।

পবন্ত — নহয়তো ।

উত্তম — কাৰণ ? কেনেকৈ নহয় বুলিবা ? (“হাও ! কব্ হোৱাট্ বিজ্ ন্ ?”)

পবন্ত — কেনেকৈ হয় বুলিয় ?

উত্তম — এয়ে আধুনিক কবিডা (‘মডাৰ্ণ পোয়েম্’) । গন্ত নহয় বুলিও কব নোৱাৰো, পন্ত নহয় বুলিও কব নোৱাৰো, কবিডা নহয় বুলিও কব নোৱাৰো ।

পবন্ত — ডেন্তে ?

উত্তম—বাক দ্বিতীয় শাবী লিখাচোন,

“ই ঘাঁহ খায়, গাড়ী টানে, খুব টানে।”

পবন্তু—হেঃ ! তুমি কৈছা কি হে এইবোৰ ! গাইছা কিহে !!

উত্তম—ব'বা। ইয়াৰ পাছত গোটাচেৰেক বিন্দু বহুৱাই দিয়া।

পবন্তু—ওঁ দিলো—এক, দুই, তিনি।

উত্তম—আক দিয়া কেইটামান ; অৰ্থাৎ তৃতীয় শাবীটো বিন্দুবেই পূৰণ কৰি দিয়া।

পবন্তু—বাক, তৃতীয় শাবী বিন্দুবেই পূৰা কৰি দিলো

উত্তম—ইয়াৰ পাছত চতুৰ্থ শাবী লিখা—

“শব্দ উঠে ঘণে ঘণে—ঘৰ্, ঘৰ্, ঘৰ্, ঘৰ্”,

পঞ্চম শাবী লিখা—

ঘৰ্, ঘৰ্, ঘৰ্, ঘৰ্, ঘৰ্, ঘৰ্, ঘৰ্,

(পবন্তুৱে হাতৰ পৰা কলম ধৈ বিৰক্ত ভাব দেখুৱাই অন্তমনস্ক হৈ বহিল) ই কি ! তুমি লিখিব এবিলা যে ? শুনা, এয়েই বাস্তৱ কবিতা। বাস্তৱত চকুৰে আমি যিটো দেখোঁ, বা কাণেৰে আমি যিটো শুনো, তাকে কবিতাত যদি ৰূপায়িত কৰিব পৰা যায়, হবহ, সেয়ে বাস্তৱ কবিতা অৰ্থাৎ জাগতিক বস্তুবোৰৰ সৈতে মিল থকা কবিতা। প্রকৃত কবিতা।

পবন্তু—মই সেইটো বুজিছোঁ। কিন্তু বাস্তৱ হলেও তাবোতো এটা সীমা আছে ?

উত্তম—সঁচা, সকলো বস্তুৰে সীমা আছে সঁচা, কিন্তু শব্দব্ৰহ্মৰ সীমা ক'ত ! ই যে অসীম, অপাব, অনন্ত !!

প্ৰিয়—এই প্ৰসংগত মোৰো এটা কথা মনত পৰিছে দেই। ক'ম নে বাক ?

পবন্তু—ক'ব পাৰা তো।

প্ৰিয়—স্বভাৱ কবি সকল এনেকুৱাই, জানিছে ? সেই যে স্বনামা
দিহিঙীয়া ফুকন—নে কি, চিনি পায় নহয় ?

পৰশু—ওঁ ! পাওঁতো ।

প্ৰিয়—আমাৰ এই সংখ্যা ‘সু-প্ৰভা’ত কবিতা লিখিছে যে ?

পৰশু—ওঁ, পিছে ? পিছে ?

প্ৰিয়—সেইদিনাখন আপোনাৰ চিঠিখন লৈ আলোচনীখনৰ
বাবে কবিতা এটা বিচাৰি ময়েইতো গৈছিলো তেওঁৰ
ওচৰলৈ ।

পৰশু—পিছে, পিছে, পিছে ?

প্ৰিয়—পিছে, কি হ’ল শুনক । তেওঁ ক’লে, যে তেওঁৰ হাতত
লিখি থোৱা কবিতা নাই । কিন্তু মোক তেওঁ ক্ষন্তেক
বহিবলৈ ক’লে । মই বহিলো । চাহ একাপ্ ভিতৰৰ
পৰা অনাই দিয়ালে । মই খাব ধৰিলো, তেওঁ কাগজ-
কলম লৈ মোৰ কাষতে বহিল ; আৰু ক্ষচ্ ক্ষচ্ কৈ
কিবা কিবি লিখে মানে লিখে, লিখে মানে লিখে ।
মই বোলো, কি লিখে বা ! পিছে, মোৰ চাহ খোৱাও
হ’ল, তেওঁৰ কবিতা লিখাও হ’ল । মই তাক্সব মানিলো
হে দেও ; ও ! বোলো ভালেভিহে এইসকল লোকে
স্বভাৱ কবি আখ্যা পাইছে !! (উত্তম বকৱাৰ পিনে লক্ষ্য
কৰি) আমাৰ এখেতৰ বেলিকাও সেই একেটা কথাই ।
ইয়াতনো আচৰিত হ’ব লগা কি আছে ? হাঁহিববেই
বা কাৰণটো কি ? সৰ্বসাধাৰণ মানুহৰ দৈনন্দিন ঘৰুৱা
কথা-বতৰাৰ চিত্ৰই আধুনিক কবিতাৰ সমল । নহয়
জানো ?

উত্তম—বাক কোন শাৰী পৰ্য্যন্ত লিখা হ’ল ? আৰু কি লিখা
হ’ল ?

পৰশু—পঞ্চম শাৰীলৈকে লিখা হৈ গ’ল, কিনিওঁ, ড্ৰ ।

উত্তম—এইবার ভেস্টে বঠ শাবী লিখা—

“পি. ডব্লিউ ডি. বাষ্টা।” এইবার সপ্তম শাবী লিখা—

“শিলবোবে দাঁত নিকায়া।” এইবার অষ্টম নবম শাবী—

“হুমহলীয়া ঘবত বহি, আমি ছয়ো হাঁহো।” ইয়াৰ পাছত এডাল দীঘলকৈ দেশ্ দিয়া দেই। হ’লনে?

পৰশু—ওঁ, দেশ্‌ডাল খুব দীঘলকৈ দিছো। কাৰণ পি. ডব্লিউ. ডি. বাষ্টাবোৰ বৰ দীঘলভো! তেহে ই বাস্তৱৰ লগত খাপ খাব।

উত্তম—ওঁ ঠিক! ঠিক হৈছে। এই দেশ্‌ ডালৰ অৰ্থ কেবা-
বকমৰ হবও পাৰে; (১) পি. ডব্লিউ. ডি. বাষ্টা দীঘল
(২) হুমহলীয়া ঘবটোও, ওপৰত দেখাত বিমান দীঘল,
তলৰ পিনে নেদেখাতো সিমান। (৩) ইয়াৰ উপৰিও,
দেশ্‌ ডালে বুজাব যে এই হাঁহিত বহুতো কথা আছে,
বহুতো নিগূঢ় তত্ত্ব উহা হৈ আছে; হয়তো অবাচ্য,
হয়তো অজ্ঞাব্য, হয়তো অভূতপূৰ্ব। পাঠক-পাঠিকা সন্তে
যি বুজে বুজি থাকক। ইয়াৰ পাছত আকৌ ছশাবী-
মান বিন্দু বহুৱাই দি একেবাৰে শেষৰ শাবীত লিখা—
“চিচিম্ ফাক্ চিচিম্ ফাক্ ” (পৰশুৱে লিখিব ধৰে)
ইক্ষুনাডে শেষ। বাক, এতিয়া গোটেই কবিতাটো এবাৰ
মাতি যোৱাঁচোন, শুনো।

পৰশু—(‘বাক’ বুলি উচ্চ স্বৰে সুব ধৰি শব্দবোৰ এটা এটাকৈ
খুব স্পষ্টভাবে গাই, কবিতাটো মাতিব ধৰিলে)

গ’ক (আধুনিক কবিতা)

লিখক—কবি উত্তম চন্দ্ৰ বৰুৱা

“চাবিঠেঙীয়া জন্ত গ’ক,

ই ধাঁহ খায়, গাড়ী টানে; খুব টানে।

... ..

শব্দ উঠে যশে যশ

ঘব্, ঘব্, ঘব্, ঘব্,

ঘব্, ঘব্, ঘব্, ঘব্;

পি. ডব্লিউ. ডি. বাষ্টা

শিলবোবে দাঁত নিকটায়।

হুমহলীয়া যবত বহি—আমি ছয়ো—

আমি ছয়ো—আমি আ-হা-হা-হা (হাঁহিব ধবে)

আমি ছয়ো হাহোঁ। (কিছু পব ব লাগি বৈ)

... ..

চিচিম্ ফাক্ চিচিম্ ফাক্।

পবন্ত—কবিতাটো পঢ়ি ... কবিতাটো পঢ়ি ...

উত্তম—আচৰিত হৈছা নহয়? হেঃ, ব'ৰা প্ৰিয়, এওঁৰ নিয়োগ-

পত্ৰখন চাইপ্ কৰা হ'লগৈনে?

প্ৰিয়—এয়া চাব্, (বকুৰাই নিয়োগ-পত্ৰখনত চহী কৰে আৰু প্ৰিয়ই

পবন্ত দাসৰ হাতে হাতে দিয়ে। পবন্তয়ে পঢ়ি আনন্দত

উদ্ভাসল)।

পবন্ত—কম্বেড্, অহা সংখ্যা 'স্ব-প্ৰভা'ত এই কবিতাটো ভেঙে

প্ৰকাশ কৰিম, নিশ্চয় প্ৰকাশ কৰিম।

উত্তম—আমাৰ কবলৈ একো নাই।

[ক্ৰিষ্ণি বিবডি; নেপথ্য সংগীত]

[আগৰ কোঠাটোতে প্ৰিয়বামে কাগজ-পত্ৰ চাই আছে।

উত্তম বকুৰায়ো এখন বহীত কিবাকিবি লিখি আছে।

এনেতে দুৱাৰত কোনোবাই শব্দ কবিলে, প্ৰিয়ই দুৱাৰ

খুলিলে। এজন ল'ৰা সোমাই আহিল আৰু বকুৰাক

হুখন আলোচনী দি থৈ গ'ল]

উত্তম—প্ৰিয়, 'স্ব-প্ৰভা'ৰ এয়া আকৌ নতুন সংখ্যা ওলাইছে

চোৱাঁ। এখন মোৰ নিজা আৰু এইখন অকিচ কপী।

কাইলত ধোঁৱা [প্ৰিয়ই পঢ়ি চাই কাইলত থলে। পুনৰ
হুৱাবত কোনোবাই শব্দ কবিলে। হুৱাব খুলি দিয়া
হ'ল আৰু পৰশুৱে হুৱন আলোচনী লৈ সোমাল]

পৰশু—এয়া 'দ্বিতীয়াৰ জোন' [এখন বকৱাব হাতত দিলে আৰু
এখন 'এয়া অফিচ কৰ্পী' বুলি কৈ প্ৰিয়ৰ হাতত দিলে]

উত্তম—আও, ইমান সোনকালে উলিয়াব পাবিলা যে ছয়োখন !
ছুমিওভো কম মানুহ নোহোৱা দেওহে !

পৰশু—মানুহৰ অসাধ্য কি !

উত্তম—এবা এবা, এনেয়েনো 'পৰশু' নাম লৈছেনে এওঁ। যেনে
নাম তেনে কাম। নামত পৰশু, কামত পৰশু, দেখাত
পৰশু। যাৰে ওচৰ চাপে, সেইজনে প্ৰবন্ধ দিবলৈ
বাধ্য হবই। যেই কোনো কবিকেই লগ পাওক ডেওঁৰ
কবি-কুণ্ডৰ পৰা এই পৰশুৱে কাৰ্য্যধাৰা বোৱাই আনিবই
আনিব যেনে তেনে মতে।

পৰশু—ছয়োখন কাকত একেলগে প্ৰেছত দি একে সময়তে
প্ৰকাশ কৰাৰ কথা। কাগজৰ অভাৱত মাথোন 'দ্বিতীয়াৰ
জোন' প্ৰকাশত এসপ্তাহ পলম হ'ল। চাওক এয়া
জ্ঞাপোনাৰ 'গ'ক' কবিভাটোৰ কি মজাৰ সমালোচনা
ওলাইছে।

উত্তম—হেঁ ! সমালোচনা ওলাইছে ! বাক, এবাৰ মাতাচোন
মাতা, মাতা। শুনো।

পৰশু—বাক তেনে (ডাঙৰ ডাঙৰকৈ মাতিব ধৰে); “অপূৰ্ব হুলস্থ
বিপুল ভবংগত ভাহি উঠা উত্তম বকৱাব 'গ'ক' কবিভা
এই মাহত প্ৰকাশ হোৱা অসমীয়া কবিভাৰ ভিতৰত
অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ কবিভা। উত্তম বকৱাই উত্তম কবিভা
বচনা কৰি আমাৰ কাব্য কাননত এখনি সুকীয়া আসন
অধিকাৰ কৰিবৰ উপযোগী হৈছে। গ'ক এবিধ

চাৰিঠেঙীয়া জন্তু বোলোতে কথাষাৰ দেখাত তেনেই লঘু
হলেও, প্ৰকৃততে তেনে নহয়। ইয়াত আছে ভাষাৰ
লগত ভাবৰ সমন্বয়, প্ৰকাশ বীতিৰ লগত ব্যৱহাৰিক
জগতখনৰ সমন্বয়। সমাজত দেখা দিয়া উচ্চ-নীচ, ধনী-
দৰিদ্ৰৰ এক আকাশ লংঘা ব্যৱধান। যুগে যুগে সমাজে
সমাজে ইয়াৰ ব্যাখ্যা বদলি যাব পাৰে। কোনোৱে
হয়তো ইয়াৰ ভিতৰত দেখিব মহান্ শূণ্য, কোনোৱে বুজিব
শূণ্যৰ মাজত বিৰাটৰ আৱৰ্তন। বকৱাৰ ছন্দ-সজ্জানক
অভিনৱত্ব সঁচাকৈয়ে অতি বিতোপন, অতি চমৎকাৰ।

(উত্তম বকৱাই ভাবত বিভোৰ হৈ বলকিব ধৰিলে)

উত্তম—ছন্দসজ্জা ছন্দসজ্জা, অমিল ছন্দসজ্জা !

কিন্তু মই আজি কবি !
তাব পাছত, তুমি কবি, মই কবি,
কবি মোৰ খুলশালীজনী।
কবিতাবে কথা কয়,
কবিতাবে নাম গায়,
খোজত ফুলায় তাই কবিতাব বাণী।
কাউৰীৰ কা-কা, শিয়ালৰ হোৱা,
তাতে আছে কবিতাব ক্ৰিয়া-প্ৰতিক্ৰিয়া।

পৰশু—এইবাব আকৌ ছন্দ মিলিল, ছন্দ মিলিল !!

উত্তম—ছন্দ মিলিল, ছন্দ মিলিল,
নতুনে পুৰণিক কবে লগতও।
কালৰো কাল বিপৰীত কাল,
হৰিণাই চেলেকে বাঘৰ গাল !
কালৰ পচোৱা লাগি
উৰি যায় ভাগি যায়
কতবোৰ সোণালী সপোন,
পুৰণিৰ আবৰ্জনা হৰি
নতুনৰ বস্তি আলোৱাত।

(বাহিৰৰ ছুৱাবত শব্দ কৰি এজন পিয়ন আহি উত্তম বৰুৱাক
এখন টেলিগ্ৰাম দিয়েহি)

উত্তম— অ টেলিগ্ৰাম ! চাওঁ (চহী কৰি লয় আৰু খুলি চাই
পঢ়ি আনন্দ প্ৰকাশ কৰে) ।

পৰশু— চাওঁ চাওঁ কিহৰ টেলিগ্ৰাম । (টেলিগ্ৰাম পঢ়ি) অ ! অতি
শুভ সংবাদ ! অতি শুভ সংবাদ ।

প্ৰিয়— চাওঁ ।

পৰশু— এয়া চোৱা (ডাঙৰ ডাঙৰকৈ পঢ়ে)

“Uttam Barua's Poems declared first in
this year's Collection of Assamese Poems.
Ratnapith Sahitya Sabha awards him ten
thousand rupees”.

(আনন্দত উত্ৰাৱল)

ভেস্তু এতিয়া আৰু চাহ খোৱাবহে কথা । মই তোমাক
সেইদিনাই নকৈছিলো যে ড° বুদ্ধীন্দ্ৰ বৰঠাকুৰে সিদিনা
কথাৰ ছলতে এই বিষয়ে অকণ ইংগিত দিছেই মোৰ
আগত ।

উত্তম— তোমালোক আটাইবোৰে শুভ ইচ্ছা আৰু আগ্ৰহৰ ফল
স্বৰূপে মোৰ এই সন্মান ; বুজিছা । ইয়াত মোৰ গৌৰৱ
কৰিবলগীয়া একো নাই ; যদি কাৰবাৰ কিবা গৌৰৱ
আছে, আমাৰ বাইজৰ আছে ।

পৰশু— মুঠতে আজি আমাৰ সমাজত গুণীৰগুণ বুজোঁতা
আৰু বুজাওঁতা লোক ওলাইছে । গুণৰ আদৰ হ'ব
ধৰিছে ।

উত্তম— প্ৰিয়, এই চিঠিখন ড° বৰঠাকুৰলৈ আজিৰ ডাকত
বেজিষ্ঠাবী কৰি পঠাব লাগে । অতি জৰুৰী, অতি গোপন

[এখন চিঠি দিলে]। তুমি সিদিনা যে মোক কৈছিল, সেই কথাকে ইয়াত কোৱা হৈছে। কম্বেড্, এবাৰ ভিতৰৰ পৰা আহোঁ, আহাঁ [হুয়ো ভিতৰলৈ গ'ল। প্ৰিয়ই কোন হাতত লৈ ক'ব ধৰিলে]।

অ! সেয়া ড' বৰঠাকুৰ নে? ওঁ। মই মাতম্বাৰভেই বুজিছো নহয়।

প্ৰিয়— ওঁ, এয়া মই কৈছো, প্ৰিয়বামে।অতি শুভ সংবাদ। এপিনে আমাৰ বকুৱা দেৱে বড়পীঠ সাহিত্য সভাৰ পৰা দহ হেজাৰ টকা পুৰস্কাৰ প্ৰাপ্তি সংবাদ, ইপিনে আপোনাৰ সেই কথাটিবো শুভ সংবাদ। শ্ৰীবকুৱাই ইতিমধ্যে জীয়েকৰ মন পাইছেই। বিতং বিৱৰণ সহিতে আজিৰ ডাকত আপোনালৈ এখন বেজিষ্টাৰী জৰুৰী চিঠিও প্ৰেৰণ কৰা হৈছে। এতিয়া শুভ কাৰ্য্য সোনকালে সমাধা হৈ যাবহে লাগে “শুভশ্ৰু শীভ্ৰম্” Wish you good luck. [কোনত কিবা নতুন সংবাদ শুনি] ও, বাক, বাক, সেইটো যথাসময়ত হৈ যাব, কোনো কথা নাই। অলপ পলম হলেও আপত্তি নাই। কোনো কথা নাই, বুজিছে, কোনো কথা নাই।

[নেপথ্যত বহুত মানুহৰ সমাগম হোৱাৰ উমান পোৱা গ'ল। হাত-চাপৰি, উকলি আৰু ‘জয় উত্তম বকুৱাৰ জয়’, ‘জয় বড়পীঠ সাহিত্য সভাৰ জয়’ এনেবোৰ ধ্বনি শুনা গৈছে। ইপিনে প্ৰিয়ৰ দাঁতিতো নেপথ্যৰ পিনে বহুত মানুহ থিয় দি থকাৰ ইংগিত পোৱা গ'ল]

প্ৰিয়— (নেপথ্যৰ পিনে চাই) বাইজ, আপোনালোকে অনুগ্ৰহ কৰি শাৰী পাতি থিয় দিয়ক, ফুলৰ মালা এধাৰ এধাৰ কৈ দি বাওক আৰু লগে লগে সংঘ বা অনুষ্ঠানবোৰৰ নাম কৈ বাওক। মই লিখি বাখো। সকলোবোৰ নাম

পাছত বাতৰি কাকতৰ যোগেদি প্ৰচাৰ কৰা হ'ব।
[মূৰত ঢোলৰ বাদ্য শুনা গ'ল আৰু প্ৰিয়ই আচৰিত হৈ
অলপ সময় ধমকি বয়। পুনৰ মালাবোৰ গ্ৰহণ কৰি
সংঘবোৰৰ নাম লিখিব ধৰে। মালাবোৰ নেপথ্যৰ পৰা
আহি এডাল ছডালকৈ তেওঁৰ হাতত পৰিব ধৰিছে
মাথোন। কোনো মানুহৰ প্ৰৱেশ হোৱা নাই]।

প্ৰিয়—এয়া কোন সংঘৰ বুলিলে? অ বুজিছো, 'নটপ্ৰী কলা
কেন্দ্ৰ' (নাম লিখে)। এয়া? অ বুজিছো 'সাহিত্য কানন'
(নাম লিখে)। এয়া একা? ওঁ 'ভূমি-চম্পা কৃষ্টিসংঘ'
(নাম লিখে)। এয়া? ওঁ, 'পূৰ্বাঞ্চল আলোচনা চ'ৰা'
(নাম লিখে)। এয়া কাৰ? ওঁ, 'মিলন মন্দিৰ' (নাম
লিখে)। এয়া? ওঁ, বুজিছো 'নাম নাই সাহিত্য সভা'
(এই নামটো শুনি প্ৰিয় অলপ আচৰিত হোৱা যেন
হৈ ছবাৰ 'কি নাম কি নাম' বুলি সোধে আৰু হাঁহি
হাঁহি নামটো লিখে) অ! সংঘৰ নামেই 'নাম নাই';
বেছ নাম দিছেভে। নাম নায়ে 'নাম নাই' বুলিয়েই
নাম কৰিব ধৰিছে। [এনেতে উত্তম বকৱা আৰু
পৰশু দাসৰ প্ৰৱেশ। পৰশুৱে বকৱাক বাউসীত ধৰি
লাহে-ধীৰে লৈ আহিছে। বকৱাৰ ডিঙিত, মূৰত আৰু
হাততো অসংখ্য ফুলৰ মালা। ইপিনে তেওঁ আহি
চকীত বহা মাত্ৰকে প্ৰিয়ৱো নি মালাবোৰ তেওঁৰ
ডিঙিত ওলোমাই দিলে। বকৱাই মালা পিন্ধি পিন্ধি
বৰ আমনি পোৱা যেন দেখুৱাইছে। এনেতে প্ৰিয়ই
কেইখন মান চিঠি বকৱাৰ সন্মুখত দাঙি ধৰি কয়]

প্ৰিয়—চাব, এই সংঘ সমূহে আপোনালৈ লিখিত ভাবে অভিনন্দন
জনাইছে আৰু আপোনাৰ পৰা একোখাৰ বাপী পাবলৈ
আশা কৰিছে।

উত্তম—বাণী ! বাণী ! বাণী লাগে ! (হাঁহিব ধবে)

দিম দিম নিশ্চয় দিম ।

বাণী কাস্ত নহওঁ মই,

বাণীকিস্ত দিম ।

অক্লান্ত লিখনী মোৰ

অবিত্রাস্ত সোঁত—

কিমান জানা ?

মিচিচিপি ক'ত ? গংগান্নান কবিছা ?

ভল্গা নৈ কিমান দূৰত ?

ভবলু ক'ত ! নাই ব্যৱধান আজি

ভল্গা-ভবলুৰ । সকলো আপোন মোৰ,

সকলো আপোন মোৰ মন বননিত ।

সকলোকে আদৰিম কবি-কুলনিত ।

মানৱ প্ৰেম ! মানৱ প্ৰেম !!

দানৱৰ জানো প্ৰেম আছে ?

আকৌ শুনা, শুনা বহুগণ,

শুনা মোৰ স্নকুমাৰ সহিত্তিক দল,

সকলো সুন্দৰ আজি ! সকলো সুন্দৰ !!

কেউপিনে দেখো মাথোঁ ।

সুন্দৰৰ খেল আৰু সুন্দৰ গগন,

সুন্দৰ বতাহ আৰু সুন্দৰ জীৱন !

কেউপিনে দেখো মাথোন সুন্দৰৰ মেলা !

সত্য শিৱ সুন্দৰৰ মধুময় খেলা ।

[ভাৱ-বিহ্বল হৈ উত্তম বকৱা মাজে মাজে যেন পৰি
যাব খোজে]

পৰশু—কমবেড, কমবেড, চাব চাব, আপুনি চোন—এ চাব ; পৰিব
চাব আকৌ, পৰিব চাব ।

উত্তম—চাইছো, চাইছো, কেউপিনে চাইছো, কবিতাৰ চকুৰে
চাইছো !

পৰশু—দেখিছে ? কি দেখিছে ?

উত্তম—সকলো দেখিছো। সকলো দেখিছো। মৰঙ দেখিছো, সবগ
দেখিছো। সুনীল আকাশ দেখিছো; সুনীল গগন
দেখিছো।

[নেপথ্যত পুনৰ জয়ধ্বনি শুনা গ'ল—‘জয় বঙ্গপীঠ
সাহিত্য সভাৰ জয়’; ‘জয় উত্তম বকরাৰ জয়’! এই
জয়ধ্বনি কেবাবাৰো শুনাৰ লগে লগে উত্তম বকরা অজ্ঞান
হৈ মাটিত ঢলি পৰিল; প্ৰিয় আৰু পৰশু ছয়ো ওচৰ চাপি
‘কি হ’ল! কি হ’ল’! বুলি চাব ধৰিলে]

প্ৰিয়—চাব, চাব, চাব (উত্তম বকরা নিমাত)।

পৰশু—কমবেড্, কমবেড্, কমবেড্ (বকরা নিমাত)।

[যৱনিকা]

মেথেৰি

চৰিত্ৰ-সমূহ

ভানুমতী—আদৰ্শগীয়া ভিৰোভা

গোলাপী—ভানুমতীৰ ডাঙৰ জীয়েক (বিবাহিতা)

লাহৰী— " ২য় " (অবিবাহিতা)

অঞ্জলি— " ৩য় " (")

ঈশান—গোলাপীৰ স্বামী

বিবী— " সক ছোৱালী (এঘাৰ-বাৰ বছৰ বয়সৰ)

(১)

ভানুমতী—হেৰ' লাহৰী শুন, অঞ্জলিকো মাত। বাইদেৱেবহঁত চোন এতিয়াও আহি নেপালে! আক বা কৰে কেতে পৰ! ডাইল-ভাতহে হৈছে। তহঁত হালে এটা কাম কৰ। আজি ভাত খোৱাত নিশ্চয় বহুত পলম হব। তহঁতি এতিয়াই কোনো নো আহোঁতেই জলপনীয়াতকৈ ছটিমান খাই উঠ। বুজিছ? বেছনৰ যি সোপাহে বঙচুৱা আটা! ইটা গুড়ি যেন! সেই সোপাহে কটি কৰি খোৱাতকৈ আমাৰ এই ভাত গাল সুদাই-নিকাই হলেও বহু গুণে ভাল। নিমখ-তেল অকণেবে হলেও তপত ভাত মুঠিৰ জোৰ কেতিয়াও পাৰ নোৱাৰে এই কটি সোপাই, বুজিছ? গভিকে. এতিয়াই ছয়ো ছমুঠি খাই উঠ; ডেহে বায়েৰ-ভিনোহিয়েবহঁতৰ আলপৈছান ধৰিব পাৰিবহঁক।

লাহৰী—অঞ্জলি, অঞ্জলি (ভিতৰৰ পৰা অঞ্জলিয়ে মাতে 'কি');

এইপিনে আহ। মায়ে ভাত খাবলৈ মাতিছে।

অঞ্জলি—এতিয়াই?

লাহরী—ও এতিয়াই । বাইদেও আহি পালে বহুতো কাম ওলাব যে ।
 অহা মাত্ৰকে চাহ-জলপান দিবই লাগিব. তাৰ পাহত
 ডামোল-চালি ; তাৰ পাহতহে ভাত । মাজতে আকৌ
 কথা-বতৰা হওঁতে বা কিমান পৰ হয় । আক ভিনীহিদেও
 যি হে বে মলীয়া মাহুহ ! কতবোৰ বা বাবে ভচহ বং-
 বহস্যৰ কথা, ন ন কুচুৰি কথা উলিয়াই হঁহুয়াই মাৰে ।
 সিৰাৰ মনত নাই নিশা এপৰলৈ সিজনৰ বাবে বখণীয়া
 কথাৰ জানি নিছিগেই নহয় । মায়ে ভালৈই কৈছে ।
 আমি আগত ছটামান খাই বৈ উঠি পাত বল বান্ধি লওঁ,
 বুজিছ ? আহ ।

(ছয়ো এখন বেঞ্চ আৰু এখন টেবুল টনাটনিৰৈ আনি বহিল) ।

ভানু—হেৰ' তই'তি কি কৰিব খুজিছ ? বেঞ্চ, টেবুলবোৰ টনাটনি
 কৰাত লাগিলি যে ? বেঞ্চত বহিবি আৰু টেবুলত ভাত
 খাবি ; নহয় ?

লাহরী—ও ; সেয়ে কথা আকৌ নো কি ?

অঞ্জলি—বেঞ্চত বহিম আৰু টেবুলত ভাত খাম তো ।

ভানু—নোৱাৰিবি টেবুলত ভাত খাব । মই জীয়াই থকা দিন
 কেইটাত টেবুলত ভাত খাব নোৱাৰিবি তইতে । নিদিওঁ
 খাবলৈ । মাটিত পীৰা পাব, বহ, ভাত দিওঁ, যা ।
 ইমানেই ।

লাহরী—নাই, আমি টেবুলত খাম বুলিছো ; খামেই ।

অঞ্জলি—সেয়ে কথা । আৰু ভাতেই যদি খাবলৈ নহ'ল পাকঘৰত
 টেবুল-বেঞ্চ বখাৰ প্ৰয়োজন কি ?

লাহরী—ও তো । একো প্ৰয়োজন নাই ।

ভানু—টেবুল-বেঞ্চ বান্ধিছো হঠাৎ কেতিয়াবা ডাঙৰ মাহুহ আহিলে
 ডেওঁলোকলৈ । কেতিয়াবা কোনোবা নগৰীয়া মাহুহ
 আহিব পাৰে, কোনোবা ডাঙৰ ভক্ত লোক আহিব পাৰে ;

কোট-পটলুং পিন্ধা মাহুহ আহিব পাৰে; তেনে মাহুহলৈ।
সেইবোৰ মাহুহলৈ। সেইবোৰ মাহুহে ভো পীৰাত বহি
খাব নোৱাৰে।

সাহবী—ভেস্তে কি সটাই আমাৰ নিমিত্তে টেবুল নহয়?

ভাহু—সট। মিছা কি। নহয় বুলিছো নহয়, ইমানেই। একেটা
কথাই এবাৰ সট, এবাৰ মিছা হব নোৱাৰে ভো।

অঞ্জলি—আমি টেবুলত ভাত খালে কি হয় বাক? কি হয়?
টেবুল চুৱা হয়, নে কাঁহী-বাটি চুৱা হয়, নে আমি
মাহুহবোৰ চুৱা হয়, নে কি? কি হব?

ভাহু—(খঙেৰে) ঐ! একেটা কথাকে কিমান চেপেতা কৰি থাকে
চোৱা এই বদ্ভাতী ছোৱালী হালে! বৰ সাহ পাট
গৈছ নহয়? হৌ? সেইদিনাখন যে সেই হাকিম নে
উকীল, সেই ছজন মাহুহে যে ইয়াত ভাত খাই গৈছিল
মনত আছে? আছেন মনত?

ছয়ো—আছে, আছে; পিছে কি হ'ল?

ভাহু—পিছে কি হ'ল? মাহুহ দুটাই ভাত খাই যোৱাৰ পাছত
কোনোবাই টেবুলত পৰা সেই কাপোৰখন ভালকৈ
ধুইছিলি নে বাক তহঁতে? কটা কানি এখনেৰে মোহাবিহে
খৈছ। মইতো মন কৰিহে আছিলো তেও। কাপোৰখন
বাহিবলৈ নি চাবন অকণ ইহি ভালকৈ ধোৱা মনত
পৰেনে বাক তহঁতৰ?

ছয়ো—পিছে, পিছে, পিছে কি হ'ল?

ভাহু—টেবুলখন কাঠবহে। অকৃত কথা কব ন'লে, সিহঁত ধুলেও
গুচি নহয়। যি চুৱা চুৱা হৈয়েই থাকিল। সেই চুৱা
সোপাব ওপৰতে বৰ মাহুহে ভাত খোৱাৰ কি দৰকাৰ
ভো পৰিছে বাক। ঠাইবোৰেই অভাৱ, নে বহা আসনবোৰেই
অভাৱ, নে কিহৰ অভাৱ? হৌ?

এয়া ! কথার কোবতেই ডহঁতে চোন মোব এই
তামোলব বটাটোও নি এই টেবুলখনতে তুজিগিটৈ হোঁ !
আক—মোব এট চাহপানী খোঁরা পিতলব গিলাচটোও
চোন টেবুলতে উঠিল এ ! বাম কৃষ্ণ ! বাম কৃষ্ণ !
বাম কৃষ্ণ !!

সাহবী—টেবুলত বটাটো থৈছে, গিলাচটোও থলো, কি হ'ল পিচে ?
ভানু—ওঁ হয়তো, 'কি হ'ল গিছে' ?

অঞ্জলি—আমাব ইস্কুলত আমিচোন একেখন টেবুলতে বহী-কিতাপো
খণ্ড, পঢ়ে, দরকার পবিলে চাহ-ভলপানো খাওঁ ।
সিদিনাখন সবস্বতী পূজাত দেখোন সেইমোব টেবুলব
ওপবতে সবস্বতী গোসানীকো থৈছিল । পূজাবীয়ে পূজাও
ক'ছিল; সেই একেবোব টেবুলতে আমি ছোৱালীবোবে
চোন পূজাব দিনা খিচিবি ভাজো খাইছিলোঁ । সন্ধিয়া
আকৌ সেই টেবুল-বেকসোপাকে টানি ধুহি নি জোৰা
লগাই, সজাই পবাই, তাবে ওপবত উঠি 'ভেবাইটি খো'
কৰিলোঁ, নাচিলোঁ, গালোঁ, আবৃত্তি কৰিলোঁ, নাট অভিনয়
কৰিলোঁ, আক কত কি !

সাহবী—অথচ, স্কুলব বাইদেওহঁতে আমাকতো একোচাকে কোৱা
নাই । মাত এবাবকে মতা নাই গোসানীয়েও কিবা
দায়-দোষ ধৰিছেনে ? ধৰা হলে পূজাবীয়েতো নিশ্চয়
আমাক হকাবধা কৰিলে হয় জকল । তেনে কবিলে
নিদিলেহেতেন নিশ্চয় ।

অঞ্জলি—টেবুলব চুৱা, বেকব চুৱা, কাঁহী-বাটিব চুৱা, পৃথিবীৰ
গোটেইসোপা চুৱা আহি আমাব এই পাক্ষৰটোতে গোট
মাৰিছেহি হবলা দেই । নহলে, ইমানবোব হকাবধা ওলায়
নে বাক ভাত এগাল খাব ববোভেই হোঁ ।

ভানু—ডহঁতে যোক নজনা কথা জনাবলৈ আহিছ নহয় ? হব

পাবে ডহঁডব ইন্ধুলত সেইবোৰ উৎপাত । সেইবুলি
আমিও এতিয়া সেই বেভিচাৰ সোপাকে সৱটি লব
লাগিবনে ! মোক কথা শিকাবলৈ আহিছে চোৱা আমাৰ
এই বুঢ়ী আই ছগৰাকীয়ে হিঃ!

লাহৰী—কৈ থাক, কৈ থাক ; যিমান পাৰ বলকি থাক, বলকি
থাক । আমি কিন্তু মাটিত বহি ভাত নেখাওঁ, এইটো
ঠিক ।

অঞ্জলি—ওঁ, লাগে ভাতকে নেখালে । সেইবুলি ডিঙিটো হল্লাই,
সাত ভেঙু বা হৈ, কুজী হৈ বহি বহি আমি ভাত কেতিয়াও
নেখাওঁ, কেতিয়াও নখাওঁ, নেখাওঁ বুলিছা নেখাওঁ ।

লাহৰী—আক স্বাস্থ্য বিজ্ঞানৰ কিতাপবোৰ ইন্ধুলত পঢ়িছা কৈলৈ ?
যদিহে সেইমতে চলিবলৈ নহ'ল, নপঢ়াই ভাল আছিল
সেইবোৰ । বাবেভচহু কথাবোৰ ।

অঞ্জলি—ওঁ তো নপঢ়াই ভাল আছিল সেই সোপা । ইন্ধুলত থকা
সময়ছোৱাত বাইদেওহঁতে আমাক এক মি'লট কুজা হৈ
বাহ থাকিব নিদিয়ৈ । অকল ককাঁলটে, কাকু লগাই বহা
দেখিলেই ধমক দি উঠ । কত গালি সপান পাবে !
কত কথা কয় ! কত কথা শুনাৱ !!

ভানু—এতিয়া পিছে, কথাৰ মহলাকে মাৰি থাক, নে ভাত খাব ?
কিবা এটা কব । সময় বৈ নেখাকো তো ।

লাহৰী—এইদৰে মাটিত বহি ভাত নেখাওঁ বুলিছে', নেখাওঁ, আক
কি ?

অঞ্জলি—কবীহঁতৰ ঘৰলৈকে যাওঁগৈ ব'ল এই লাহৰী । আমনি
লাগিছে আক কথা কৈ কৈ, একেবোৰ কথাকে, বাবে
বাবে, বাবে বাবে, বাবে বাবে ।

লাহৰী—ওঁ হয়, ব'ল কবীহঁতৰ ঘৰলৈ । (ছফো যাব ধৰে আক
মাকে টান মাতেবে ধমক দি আগতি ধৰে) ।

ভানু—ক'লৈ যাব এ, ক'লৈ যাব ? এঃ ক'বীহঁতৰ ঘৰলৈ যাবটো ?
ইন্ নেদেবিছা পেন্দুকণা হোৱালী একোজনীৰ পেট
একোটো ! আও ! ইমান পেট !! হেব, ' ভইতি আগতে
ভাত খাব, নে নেখাব, ক, ক, ক ; মহলে, মহলে, আজি
হুৱোজনীকে খেকেচিন, জনা নাই হ'লো ?

হুৱো—নেখাও আনি, কেতিয়াও নেখাও ।

ভানু—নেখাব ? ঠিক নেখাব ? ঠিক নেখাব ? ব (হুৱোকে হুৱাতে
টানি আনি মাটিত নীচাব ওপৰত বহুৱাই দিয়ে) । বহ,
বহ, বহ ; ভাল ভাল জাক খাব যদি বা । মহলে,
মহলে—আজি—উ' (হুৱোকে হুৱাব কীৰীত ভাত বাঢ়ি
দি ভানু আঁতৰি যাব ; হুৱো এখমতে নীচাত বহিল
যদিও মাক আঁতৰ হোৱা মাজকে দেখিত বহি ভাতৰ
কাঁহী টেবুলৰ ওপৰত ছুনি দাব ধৰে । মাকে আহি
পুনৰ সেই দৃশ্য দেখি খঙত অগ্নি উঠে) আই আও !
ইমান সাহ এই হোৱালী হুজনীৰ ! এ ! মই হাক
নিদিছিলো ভইতক টেবুলত ভাত খাবলৈ ? এতিয়াৰ পৰাই
কথা হুওনা হলি নহয় ? আক ভাতৰ হলেতো আছেই ।

এ ! এ ! এ ! টেবুলত খাইছ বাক বা । শিখে,
টেবুলখন টানি টানি নি সেই কাপোৰ খোৱা ভাঁব ভালত
লগাশিহি যে, দেখা নাই চকু হুটাবে ? এতিয়া হুৱা
টেবুলখনত লাগি, ভাঁবৰ কাপোৰসোপা হুৱা নহ'ল ?
হৌ ? সেই কাপোৰসোপা ? ভইতৰ ছাল সোপা ?

লাহৰী—আই আও ! কথাও আক !

অজনি—মহলে, কাপোৰ সোপা শুচি ধলেই হ'ল । নে কি ?

লাহৰী—ওঁ হয় । ধৰ মহলে, কাপোৰ সোপাকে নৌ বিহমাত থৈ
দিওঁ (হুৱো উঠি ভাঁবৰ কাপোৰক ছাত দিহা ধৰে আৰু
মাকে উলুৱাইব বাক্য দিবলৈ আকৰ্ষিত হয়) ।

ভানু—ঐ, আকো সেইবোৰ কিহত লাগিব খুজিহ ? কি কবো বুলিহ
আজি ভহঁতে ? ডাঁবৰ কাপোৰবোৰ চোন চুৱাতে চুৱা
কৰিলি ঐ ! লেখেৰিতে লেখেৰি লগালি ঐ ! দেখা নাই !

লাহৰী—সোঁ চালনীবাখনত থও বুলিছো ।

অঞ্জলি—খাই উঠি লাগে আকো ডাঁবত থম ।

ভানু—(চকু টেব কৰি) ওঁ হয় ! বাক, ভহঁতৰ এই হাত দুখন অতপৰ
চুৱা টেবুলত লাগি থকা নাই ? ভহঁতে পিন্ধা কাপোৰবোৰ
টেবুলত লাগি থকা নাই ? সেই সোপা কাপোৰকে
পিন্ধি, সেই হাত দুখনেৰেই আকো ডাঁবৰ কাপোৰ
সোপাত লেখেৰি লগাই, লেঠাটো বঢ়াব খুজিহ, নহয় ?
বেতিচাৰী হ'লি বুলি ভাবো এটা সীমা থাকিব লাগে ।
ব, ভহঁত দুজনীক আজি কাললৈকে মাৰে ভাল শিকনি
দিম, ব । (হাত জোকাৰি খেদি যায় আৰু হোৱালী-
হালে ভাতৰ কাঁহী মাটিত দলিয়াই পলাব খোজে)
ইস্ ইস্ ইস্ ইস্ !! এইখন দৰ গু'চ ভেনেই চুৱা
পাঙনি হ'লগৈ দেই । ছি ছি ছি ছি !! ইস্ ! খোজকে
দিব নোৱাৰা হ'ল পাই ! ঐ ! ঐ ! এই ভাতবোৰ—

লাহৰী—ভাতবোৰ ভৱেই খাই থাক মৰতী । ভৱেই ভাত খাই দৰ ।
ঐ অঞ্জলি, ব'ল ; ওলা, ওলা এই পাক-দৰ ডালৰ পৰা ।

ভানু—ঐ কি কি ! আকো কি কৈছ ভহঁতে ! ভাত নোখোৱাকৈ
ধাবি ! এই দৰৰপৰা ওলাই গুচি ধাবি ! কোন মাৰে
ভহঁতক ভাত পুৱাব ঐ ? টেবুলত আৰামেৰে ভাত পুৱাব ?
সোটেই মজিয়াখন চুৱা কৰিলি যে সেইবোৰ একিমান
ভাল কৰে -কোনে হেঁ ! তাইহাতেই দোষ কৰিম ।
তাইহাতেই আকো সংৱতনি, গুণগুণনি, দুৰদুৰনি খন
জেটী । কেব'ল খাব যদি খা ভালো কৰিলে । বহ, বহ,
বহ, এইবিনিনে । লহলে, লহলে, লহলে, লহলে— ।

অঞ্জলি—নহলে কি কবিবি ? নেখাওঁ বা । নবহো বা ।

ভানু—হেঁ নবহিবি ! হেঁ নবহিবি ! বহ্, বহ্, বহ্, (টান মাঝি নি হুরোকে বহুরাই হুখন কাঁহীত ভাত আনি দিবে) এইবাব কাঁহী বলিরাবি, হুরোবে কিত্ত যুব বাব । মাতিবি, টেটুত চেপা মাঝি ধবিম, জিতা কাটি পেসান (হুরো খাওঁ-নেখাওঁকৈ টেবুলত বাব ববে) । ওঁ বেহু এইদবে খান্ন বদি খাই থাক । কিবা লাগিলে মাতিবি, শেষ নোহোরাটলেকে হুটিবি ।

অঞ্জলি—মাতিবলৈ হাক দিছে । কিত্ত এতিয়া হুনা ভাতপাল খাওঁ কিহেবে ?

ভানু—হুনা ভাত গাল মাঝিছে ! আজাতো জ্বাছিলেই । দোব কাব গাত ? আগব ভাত আজা সোপা বলিরাবে কোনে ? উঁ ! খা এতিয়া কিহেবে খান্ন । নিমখ-তেলেবে মা, আক কি ! (অলপ বৈ) হেব' এই—এই—এই ডাঙবজনী, তয়েই থিন্ন হচোন, হাঙখন য়েল । ওপবব সেই সিকিরাভ দৈ গাখীবব চকটো মে আছে, দেখিছ ? নমাই আন পাব যদি । (লাহবী থিন্ন হ'ল) হাঙখন খুই ল আগতে ভালকৈ (হাত ধুলে আক চকটো আনিলে) ।

লাহবী—এয়া চক ।

ভানু—খ মাটিতে । বই চানোচ এখন আনোটে ব । (হাক লিপিনে বাওঁতে লাহবীয়ে আঙুলি জোঁবে দৈ অকন-মান লৈ বুখেবে চেলেকি চার) ।

লাহবী—বেহু সোৱাদ আছে ; ক'ব দৈ জাবো !

ভানু—(চকটোলৈ চাই নড়েবে) লাহবী, চকটো নমাই আনিদি ভাল হ'ল । বই চানোচখন আনিবলৈ বুলি অকতক বাওঁতেই ইয়াত আঙুলিটো নমাই দৈ চেলেকি চাইব নহে ? কি বে খজার ! জিতাব কি বে নকলবো !

আঙুলিটো লগাই চেলেকটো যে মাঝিলি, মইতো বুঝব
পৰা, মোখিনিব পৰা বেধব বিদ্ধাটো.ব দেখিহে .আহো
ভেও । ভই সেই একেটা আঙুলিবে, এবাব জিতাখনত
লগাই, পুনৰবাৰ দৈ খিনিভ আঙুলিবে ঘোকেটাটো মাঝিব
ধৰিছিলি যে । মই আহি পালোহি দেখিহে হ্ৰেঃ ! স্বভাৱ
একেটাও যে হৈ পৰে—এই মানুহবোৰৰ ! মইতো
ভালক পতি, দৈ দিও বুলিয়েইতো চকটো নমাই আনি-
বলৈ কৈছিলো । এক মিনিটো বৰ নোৱাৰা হলি নহয় ?
ভাল খোৱা বস্তু এটা দেখিলে সকলোৰে জিতাব পানী
পৰে সঁচা, সেই বুলি — । হ্ৰয়ো আকৌ হাত দাঙি
বহি থাকিলি যে ?

লাহৰী—আমাৰ খোৱা হ'ল ।

ভানু—সিমান গাল ভাত কাঁহীত এবি থৈ উঠিবি ? হুন্, বহ ।
এৱা দৈ পাখীৰ (হ্ৰয়াকে চামোচেবে পাখীৰ দিৱে ;
চকটো একেবাবে ককি ককি দিব ধৰে) ।

অৰ্জুনি—চকটো এইদৰে ককি থাকিলে চোন ভাঙিবই এতিয়া ।

ভানু—নেভাঙিলেও ভাঙিব লাগিব । ভাত খোৱা আঙুলিটোৰে,
চকৰ পাখীৰ নি যে ভাত খোৱা জিতাখনেৰে চেলেক
টো মাঝিলি, ভই নহয়, লাহৰীয়ে হবলা, চকটোতো
পেলনি প'লেই । এই পাখীৰ অইন কাকোতো আক
দিবও নোৱাৰি । এৱা পাখীৰো শেষ । এৱা চামোচ,
এৱা চক । খাই উঠ ; চামোচখন কাঁহী খোৱাৰ লগতে
ভালকৈ খুই মোৰ হাতে হাতে দিবি । চকটো চুৱা
পাঙনিভ পেলাই দিবি । যুজিছ ?

হ্ৰয়ো— ও ।

অৰ্জুনি—গিহে এটা কথা হ'ল নহয় না ।

ভানু— কি ?

অকলি—ইয়াত মিঠা যে অকণো নাই। খাই শুক, খাই চেনি।

খাও কেনেকৈ ইমানবোৰ ভাঙক?

ভানু—বেহনব চেনিছো। এই সপ্তাহত সেনাংলোয়েই। শুকবো বিহে দাম! চেনিব সন্দেশে সন্দেশে ফেল মাৰি আহিছে বছর; ডাকো আকো বজাৰত খুঁজি-মাকড়ি মাপাৰ ওপৰতে বিনবেহে মাৰে, খাবা কি, দেখিলেই দ্বিগুণে। এতিয়া দৈব লগত খাবলৈ দিওঁ কিটো দাক? অ! অ! কালী নন্দেখবইত্তৰ সত্যমাৰাণ পূজাৰ পৰা অনা কল হুটা, তে এটা থাকিব পায় দেই সেই চাংখনৰ ওপৰতে। চাওঁদৈ চোন ব (সিটো কোঠাটো দৈ কল এটা আনিয়ল)। এয়া হোঁ, ছয়ো হুটুকুবা অ। ভাত পাল শেহ কৰ।

ছয়ো হব দে ইয়াৰে কোনোমতে একেবাৰে নোহোৱাভকৈ।

লাহবী—বি পাবো খাই ভাওঁ। (ছয়ো খাই বৈ উঠি ওচৰতে থকা মাটি কলহ এটাৰ পৰা সিলচত পানী ঢালিব ধৰে)।

ভানু—হেব' সেয়া আকো কিহত ধৰিলি ও?

লাহবী—খোৱা পানী।

ভানু—বুজিছো খোৱা পানী লাগে বুজি। যোকতো ক'লেই হয়। মই কিবা বৰিছো নে? হাত হুখন মোৰ কিবা নোহোৱা হৈছে নে! (থঙবে) চুৱা হাতেবে কলহটোত ধৰিলি যে কলহটো চুৱা নহ'ল? পানীখিনি চুৱা নহ'ল? দেখিছো, দিনক দিনে ভাইত্তৰ কাণ্ডজান একেবাৰে নোহোৱা হৈছে বাব ধৰিছে। ইমানতে এসে। বেছি জিৰা-পঢ়া শিকিলে আক বা কি হৈ উঠেদৈ ইহঁত! দিনৰ দিহাটো এই হাত হুখনেবোই কতবোৰ যে কাম কৰি আছে! এসে ফল্গু, কলহটোৰ পৰা পানী এটোপা থাকি মিন বোৱাৰো হুই ভাইত্ত হালক! জিন্মানো ব'ব বোৱাৰা হুপি ভাইত্তি! ভাওঁ,

আজি এই কলহটোবে হুদা মাঝে ব বাপেকে । আজিৰ
পৰা মাটিৰ কলহৰ পানী খাবি বাকৈকৈ ব (বঙেবে
কলহটো বাবীৰ পিনে দলি মাৰি পঠিয়াৱ আক কলহ জাতি
টুকুৰা-টুকুৰ হৈ পৰে) । আজিৰ পৰা ক'ত কলহৰ পানী
খাবি খাবি ব । পুখুৰীৰ পৰা নিজে পানী আনি থাকিবি,
খাই থাকিবি । বাঃ ! (লাহৰী আক অকলিয়ে বাহিবলৈ
গৈ হুখ ধুই আহিল) ।

অকলি—ব'ল এতিয়া লাহৰী । ওলা এই ঘৰটোৰপৰা । হাতি-
পুত্ৰাবে পৰা সন্ধিয়ালৈকে কিমান শুনিবা কেত্‌কেতনি
খেচ্‌খেচনি এই একেজনী মানুহৰ ! বাইদেওহঁত বা আছে
কেতিয়া । ব'ল চোন, ওলাই যাওঁ, চাওঁ গৈ ।

লাহৰী—ব'ল । (হুৱো যাব ধৰে) ।

জাহ্নু—ওঁ ! এতিয়া আক কোনে পায় ! আত্মভূটি হ'ল নহয় ।
এতিয়া আক কাক লাগিছে ! যব এৰি যাব খুজিছ ; নহয় ?
ক'লৈ ? গাওঁ ফুৰিবলৈ, নহয় ? হুঃ ! সৌ ডাঁতৰ কাপোৰ
সোপা যে আছে পাহৰিলি হবলা ; হেঃ ! নে, ছয়োজনীয়ে
পাহৰাব ভাও হে বৰিছ ? সেইসোপা এতিয়া ধুৱে কোনে ?
কেইজনী কাপোৰ ধোৱা চাকৰণী বাখি দিছে মোক
ভহঁতৰ বাপেকে হৌ ? কেইজনী ? যবত কান-বন এটা
কৰিবলৈকে বা মানুহ আছে কেইটা ? মোত বাহিৰে ?
হৌ ? কুটা এখহ ছোৱে নে বাক কোনোৱাই বৰি গ'লৈও !
ঐ শুন, খাই উঠিলি বেতিয়া আক একো চিন্তা নাই,
নহয় ? কাপোৰ ধোপা ল আক পুখুৰী পাৰলৈ যা ; ছয়ো
বোমৈ ; কথা ইমানেই !

অকলি—আও ! ইমান সোপা কাপোৰ

জাহ্নু—হুঃ ! এতিয়া ধুব বেলিকা ইমানসোপা বৰিহেই ! শিছে,
হুদা কৰিবৰ বেলিকা হলে সেইকল যবৰ নহ'ল, নহয় ? বা

বা বা ভালে ভালে । দুয়ো পুখুৰী পাবলৈ কাপোৰবোৰ
লৈ বা এতিয়াই । বা, বা, বা ।

লাহৰী—অলপ পাহত ।

তাহু—অলপ পাহত ? নাই, নাই, সেইটো নহৈছে । মকৰ ঠৈ
না থাকে । বেচি হুপৰ হ'লহি । জোটাৰীইও পান্নহিছে-লাগে ।
নে ভাবব কাপোৰবোৰ, নে । (দুয়ো কাপোৰ মিওঁ নিমিওঁ
কৈ নিব ধৰিলে) ও । পুখুৰীপাৰৰ সেই জেওবা বনতে
এখন এখনকৈ বগৈ । একলীয়ে পানী আনি থাক, একলীয়ে
ধুই থাক । (লাহৰীয়ে এখোজ-দুখোজকৈ পানী আনিব
ধৰিলে আৰু অঞ্জলীয়ে ধুব ধৰিলে । পানী আনি থাকোতে
তাই পিছল খাই পবা শব্দ শুনা গ'ল) অ ! সেইজনী কোন
অ ? পিছল খাই পবিলি নেকি অ ! লাহৰী নে অঞ্জলি !

অঞ্জলি—অ । সেইজনী লাহৰী পিছলি পবিলি হবলা ।

লাহৰী—এঃ নাই-পবা-ও !

অঞ্জলি—ও ; নাই পবা ! কোনোবাহে পবিল ।

তাহু—পিছে, লেঙেবিন্নাইছ বে ? কি হ'ল ?

লাহৰী—এই-আঙু লিটোঙ—

তাহু—পিছল খালি নহয় ? হুখ পালি ? এ ! আঙু লিটোঙ ভেঙ
ওলাইছে দেখোন অ ? অঞ্জলি, হেব', এইপিনে আহ ।
(অঞ্জলি মাকৰ কাৰলৈ আহিল) এটা কাম কৰ । মো
নাৰ্জি কুলৰ পাও হুটাবান আনচোন ।

অঞ্জলি—হুটাবান মানে ?

তাহু—আনিবি আৰু দহ-পোন্ধৰটা মান । সেইবুলি পনি থাকিব
বেলায়ে । সিন্ধো আনাৰ পইচা দি কিনি আনিব গঁদা
বস্ত নহয় ।

অঞ্জলি—বাক (অঞ্জলিয়ে পাও আনে আৰু মাকৰ হাতত দিয়ে)
একে বাবে এলুঠা লৈ আহিলো ।

জাহ্নু—পাতবোব এটা এটাকৈ ধো। ঐ লাহৰী, আঙুলিটোত হাতেবে টিপা মাৰি থাক। তেহে তেজ বন্ধ হব। পাতবোব ধুলি নে?

অঞ্জলি—ওঁ; ধুলেঁ।

জাহ্নু—এতিয়া পাকঘৰত পতাখন যে আছে, তাতে ঠেঙেলি আনগৈ। (অঞ্জলিয়ে পাতবোব নি পাকঘৰত ঠেঙেলিব ধৰিলে আৰু ডাব শব্দ শুনা গ'ল)। হেব' লাহৰী, তইনো থাক ইমান ডাঙৰ হ'লি ক'ত অ! এতিয়াও পিছল খাই পৰাতে আহ, নহয়? চাওঁ তবিনখন! তেজ ওলাল কেনেকৈ বাক? ও! এইবোৰ ভগা কলহৰ টুকুৰা! ইয়াৰে কোনোবাটো টুকুৰা আঙুলিটোত থিয়ৈ থিয়ৈ বেয়াকৈ লাগিল দেই (আঙুলিটো ভালকৈ চাব ধৰে। অঞ্জলিয়ে নাৰ্জিফুলৰ পাত ঠেঙেলি আনিলে)!

অঞ্জলি—আৰু—সেই কলহৰ টুকুৰা আকৌ ওলাবলৈ পালেহি বা কেনেকৈ ইয়াত—পুখুৰীটোৰ পাৰটোজ?

জাহ্নু—ওঁ!!

অঞ্জলি—এতিয়া 'ওঁ' মাৰিছে। কলহটো দলিয়াইছিল কোনে? আৰু দলিয়াইছিলেই বা কিয়? আৰু, এইদৰে কিবা এটা সাধাৰণ কথাতে মূৰটো গবয় হৈ, কলহ-চলহ, ঘৰৰ বস্তু-বেহানি দলিয়াবলৈ হলে, মানুহ ঘৰত নথকাই ভাল। বস্তু-বেহানি ঘৰত নথকাই ভাল। মাটি কলহটো আনিছিলেই বা কোনে? আৰু আনিছিলেই বা কিয়? কি প্ৰয়োজনত?

জাহ্নু—সিৰাৰ পেটতাকৰ বে টাইকইড্ হৈছিল বনত আছে?

অঞ্জলি—ওঁ।

জাহ্নু—তেতিয়াই কিনা এই মাটিকলহটো। দাবো ক'ব নোৱাৰা নাছিল নে। কিমানি এককাই নে কি কোনো! ডাকঘৰ

কৈছিল যে, ভবে দিন, অৰ্থে নিশা সুবটোত ববক লি থাকিব ; ববক দিব নোহোৱিলে মাকী কদৈহৰ পানীকে দি থাকিব। ববক বিচাৰি আক কোন কত ফুৰিব ! মাকী কলহটোকে কিসি আনি বোপীৰ গুজাৰা কৰা হ'ল।

অঞ্জলি—আক ভেনে এটা কলহ, এয়া উগ্ৰ বৃত্তিৰ ভাঙনাৰে —একে কোবতে, একে নিৰিবতে, খণ্ড-বিখণ্ড হৈ এই অৱস্থা ! এইবোৰ গিছে কাৰ লোমত বা ? (সকলো অলপ মৰম দিহাৰ) এতিয়া হলে নিমাত ! নিজৰ পাত মোৰ পৰিছে নহয়। মোকে চুৱাপানীৰ ছিটিকনি হে দেখে। নিজৰ দেহৰ ছিটিকনিটো নেদেখেই নহয় এয়া নাজিহুলৰ ঠেঙেলা পাত।

ভাহু—চাওঁ, দে। লাহৰী, তই আঙুলিটোত টিপা মাৰি ধৰি থাক দেই এ ! বান্ধিবলৈ আ কাঁ কটা কানি এটুকুৰা লাগিল নহয়। অঞ্জলি, চাচোন কটা কানি এটুকুৰা কেনিবা আছে নে। পৰিচাৰ হব লাগিব কিন্তু।

অঞ্জলি—(ইপিনে সিপিনে চাই) বাক, চাওঁ ব।

ভাহু—কি ? নাই ? এটা কাম কৰ। ভাঁৱৰ কাষত মেজখন যে আছে, আক মেজৰ তলত মোৰ বাকহ এটা যে আছে, দেখিছ ?

অঞ্জলি—ওঁ।

ভাহু—বাকচটোৰ ওপৰতে মোৰ চান্দৰ এখন আছে ; কটা চান্দৰ। দেইবন্ধে কালিবি আক ভাবে এটুকুৰা লৈ আহিবি। বা নৌবি।

অঞ্জলি—বাক। (অঞ্জলি গ'ল, পুনৰ উলুটি আহিল) ভাত ভোৰ বাকচটোহে আছে। ওপৰত কাপোৰ চাগোৱা একো নাই। কিন্তু ভাঁৱ তালৰ খুবত হলে ভোৰ কাপোৰে একোখলমান আছে সেই।

ভানু—কেনে ? তইতে ডাঁব কাপোৰ আটাইখিনি এডিয়াও খুৰলৈ
অৰা নাই ?

অঞ্জলি—মোৰ ভাগবখিনি মই আনিলো । সাহাবীয়ে আকৌ আনিম
বুলি কৈ কেইখনমান নানিলে ।

সাহাবী—এডিয়াও সময় আছে নহয় । মই মোৰ ভাগব কাপোৰখিনি
আনিবহে লাগিছে । (লেঙেবিয়াই লেঙেবিয়াই বাব
খোজে) ।

ভানু—সাহাবী, হেব' তই বাব নালাগে লেঙেবিয়াই লেঙেবিয়াই ।
আও ! কাম এটা কৰিবলৈ ক'লে ইহঁত হালব এডিয়াই
ইমান অবিয়া-অবি, ভগোৱা-ভগি ! আকণ্ডো দিন কাল
আছেই !

অঞ্জলি—তাই তোৰ কাপোৰ সেই কেইখন নানিল কৈল বুজিছ ?
কিবা হেনো ভেকেতা-ভেকেত গোক পালে ।

ভানু—ও বুজিছো, বুজিছো ; মোৰ কাপোৰ তইতে আনিবি কিয় ?
নানিবি তো । গোক পাৰিছো ভেকেতা-ভেকেত । বাক,
মোৰ কাপোৰ মই নিজেই আনিম গৈ । আনিমো,
খুমো, দৰত নি য'ত থব লাগে থবগৈও । তইতি মোৰ
কাপোৰত হাত দিবকে নেলাগে, বুজিছা মোৰ গোসানী
হুগবাকী । (সাহাবীয়ে 'উঃ আঃ' কৰি 'বিবাইছে
বিবাইছে' বুলি চিঞৰ-বাধৰ কৰিব ধৰে) হেব' এটা
কথা মোৰ এই গাত থকা ছাদৰ খনবে আগটো কালি
বাক দিওঁ ব । (ভানুৱে নিজৰ গাত পিন্ধি থকা
ছাদৰখনৰ অ'গ এটা কালি আনি সাহাবীৰ আঙুলিত
বাক দিৱে) ।

অঞ্জলি—এঃ ! গাত লৈ থকা ছাদৰখন— ।

ভানু—নহলে উপায় কি ! আক এটা কথ, ব—মোৰ বাকহটোৰ
ওপৰত থকা ছাদৰখন তই তাত নোহোৱাি বেডিয়া বিক্ৰয়

তাঁর ভালতে আছে। ভাই-বন্ধনীরে অবিয়া-অবি কবি
মোব কাপোব খিনি বাখিলিয়েই নহয়!

লাহরী—খই নহয় বা, অজলিয়েছে।

অজলি—একেবারে মিছা কথা। গোকাট মিছা। তাই এবাব
আনো বুল ক'লে; কিন্তু নানিলে।

লাহরী—নহয়, শুন—

ভানু—ঐ চুপ্, চুপ্। মনে মনে থাক। ভাইতে ইজনীৰ কথা
সিজনীরে কৈ, সিজনীর কথা ইজনীয়ে কৈ, এইদবে পৃথিবী
খন তল-ওপৰ কবি থাকিব নেলাগে। মোব কাম খই
কবি যাম। চুপ্, (অজলিৰ প্রস্থান)।

লাহরী—সে! বাকটো ইমান টানকৈ দিছে!

ভানু—লাগিবতো টানকৈ দিব। ভবিষ আঙুলিৰ বাকি যে। খোজ
কাটিলেই খুলি যাব নহয়, যদিহে বাকটো বজবুজ্ নহয়
ভইনো সেই কথাটোও নেজাননে ঐ ইমানজনী হৈছহি?
(অজলিয়ে বাঁহ এডালৰ আগত তুলি থাকিব মেখেলা-
চামৰ জোৰ আক ছই এখন কাপোৰ আনিছে)।

ভানু—অ! এয়া আকৌ কিহৰ লীলা! হরনে অজলি? বাঁহৰ
আগত সেই সোপা কাব মেখেলা ছাদব? ও! বুজিছো।
এলাগী থাকব এলাগী বজহে সেইসোপা! হাতেবে চুব
নেপায়তো। আমিহো কি! কিহৰ মাহুহ! মাহুহো
সেতেবা, কানি-কাপোবো সেতেবা, কান-কাজবোবো
সেতেবা; সকলবোবেই সেতেবা। আমি মাহুহজনী
সেতেবা যেতিয়া, আমাব এটিটো বজহেই সেতেবা;
হবইতো। বাক, একো কথা নাই। মোব কাপোৰখিনিব
সেঁটা খই সিহেই থাকিব। আনিব, ধূম, শুকান, ববসৈ
দিব—হি লাগে সকলো কথিব। এতিয়া ভাইতৰ লেঠাবোব
ভাইকে দাখ বুটেই। বুজিছ? কথা ইমানই।

অঞ্জলি—সাহবী, আঙুলিত বান্ধ দিয়া হ'ল যদি আহ। কাপোৰ খুব লাগে নহয় (সাহবীয়ে এহাতেৰে আঙুলিৰ বান্ধটোত হাত দি 'ঊঃ-আঃ' কৰি আছে)। এঃ! চেলু এটা পাৰহে লাগে আক!

ভানু—ব, ব, ভং নোহোৱা হৈছনো কিয় ঐ! তই মক-মুৰা কেইখন ধোচোন বাক। তাই যাব নহয়। (সাহবীয়ে এখোজ-ছখোজ কৈ যাব ধৰে) এয়া গৈছেই। শুন সাহবী, চাবনৰ পানী লাগিলে যা হয়তো বেছি হ'ব পাৰে। গভিকে, বান্ধটো যাতে ঢিলা নহয়, মূলকি নপৰে, সেইপিনে লক্ষ্য ৰাখিবি। যা (সাহবী কাপোৰ দ'মৰ কাষ পালেগৈ)। (স্বগতঃ) কাপোৰ গোটেইবোৰ ডাঁবৰ পৰা আনিছে নে নাই এবাৰ চাই আহিব লাগিল। (সোমাই গ'ল; ইপিনে কাপোৰ ধোৱা লক্ষ শুনা গ'ল; অলপ পাচত উলটি আহিল)। হেৰ' ডাঁবৰ গাতে লাগি থকা বেৰৰ গামোচা ছুখন নানিলি দেখোন?

অঞ্জলি—বেৰতহে আছে।

ভানু—বেৰত থাকিলেও ডাঁবৰ সৈতে লেখেৰি লাগি আছে। বে দেখা নাই?

অঞ্জলি—ডাঁবৰ কাপোৰৰ আগ হুই-এটা হয়তো বেৰৰ কাপোৰত লাগি থাকিব পাৰে। আমি সিয়ানতো অৱশ্যে মৰ ক'বা নাই দেই।

ভানু—নহয়, আনিব লাগিব। এতিয়াও যা। আনগৈ।

অঞ্জলি—নাই, নোৱাৰো আনিব যা। লেখেৰি চুৱা! ঊঃ! কথাও আক!

ভানু—মোৰ কথাও আঙুলিৰাৰ আহিছ নহয়! মই অৰনিৰে পৰা নিজ চকু হুটীবেই দেখি হে আহো তেও ভাইজন কাণকাপ-খানাবোৰ। তই, অঞ্জলিয়ে, অকল খাই থাকোঁতে ডাঁবৰ

কাপোববোবত হাত এখন লগাই, সিগিনেও মাজে মাজে
হাতখন লগাই, থকা না'ছিলি ? ইপিনে কাপোবব লেখেবি,
ইপিনে হাতব লেখেবি।

অঞ্জলি—আও ! এতিয়া কথাব লেখেবিকে শুনিবা, নে তাঁবব
লেখেবিকে চাবা, নে কাপোবব লেখেবিকে গাবা !

সাহবী—মাজনীও যে আক !

ভানু—ও, এতিয়া আঙুলিব খিব কমিল হবলা ? এতিয়া মাঝ
জনীক নলগা হ'ল, নহর ? ঠৈ ! দেশখনো যে আক !
ভাহানিখন আমাৰ মাইতক দেখিছিলো, দিনটোত কেইবাব
বে গা ধোৱে, হাত-ভৰি ধোৱাবতো লেখেই মাই।
বাকনি-ববত থাকে মাথোন ধোঁলোৱা কাপোব জোব
আক হাতমচা গামোচা এখনহে। বোলে'ৱা কাপোব
জোব পিন্ধিব, ভাত বান্ধিব ; চকটো চুব, হাতখন ধুব ;
হেতখন চুব, হাতখন ধুব ; চাবৰাটো চুব, হাতখন ধুব ;
চৰিকাটো পানীৰে ডাঙি হলে বাণীত পেলাই আহিব
গৈ ; হাতো ধুব, ভৰিও ধুব ; এইবোৰেই পাক-ববত
সোমাল মাজক কেৱল হাত ধোৱা, হাত ধোৱা আক
হাত ধোৱাবেই কাবাব ; আক হাত মোচা গামোচাখনেৰে
বৰ্কাৰ পৰিলেই মটি থাকিব, মটি থকিব, মটি থাকিব।

অঞ্জলি—মাইতব কামবোৰ আজি যদি চিনেবাত দেখিলো হেঁতেন !

সাহবী—এবা পাই (হুগো হাঁহে) আও ! কি বে চুৱা !

অঞ্জলি—কেৱল চুৱা, কেৱল চুৱা আক চুৱা !

ভানু—ইনো কি চুৱা দেখিছ তইতে ! ভাহানিখন আজি বে চুৱা
দেখিছিলো ! আহাং-মহীৱা অকুৰাটোত ! আও ! মাইতব
কি বে চুৱা ! কাপোব ধোৱাব কি বে খুৰ ! নেভনীত
খুৰ্তা এমহি লগি থাকে যদি, ভাকো উলিয়াই আনি
খুইহে এবিবা ! তাঁত-পালিও নলগি বোৱা কামোব এখন—

ভাতো পানী ছিটিয়াব। চাকৌৰ শিহা পৰ্য্যন্ত উলিয়াই
ভাল ভালকৈ ধুইহে এৰিব। বোলে, আমতিব চুৱা
বুলিলে বুলিবলৈ নাই আক। শুদ্ধিৰ দিনা দোক-
মোকালিতে উঠি হুপবীয়ালৈকে—কি যে কাপোৰ বোৱাব
কোব! সেইদিনা হুপবীয়াৰ সাজ খাওঁতে আবেলি
ভিনি-চাৰি বাজিবগৈ। তথাপিও ঘৰটো শুদ্ধ নহয় হে
নহয়; কাপোৰ-কানিবোৰ শুচি নহয় হে নহয়।

এতিয়া আকৌ এই! তহঁতৰ মানত চুৱা বুলিবলৈতো
একোটোৱেই নোহোৱা হ'ল। (কথাৰ সাজে সাজে
হুয়োজনী হোৱালীয়ে কাপোৰ এছাৰি থকা শব্দ, বালুটিব
পৰা পানী ঢলা শব্দ আদি শুনি থকা স্বায়)।

হেৰ' অকণ বচোন ব। এটা কথা নহয়—তহঁতে এই
চোভালৰ পিনে যু কৰি কাপোৰ এছাৰিব ধৰিছে যে,
পানীৰ ছিটিকনিবোৰ গৈছে কোন পিনে মন কৰিছ
নে নাই? চাচোন সেইবোৰ গৈ গৈ সাজ চোভাল পাইছে
গৈ কেনেকৈ।

অঞ্জলি—কাপোৰ এছাৰিলে পানীতো ছিটিকি যাবই। ইও এটা
কবলগীয়া কথা হ'লনে?

ভাহু—আক তহঁতি পূব-মুৱা হৈছ কিয়? গোসাঁই সেৱা কৰোঁতে
মাহুহ পূব-মুৱা হয়, দৈনিক কাৰ্য্য কৰোঁতে পূব-মুৱা
হয়। এইবোৰ ধৰ্মকৰ্মৰ নিয়ম। সেইবুলি কাপোৰ
খোওঁতে পূব-মুৱা হোৱাৰ কোনো মানে নাই এ।

অঞ্জলি—সাজনীয়ে এইবোৰ নো কি কথা বুলকি থাকে জানো!
মানে তো বা কি?

ভাহু—মানে আছে। অন্ততঃ আমাক এই চোভাল থকত আছে।
স্বৰখনত আছে, ব্যংগকোষ আছে।

অজলি—জঃ! কথাবো যে পাক !!

ভানু—কাপোৰ ধোৱা চাবনৰ পানীৰোৰ, এছাবকণিবোৰ গৈছে
কোন পিনে মন কৰিছ নে নাই? কিমান দূৰ পাইছে
গৈ দেখিছনে নাই কথা চকু কেইটাবোৰে?

লাহৰী—এই অজলীজনীয়ে কাপোৰবোৰ এছাবিছে যে আক!
একেবাৰে বাঘে খৰা দি ধৰিছে মহয়।

অজলি—ওঁ ধৰিমতো। বোলে, “যি কাম কৰা তুমি মন পুতি কৰা।
মৰততে পাৰা তুমি গৰগৰ ভৰা।” কামৰ বেলিকা কাম!
ধেমালিৰ বেলিকা ধেমালি। (লাহৰীৰ পিনে চাই ঠাট্টা
শুবত) আপুনি—অজনিবে খৰা—আঙুলিটো বিৰাইছে
বিৰাইছে বুজিয়েই ‘উঃ আঃ’ মন কৰি আছে নহয়?
ময়ো যদি কিবা এটা চেলু উলিয়াই এইদৰে থাকোঁ,
কামবোৰ শেষ হবগৈ কোন কাহানি?

ভানু—ওঁ! তুমি বৰ ভাল ছোৱালী। বৰ ভাল ছোৱালী।
অ! এইক ভাল বুজি কওঁতে আকোঁ নিজনীলৈ চোৱা।
মুখখনি এপাটি বেন হৈ জলমি পৰিল দেখোন! লাহৰী,
আচলতে মই অকলে এজনীক ভালো নোবোলে’, বোৱাও
নোবোলে। শুনা, ভাই যদি গোসানী, তুমি ঠাকুৰানী;
ভাই যদি কেডেলী, তুমি ভেবেলী—আক কি! হ’ল
বে এইবাৰ! (হুয়ো হাহিলে)

এটা কথা—সোঁ ডামোল গছজোপাৰ পিনে মন কৰিছনে?
কিন্তু চাবন পানীৰ ছিটিকনি পৰি কি কণ ধৰিছে
গছজোপাই। সেইটো থাক এৰিলো। কিন্তু ডামোল
গছৰ গাতে বগাই থকা পাৰ জোপালৈ মন কৰিছ নে
নাই? সেইবোৰ আক পাৰ হৈ আহেনে আজি!
জলবনৰা ওপৰলৈ চাই পঠিৱাজোন, কি হৈছে তাৰ গতি।
আমাৰ এই গাভ, পানৰ সৈতে খুঁজি সন্ধানি ডামোল

এখন খাবলৈকে বুলি কতবোৰ মানুহ আমাৰ কৰলৈ
আছে—বোলে অনুকৰ যবৰ গান্ধ-পাণ ! আঃ ! কি যে
মজাৰ লাগে ভামোল খাই ! কি যে মজাৰ গোল পাণ-
খিনিব ! ইত্যাদি ইত্যা দ । পাণজোপাৰ গুণ বখানি
বখানিয়েই এচাম মানুহৰ তং নাই ; বুজিছনে নাই ? ভাগ্য
ভাল যে, এতিয়াও মুখ লগা নাই গছজোপাত । সেই
গান্ধ পাণৰ আজি এই অন্নহা ! আজিৰপৰা আমাৰ এই
পাণ গান্ধ গুটি আৰু কিবা পাৰহে হ'লগৈ দেই ।
আতিথো আৰু ভাত খাই উঠি মুহুৰি কৰিললৈকে পাণ
একটা নোহোৱা হ'ল 'পাই ; আলহী আহি পালেভো
লেঠা বাককৈয়ে লাগিল । অজলি, আনচোন বাক পাণ
এখিলা ছিঙি (পাণ ছিঙি আনি দিলে ; ভাতুৱে হাতেৰে
মুহুৰি নাকেৰে শুঙি চাই) ছিঃ ! আজি গান্ধ-পাণৰ ভাল
গোল গুলাইছে দেই । হিঃ হিঃ হিঃ !

লাহনী—অজলি, বালটিটো ইপিনে আন । কাপোৰ ধোৱা পাত
তুহলাও ইপিনে শুবাই দে । এইবাৰ এইবাৰ পশ্চিম সূৰ্য
হৈ এছাবো, বুজিছ ।

অজলি—বাক (হুয়ো পুনৰ দিল সলনি কৰি কাপোৰ এছাবিব ধৰে) ।

ভাতু—অ ! এইবাৰ যে ইমুৱা হ'লি, সোঁ বেঙেনা জলকীয়া গছ
বোৰ দেখা নাই ? ইস্ ইস্ ইস্ ! আজি আৰু এই
বেঙেনা জলকীয়া সোণা বেঙেনাই নষ্ট পালে দেই ! হেৰ'
ব'চান, ব ; অলপ পৰ ব । জাবিছিলে' আজি জোৱাইহঁত
আহি পালে ইয়াৰে বেঙেনা কেইটামান ছিঙি লিয় । হুকাল
হুকাল কৈ সবিরহৰ ডেলত তুহাই জাজিলে বেহ বাঢ়িয়া
হব খাবলৈ । লিছে, উ ! তাবো মূঢ়া মৰিল । (অলপ
আগ বাঢ়ি গৈ) এ ! তাতৰ জলকৰ বেঙেনা কেইটাই নষ্ট
পালে ! ইস্ ইস্ ইস্ (হুৰ অৱে বিদ্র, বি ক'ল) ।

অঞ্জলি—এইবার আকৌ কি বা ওলাল ! সাপ নে বেং ঐ ?

লাহৰী—বোম ভেকোলা নে বায়ুণ ভেকোলা ?

ভানু—খেইং এই হুজনী ! ইহঁতৰ ঠাট্টা-বিজ্ঞপ খন চোৱা ! কাপোৰ
খুব লাগে ধুইছে। আক কি ! চুয়া-ভাল বিচাৰ নাই,
বস্ত্ৰ-বাহানিলৈ লক্ষ্য নাই

লাহৰী—বোলো কি হ'লনো মা ?

ভানু—এই বেঙেনা-জলকীয়াবোৰলৈ চকু পৰিছে। চাহকঁচোন
এইপিনে কি হ'ল অৱস্থা এই বেঙেনা-জলকীয়াবোৰৰ।
কাপোৰ-ধোৱা পানী পৰি পৰি ভেনেই বৰবাদ নহ'ল
নে ! চাচোন বাক চাবনৰ পানী লাগি এতিয়া এই
গহৰোৰ নমৰিলেহে হৈছে ; চুৱাতো হ'লেই।

অঞ্জলি—একো নহয় ও মা, একো নহয়।

লাহৰী—চাবনৰ পানী অকণ পৰিলেই গছ মৰেনে ক'ববাদ !
কেতিয়াও নমৰে।

ভানু—ওঁ হয়তো। তহঁতৰ মুখত ওলাইছে যেতিয়া নমৰে তো।

অঞ্জলি—বাক, ঠিক আছে। সন্দেহ হৈছে যেতিয়া এইবাৰ ঘূৰি
ইয়ুৱা হওঁ ভেনে ? (ছয়ো ঘূৰি উত্তৰ-মুৱা হ'ল)।

ভানু—হেৰ' এইবাৰচোন তহঁত উত্তৰ-মুৱা হ'লি ? উত্তৰ দিশটো
ভেনেই অমঙ্গলীয়া ; জান ? মানুহ মৰিলে কোন মুৱা
কৰি থয় জান নে নেজান ?

লাহৰী—ও হয়নে ! ইস্ ইস্ ইস্ ! বাম বাম বাম !! ভেনে ইয়ুৱা
হওঁ ব (ছয়ো ঘূৰি আইন পিনে মুখ কৰে)।

অঞ্জলি—পূব গ'ল, পশ্চিম গ'ল, উত্তৰ গ'ল। এইটো ভেনে দক্ষিণ
নে কি ?

ভানু—এইটো বেই দিশেই হওক নেলাগে, কাপোৰ ধুই মই এই
ভড়ালৰ ধান মুঠি নষ্ট হবলৈ এৰি দিব নোৱাৰো, বুজিছ ?
লাগে কাপোৰ ধোৱা নহ'লেই বা। এৰব মানুহৰ এবছৰৰ

জীৱিকা এই ধান মুঠি। মিদিয়া মাথোন বিহিব আগে
আগে কোনোমতে দিহা লগাই খোৱা হৈছে মুঠেই।
সোণগুটি যেন, দেখিলেই মোহ-লগা এই ধান গাল-ওঃ !
এই চুৱা কাপোৰ সোণ। ধুই ডাক মই কেতিয়াও নষ্ট
হবলৈ এবি দিব নোৱাৰিম পাই, কেতিয়াও নোৱাৰিম।

অঞ্জলি—তেন্তে আক আজি—

লাহৰী—আজি—আক—যি হব লাগে হ'ল দে। (অলপ পৰ বৈ)

অ ! সৌজনী কোন অ' বাটৰ মূৰত ! বিবী নহয়নে ?

অঞ্জলি—এ ! নহয়নো কি ! আমাৰ বিবী হয় সেইজনী। মা, সোৱা
আমাৰ বিবী ও।

ভানু—বিবী আহিছে ! তেন্তে বাইদেৱেবহঁতো আহিল হবলা !
(বিবীৰ প্ৰৱেশ)।

(অঞ্জলি, লাহৰী দুয়ো ডাইক সারট মাৰি ধৰি মৰম কৰে)।

ভানু—মাৰহঁত কিমান দূৰ পাইছেহি ও বিবী ?

বিবী—সোৱা পাইছেহি। মাৰহঁতে আকৌ যিহে কইনা-বুলন দি
আহিব ধৰিছে ! মই সেই তিনি আলিৰ মূৰবৰণা অকলে
দৌৰি দৌৰি আগ বাঢ়ি গুচি আহিলো, বুজিছ ?

অঞ্জলি—বেহ কবিলি।

ভানু—ইমানখিনি বাট ভই কিন্তু অকলে আহি ভুল কৰিছ দেই
বিবী। ভৱিষ্যতে আক এইদৰে অকলে নাহিবি, বুজিছ ?

বিবী—কিমানখিনি বাটনো ! সাউংকৰে পালোহিচান।

ভানু—বাক, এইবাব আহিলি বেতিয়া আহিলি আক। ভৱিষ্যতলৈ
এইদৰে নাহিবি কিন্তু ; বাক যা, বহগৈ। (ভিতৰৰ
পিনে যায়)।

অঞ্জলি—চাওঁ, আজি তোৰ এই বেনী ডাল কোনে গুৰি দিছিল
বাক ? ভই নিজে নে—?

বিবী—নিজে নহয়নো আক কোনে দিব ?

অঞ্জলি—কেলৈ ? মাৰে ?

বিবী—মাজনীৰ আকৌ সময় হলেহে ! তেওঁ নিজৰ সাজোন কাচোন সোপা কৰোভেই উৎ নাই। ইপিনে আজি ওলাবৰ সময়তে আকৌ আলহী। এজন নহয়, দুজন নহয় ; একেলগে চাৰিজন। সিও আকৌ এলাপেচা মানুহ নহয় ; কোনোবা বোলে বৰ ডাঙৰ মানুহ। ঠিক বোপী, শুঁখিবৰ হৈছে, ডেল-চুল ইহিবৰ হৈছে ; ওলাবৰ হৈছে ; ঠিক সেইখিনি সময়তে।

অঞ্জলি—সেইসকলক আকৌ চাহ দিবা, চুবত দিবা, আক কত কি !

বিবী—এঃ ! কিমান যে দিগদাৰি !

ভানু—(ভিতৰৰ পৰা) হেব' বিবী, বিবী অ !

বিবী—কি আইতা ? কোন পিনে আভিছেনো আইতাই এ !

ভানু—(বাহিৰলৈ আহি) এই পাক-ধবৰপৰা মাতিছোঁ। এইপিনে আহ, পাক-ধবৰ পিনে (বিবীয়ে চোভালেদি যাব ধৰা দেখি ভানুৱে চিঞৰ মাৰি উঠে); হেব' এইপিনে নাহিবি, এইপিনে নাহিবি। বোলো, চোভালখনৰ মাজেদি নাহিবি।

বিবী—(চোভালৰ মাজৰপৰা) কেলৈ ?

ভানু—এঃ ! হাক দি থাকোঁতে থাকোঁতেই আহি পালেহিয়েই নহয় চোভালৰ মাজ এইজনীয়ে।

বিবী—কেলৈ, কি হ'লনো আইতা ?

ভানু—হবলৈ আছে কিটো আক ! একো হোৱা নাই ? কিন্তু আগতে গা খুই আহগৈ দা। ব, সেইখিনিতে ব,ব,ব। গা খুবলৈ সেই বাটটোৰে গৈ থাকচোন।

বিবী—আৰি ধবতে গা খুই আহিছে' নহয়।

ভানু—আকৌ খুব লাগিব।

বিবী—এঃ। এই বৰ জাবখনত ! আকৌ গা খুব লাগিবা হ'ল বা কেলৈ ?

ভানু—হেব' ছোৱালী মানুহ একোজনীৰ কিহৰ নো জাব ও ! ঘৰত
এবাৰ খুলিয়েই যেনিবা, ইয়াতো এবাৰ ধো। সোৱা
পুখুৰী, পুখুৰী পাৰতে সোৱা বাল্টি। পুখুৰীত নেনামিবি
কিন্ত দেই ; মাহীয়েবহঁতক মাত। পানী তুলি দিব ; গা
ধুবি, গুচি আহিবি।

বিবী—আইডা, শুন (ওচৰ পালেহি)।

ভানু—হেব' নাহিবি নাহিবি কৰি থাকোভেই উইচোন আহি পাক-
ঘৰ পালিহি অ !

বিবী—বুজিছে। পাক-ঘৰ বুলি। পিছে, আমি আহিব নেপায়
নেকি পাক-ঘৰলৈ ?

ভানু—হেব' ভোক মই ভালক পতি পাক-ঘৰলৈ মাতিছিলোহে,
বোলো ইমান দূৰ বাট আহিছ। ইহি তিহি কিবা অকণ
মুখত দে। পিছে উই আকৌ চোডালখনৰ মাজেদি
আহিছে লেঠাটো লগালি। সেইবোৰ চুৱা দেখা
নাই ?

বিবী—কোনবোৰ ?

ভানু—সেইবোৰ সেইবোৰ, চোডালৰ সেই পানীবোৰ দেখা নাই ?
মাহীয়েবহঁতে চুৱা কাপোৰ ধুব ধৰিছে ; আক সেই চুৱা
পানীবোৰেই গোটেই চোডালখন টেক্‌টেকীয়া হৈ
পৰিল যে দেখা নাই ?

বিবী—এবা, গোটেইখন বৰষুণ দিয়া যেন হৈ পৰিছে হয়।

ভানু—মাহীয়েবহঁতক মাতচোন।

বিবী—মাহীটি ! হেব' মাহীটি !!

অঞ্জলি—কি অ' বিবী ?

ভানু—উইতে এইজনীক গা ধুৱাই দিচোন সোনকালে।

বিবী—ঘৰত গা ধুই আহিছো বুলি কলোৱেই নহয় আইডা।

লাহৰী—ঘৰতহে ধুইছ ; ইয়াতো ধোৱা নাই।

ভানু—আক এটা কথা নহয়, এনেয়ে চোডালখন চুৱা পানীবে
উটি বুৰি গৈছে। ভাতে আকৌ ভহঁত হালেও তাইক চুলি
নহয়।

লাহৰী—গড়িকে তাই ডবল্ চুৱা হ'ল।

অঞ্জলি (হাঁহি হাঁহি)—এবা, ডবল্ চুৱা নহ'লনো কি? নিশ্চয়
ডবল্।

ভানু—ও, ভহঁতে মোক ঠাট্টা কৰিছ নহয়? (ভিতৰলৈ গ'ল)।

বিবী—সোৱা মাহঁতো আহি পালেহি (বাত্তাব পিনে দৌৰি যায়)।

লাহৰী—ব, ব, ভই নেৰাৰি। আহিব দেখোন!

(গোলাপী আৰু ঈশানৰ প্ৰৱেশ)

অঞ্জলি—বাইদেও, 'বাচ্-ট্টেও'ৰ পৰা এইখিনি বাট আহোঁতেই
অতপৰ লাগিলনে ভহঁতৰ!

গোলাপী—এই বিবীজনীৰ কাৰণে।

অঞ্জলি—বিবীজনীৰ কাৰণে? কেনেকৈ? কিয়?

ঈশান—এঃ! তাইৰ যিমানবোৰহে প্ৰশ্ন! কিমান শুনিবা, কিমান
উত্তৰ দিবা!

লাহৰী—হয়নে? কিনো সোধে তাই তিনিহিঁদেও?

ঈশান—কিনো নে'সোধে তাই? বাচৰপৰা নমা মাজকে স্মিধিলে
বোলে, 'এই ঠাই টুকুৰাৰ নাম কি?' ক'লে। আহি
আহি জানটোৰ পাৰ পালোহি; আকৌ প্ৰশ্ন ওলাল।

লাহৰী—কি প্ৰশ্ন?

ঈশান—এঃ! কিমাননো ক'বাহে সেইধোৰ কথা!

গোলাপী—মই কওঁ শুন। বোলে, 'এই জানটোৰ নাম কি?'
ক'লে। জানিবা বোলে, "এই জানটোৰ নাম বুঢ়ীজান"।
কৈ আকৌ লেঠাহে লগালে। তাইচোন হাঁহে মানে
হাঁহে। আকৌ সোধে, বোলে 'মাইকী মাহুৰৰ বয়স
হলে লোকে বুঢ়ী বুলি কয় বাক। জানটো আকৌ

বুড়ী হ'ল কেনেকৈ ? কিবা এটা কথা আছে জবাব ।'
মই আকৌ জানিলেহে ; এখেতৰ নুৰিলো, বোলো,
'কওকটোন কিবা জানে যদি নাই ; নিমাত । 'ঠোট-
মোট চেলেকি ব'ল এইজনো ।

ঈশান—জানিবানো কেনেকৈহে ইমানবোৰ কথা ! ক'ব জান ক'ব
পৰা ওলাই ক'ত পৰিছেগৈ—সেইবোৰ কথা পাঠশালা
ইন্ধুলতে পঢ়িছিলে । সেই তাহানিখনতে । এডিয়ালৈকে
সিমানবোৰ কথা মনত থাকেনে বাক, থাকিব পাৰেনে
বাক হৌ ! অৱশ্যে হুই চাৰিখন ডাঙৰ ডাঙৰ নৈৰ কথা
মনত নথকা নহয় । সেইবুলি আকৌ ব্যুৎপত্তি-গত অৰ্থ
একোটাব আঁতিগুৰি বাহিৰ কৰাটোভো কম কথা নহয় ।
অইন হুই এখন নৈৰ কথা, পৰ্বতৰ কথা, ঠাইৰ কথা
জানিলেও বুঢ়ীজানৰ কথা ক'তো পোৱা মনত নপৰে
দেওহে । কেৱল সেই আমাৰ বিয়াৰ সময়তহে এই
জামটোৰ বিষয়ে হুই-চাৰি আৰাৰ কথা শুনাৰ আমাৰ
সৌভাগ্য ঘটিছিল কোনোমতে ।

লাহৰী—বিয়াৰ সময়ত ?

ঈশান—ওঁ ; এয়া এওঁৰ বিয়াৰ সময়ত (গোলাপীৰ লিনে
দেখুৱাই) ।

লাহৰী, অঞ্জলি—ওঁ, বুজিছে । বুজিছে ।

ঈশান—ডেকা ল'ৰা হুই এটাই ঠাট্টা কৰি মোক কৈছিল বোলে,
'ভাল ভোৰ বুঢ়ীজানৰ পাৰত কোনোবা বুঢ়ীৰ সৈতে
জোৰা লাগিল সেই ।'

অঞ্জলি—সঁচা কথা । বিয়াৰ দিনাও এজাক নামভায়ে ভাল জোৰা
নাম লগাই দিছিল নহয় এই বিষয়টোকে লৈ । চেলু অকণ
পাবহে লাগে আৰু মানুহবোৰে ।

লাহৰী—নহয়নো কি ?

গোলাপী—ভেসে এখেতেও (ঈশানদৈ দেখুয়াই) মোক এদিন
নিশ্চয় বুঢ়ী বুলি ভাবিছিল ছাগৈ? নহয়?

অঞ্জলি— এতিয়া পিছে?

ঈশান— এতিয়া আক কি? বুঢ়ী নহয়নো কি?

অঞ্জলি— আক আপুনি?

লাহবী— আপুনি বুঢ়া।

ঈশান— ময়ো বুঢ়া নহয়নো কি?

অঞ্জলি— ভেসে দিও নেকি জোৰানাম এটাকে লগাই? বোলো—

বুঢ়া অ' বুঢ়ী, শুকান বগৰীৰ গুৰি।

খাই থাক খাই থাক অলপ অলপ কৰি ॥

লাহবী— ওঁ ; ভাল হৈছে। আকৌ এবাৰ দিয়া লগাই। (এইবাব
হুয়ো একেলগে গায়)

ভানু— (প্রবেশ)অ,আহিলিনে ডহঁত গোলাপী? পলমহ'ল দেখোন?

ঈশান— তাৰে কথাৰেইতো কৈছো। এই বিবীজনীৰ যে আক
প্রশ্ন সোপা!

গোলাপী—ওৰে বাটচোটেই ডং দিয়া নাই নহয় এইজনীয়ে।
কতবোৰ বে ডাইব শুন্ন! কতবোৰ বে কথা!!

ভানু— এবা, এই গোটেইজনী ভেনেই চিং-পখিলীও। গাড ডডেই
নাই অকণো। আহিবৰ কতপৰ হ'ল ডাইব। নই
বোলা এইপিনে আহ, গাটো ধো, কিবা অকণ বুখত
দে। ডাই আকৌ ইপিনে যায়, সিপিনে যায়। এতিয়া-
লৈকে কিবা এটা বুখত দিয়া নাই ছোৱালীজনীয়ে।

গোলাপী, ডহঁতেও আগতে গাটো ধুই ল চোন।

বিবীকো ধুৱাই দে।

গোলাপী— আমি ঘৰতে গা ধুই আহিছোৱেই নহয়।

ভানু— শুধাপিও আকৌ এবাৰ ধুব লাগিব, বুজিছ। ডহঁতৰ ভাব
দৰে ইয়াততো আমাৰ পানীৰ অভাৱ নাই। সোৱা

পুখুৰীত পানী ভৰ্তি। আনিব লাগে, গা ধুব লাগে,
আক কি!

অঞ্জলি—ঐ বিবী, আহ, আগত ভোকে ধুৱাই দিও। তাই
চুৱাও গৈছে বোলে।

লাহৰী--ওঁ সাজু হ। পানী ঢালো এতিয়া। আক প্ৰকৃততে ই গা
ধোৱা নহয়; স্নান. মাঘী স্নান। মাঘমাহত হেনো যেয়ে
যিমান স্নান কৰিব পাৰে সিমানেই পুণ্যৰ ভাগী হয়, জ্ঞান?

অঞ্জলি—আহ আহ, বিবী, পুখুৰীৰ পাৰলৈ আহ। (বিবীক
বলেৰে ধৰি পুখুৰী পাৰলৈ টানি নিয়ে আক গা ধুৱাই
দিছে। নেপথ্যত 'জয় বাম বোলা, জয় হৰি বোলা' বুলি
লাহৰী আক অঞ্জলিয়ে চিঞৰ ধৰে। বিবীয়ে 'বৰ জাৰ,
বৰ জাৰ' বুলি 'উস্ আস্' কৰি থাকে। অঞ্জলিয়ে সুৰ
ধৰি গায়—“জাৰ জাৰ নকৰিবি, জাৰে পায় লায়।
পানীৰ তলত ডুব মাৰিলে জাৰ পলাই যায়॥”
জয় বাম বোলা, জয় হৰি বোলা।)।

ভাহু—নেপথ্যৰ পৰা মঞ্চলৈ আহি বাক, বিবীজনীৰ লেঠাটো
মৰিল দেই কোনো মতে। মই এতিয়া এই আধাতিওৱা
কাপোৰ সোপাৰ লেঠাটো মাৰোঁগৈ। ইহঁতহালে আকৌ
লেঠা মাৰক চাৰি লগাইহে আছে বেছিকৈ। চুৱা
নোহোৱা বস্তুটো চুৱা কৰিব। চুব নলগীয়া বস্তুটো
চুব, লেখেৰি লগাব। যাব নলগীয়া ঠাইলৈ যাব,
লেখেৰি লগাব এইবোৰ উৎপাত ইহঁতৰ; শুন গোলাপী,
তই এটা কাম কৰ। আগতে গাটো ধুই ল আক অলপ
পৰ আখলত সোমা। ডাইল-ডাত গাল হৈ আছেই।
সো খালৈটো যে দেখিছ বেৰত আঁৰি ধোৱা, তাতে
কাঁৱে মাহ কেইটামান আছে মাহ কেইটা তৰে বাহ
চাংখনৰ ওপৰত খবাহীটোত ফুলকৰি আক বৰবেঙেনা

ছটামান আছে। কামত থকা কাঠৰ বাটিটোত আলুগুটিও আছে। সেইখিনিও কাটি-কুটি ঠিক-ঠাক কৰি ল। সেই যে ওপৰত সৰু সৰু টেমাবোৰ আছে তাত জিৰা, জালুক, ধনীয়া, সবিয়হ আদি মহলা বিধে বিধে ধোৱা আছে; কাগজৰ খোঙাটোত আছে শুকান জলকীয়া। সেইবোৰ চাইমেলি য'ত যি লাগে আগুজ কৰি দিবি। এতিয়া তই আগতে গাটো ধুই আহ। জোৱায়ে ধীৰে হুস্থিৰে ধুলেও হব বাক।

প্লেলাপী—জোৱায়েকে বাক গা ধুব বাককৈয়ে। এই মৰ জাবত লোকে এবাৰকে গা ধুব নোখোজে। তেনে স্থলত আকৌ ছাবাৰ ধুব নে? হিঃ! হৈছে বাক। লোকে ওবে দিনটো গাৰপৰা কোট্-পতলুং সোপা নোসোলোকায়েট নহয়। সপ্তাহটোত তিনিদিন গা ধুৱে নে দুধুৱে সম্প্ৰহঃ বিশেষকৈ জাবৰ দিন কেইটাও। মূৰটো অৱশ্যে ডেল-তুল ধুই ডিয়ায় বেছকৈ দেই। তেহে মাতুহে দেখাত অন্ততঃ গা ধোৱা বুলি ভাবিব। শুবি-হাতবোৰ ধুই পেলাব গৰম পানীৰে। বহু আক লাগিছে কি! বহি গ'ল ভাতৰ পাতত পোন ছাতেই। খাই উঠিল। য'লৈ যাব লাগে গুচি গ'ল। লেঠা মৰিল— এই জনৰ এই কাৰবাৰ।

ঈশান—কিবা বোলেনে—লেক্‌চাৰ মাৰিবৰ ঠাই আৰু ক'তো নাছিলনে মোৰ বিষয়ে। লেক্‌চাৰো লেক্‌চাৰ একে-বাবে উত্পূৰ্ণ, উত্থাপূৰ্ণ, সাব-গৰ্ভ লেক্‌চাৰ দেই। হোঃ। (অলপ বৈ) মই মোৰ কৰ্তব্য যি লাগে কৰি যাম। আগতে তোমাৰ সোপাবে লেঠা মাৰাচোন। মাৰাই যি আদেশ দিছে কৰা—গা ধোৱা, পাচলি কাটা, ভাত বান্ধা। ভনীয়েবাইতে যি কৈছে কৰা।

ভানু—বোপা, তুমিও সোঁ পুখুৰীটো যে আছে—ভাঙে—

ঈশান—ওঁ। মই বাক গা ধুব লাগে ধুম। এওঁলোকৰ অৰ্বাং
মাইকী মানুহৰ লেঠাবোৰেই মৰক চোন বাক
আগতে।

ভানু—এবা, সিও হওঁতে মিছা নহয় দেই। তুমি ঠিকেই কৈছ। মাইকী
মানুহৰ লেঠাবোৰ আকৌ সাউং কৰে মৰিলেহে হৈছে!
আখলৰ কাম সোপাকে নো আক কিমান কৰিবা, কিমান
কৰিবা দেওহে! এই চাহ, এই ডামোল, এই ধপাত—বেলি
উঠাৰেপৰা নিশা এপৰলৈ ডং নাই, ডং নাই; জিৰণি অকণ
নোপোৱা তুমি। আলহী এজন আহিল মাত্ৰক লাগিল
চাহ, ডামোল, ধপাত, চুবট। ছপবীয়া ভাগড কোনোবা
যদি আহিলতো বিপদেই। সন্ধিয়াৰ ভো কথাই নাই;
বোলে, সন্ধিয়াৰ অভিশি সাক্ষাৎ নামোদৰ। হেঃ! কিমান
ক'বা, কিমান শুনিবা সেই কেদেলি পুৰাণ বোৰ! কোৱা
মানে অস্ত্ৰকে নপৰে নহয়। হেৰ' অঞ্জলি!

অঞ্জলি—কি মা?

ভানু—এইপি:ন আহ ও (অঞ্জলি আহিল); এয়া বাল্টিটো ল
(বাল্টি ললে); পুখুৰীলৈ ব'ল।

অঞ্জলি—কিয়?

ভানু—পানী এবাল্টি আন।

অঞ্জলি—কিয়?

ভানু—বাবে বাবে গ্ৰন্থ নকৰিব য়োক। (ধমক্দি) আন বুলিছো,
আন বি কৰিবলৈ কৈছো কব। বা, বা, বা। (অঞ্জলিয়ে
পানী আনিবলৈ) পানী বাল্টি ইয়াতে থ আক বৰটোৰ
মজিয়াড, বাবেগুড বাহিৰে ভিতৰে কেউপিনে চাল।

অঞ্জলি—এইদৰে গোটেই বৰটোতে পানী ঢালিব লগা হ'ল বা
কিহব বাবে?

ভানু—হুয়াইল তিনিমাইলকৈ বাস্তা খোজ কাটি আহি সেই
জোতা-কটা সোপাবেই মানুহবোৰে ঘৰৰ ভিতৰ সোমাব
পায়নে বাক। জোঁৱাই হ'ল বুলি আক—

অজলি—সেইবুলিয়েই ঘৰটোত পানী ঢালিব লগা হ'লনে
আক ?

ভানু—প্রশ্ন নুধি নেখাকিবি। ডোক পানী ঢালিবলৈ কৈছোঁ, পানী
ঢালি থাক। চ'ৰা ঘৰত ঢাল, থকা ঘৰত ঢাল পোন
প্রথমতে, তাৰ পাহত বাহিৰে ভিতৰে কেউপিনে।

অজলি—বাক, ঢালিবলৈ কৈছে ঢালি থাকোঁ। (নেপথ্যৰ পিনে পানী
ঢালিব ধৰে) এই এবালুটি শেষ, দুবালুটি শেষ। লাহৰী,
এইবাৰ ডই আন।

লাহৰী—মায়ে ডোকহে কৈছে। মোকতো কোৱা নাই।

ভানু—লাগিল আকোঁ এই হালৰ কাজিলাখন। তয়ো আন ;
ডায়ো আনক। কি নো বৰ ডাঙৰ কামটো !

লাহৰী—(খং ভাব দেখুৱাই নুখেৰে কিবা ভোঁ-ভোঁ কৈ বলকি
গৈ পানী আনিলে আক ছয়ো ঢালিব ধৰিলে) আক
ব'লনে বাকী কেনিবা পানী ঢালিবলৈ ?

ভানু—পাক-ঘৰৰ বাবেগাত্তো ঢালিব লাগিব। ইহঁতে জোতাৰে
আহি আহি পাক-ঘৰৰ বাবেগাত্তো তহল দিয়া নাই
জানো ? মই ডেও মন কৰিহে আহিলোঁ। জীয়েই
হওক বা জোঁৱায়েই হওক বা বেয়েই কি নহওক, এইদৰে
জোতা-কটা সিদ্ধি, গাত কাপোৰ এনোপা ওলোমাই,
সাত ব্ৰহ্মাণ্ড ভ্ৰমণ কৰি আহি, মানুহৰ শোৱা ঘৰত, থকা
ঘৰত, খোৱা ঘৰত কোনোবা সোমায়নে বাক !
সোমাইনে ! সোমায়নে !!

লাহৰী—বাক তেনে ; পাক-ঘৰৰ বাবেগাত্তো পানী ঢালি দিওঁ
(ছয়ো পানী ঢালিব ধৰে)।

গোলাপী—মা, কাঠে মাছকেইটা কোনোমতে বাছি অঠালো । এনে লেভেবা এই কাঠে মাছ বহা কামটো !! মই পৰাপকুড আমাব তেখেডক এইবিধ মাছ আনিবলৈ কেতিয়াও নকও, তেহেলৈ মাছ নহকেই লাগে । ডাঙৰ কাঠে হলে অৱশ্যে বৰ বেয়া নহয় । কিন্তু কাঠে মাছ সৰু হলে খোৱাটো প্ৰায় অসম্ভৱেই । কেৱল কাঁইট, কাঁইট, কাঁইট । মুখত দিবকে নোৱাৰি, কেনিবা দি যেন লাগিলেই কাঁইট । হাতেৰে চুৰা, কিবা যেন পিছল পিছল লাগি থাকে । কাঁইট গৈ কেনেকৈ ডিঙিত লাগিব লাগিলে ভো লেঠাই । পানীকে খাবা, নে শুকান বস্তুকে খাবা, নে পকা কলকে খাবা, নে জৰা-ফুকাকে কৰিবা, নে ওজাকে মাতিবা, নে ডাক্তৰকে মাতিবা, নে কি কৰিবা ! খিতাতে লাগিল হাহাকাৰখন !

ভানু— গোলাপী, পাচলিখিনিৰ লেঠাটো মৰিল নে বাক ?

গোলাপী—ওঁ, ; কাটি কুটি থৈছোঁ । চকুত বহালেই হয় ।

ভানু— বেছ ; বহা বহা । মই গা ধুই আহোঁমানে বন্ধা-বঢ়াব লেঠাটো মৰক দে ।

গোলাপী—ডেস্তু আগতে খৰীকেইডাল জলাবহে লাগে । কেবাচিন ডেলৰ বটলটো ক'ত ?

ভানু— কেবাচিন ডেল ঢালিব নালাগে বুজিছ । আজিকালি আমি কেবাচিন ডেল ঢালিবলৈ একেবাৰে বাদ দিছোঁ । লেয় চাকী জলাবলৈকে ডেলে নাটে । গোটেইখন কিবা বেচন্ নে কেচন্ হৈছে বোলে । নাই বুজিলেই নাই । এনে স্থলত জুই ধৰিবলৈ ডেল ঢালিব পাবিনে বাক !

গোলাপী—এবা, সিও হয়ভো । আমাব ঘৰভো সেই ; কথা একেটাই । আমিও সপ্তাহত ডেল এক লিটাবহে পাওঁ । তিনি দিন মানতে শেষ হৈ যায় । আমাব দেউতাকে আকৌ কিবা কায়দা কৰি তখন বেচন্কাৰ্ড লৈছে বুজিছে । তেহে

কোনোমতে বন্ধা । চেনি, কেবাচিন, চাউল, আতা, ময়দা
সকলোতে সেই । কোনো মতেহে সপ্তাহ দিন চলে ।

কোনোবা এবিধব অকণ কম হলেই লাগিল মাজতে লেঠা ।

ভানু— পাকঘরব এই পিৰালী চুকত বুকলীখেব ঘূঠা যে আছে
দেখিছ ?

গোলাপী— ও, সোৱা ; দেখিছোঁ তো

ভানু— তাৰে একোটা আন আক জুই কুৰা জলা ।

গোলাপী— বাক (খেব একোটা আনি) ; খেববোৰ চোন তেনেই
ভিতা !

ভানু— ভিতা ! হঁ ! ও, বুজিছো, ইহঁত ছুজনীয়ে পানী ঢালোতে,
সেয়া মই কবলৈ নহল নহয়, চাবলৈ নহ'ল নহয়, ইহঁতে
দিলে লেঠাটো লগাই । জধে মাধ পানী ঢালিলে বহু ;
এতিয়া খে'ৰা ভিঙিল, বেৰো ভিঙিল, খৰিও ভিঙিল ।
দেখিছা বাক ডাঙৰ ডাঙৰ ছোৱালী একোজনীৰ কাণ্ড !!

গোলাপী— চোডালড যে সোঁ জেংখৰি কেইডাল আছে তাৰে কেই-
ডালমান ভাঙি আনোঁগৈ নে কি ?

ভানু— ভই ডালৈ যাব নেলাগে ব । গা-পা ধুই উঠি আকোঁ
চোডালড ভৰি দিহগৈ নেলাগে এইখন তেনেই চুৱা
পানীবেই বুৰি আছে নহয় । ময়ে যাওঁচোন বাক (ওচৰলৈ
গৈ) এ ! এইবোৰ আক জেং খৰি হৈ আছেনে ? মাটিয়ে
গোবৰে পানীয়ে গোটেইবোৰাচান চুবকে নোৱাৰি ঐ !
ছুটা মান ভাল ব'দ নেপালে এইসোপা জেং চৌকাটলৈ নিব
পৰা নেযাব দেই । কি কৰা যায় !! আৰা কেঁচা
খৰি সোপানো ছোৱালীজনীয়ে বাক কেতিয়া জলাব !
কেনেকৈ জলাব !

গোলাপী— নহলে— এটা কাম কৰো নেকি যা ?

ভানু— কি ?

গোলাপী—এই যে ঠোঙটো আছে ইয়াতে মাছৰ জোনকণ কৰি
পেলাওঁ নে কি ?

ভানু— হেঃ ! তয়ো যে আক ! পানী গবয় কৰা, চাহ কৰা এই
ঠোঙটোত তই আকৌ মাছৰ আঞ্জা বান্ধি চুৱা কৰিবলৈ
ওলাইছ নহয় ? হেঃ ! এবলৈ গ'লি বুলিয়েই আক..... ।

অঞ্জলি— বাইদেউ, ঠোঙটোত চাহৰ কেটলীটোকে ভুলি দেকোন ।
অতপৰ হ'ল তইত অহা । ভাত হয়গৈ মানে চাহ
এটোপাকে খাই ল । আমিও খাওঁ ।

লাহৰী—চাহৰ পানী দিয়াৰ আগতে চাচপেনটোত এই কণি
কেইটাকে সিজাচোন । চাহৰ লগত আমিও খাওঁ, তইতিও
খা । ভাত খাওঁতে আজি বা কেডেপৰ হয়গৈ !

ভানু— কি কৈছ লাহৰী, ঠোঙত কণি সিজাবি ! আগতে কাহানিবা
সিজাই খাইছিলি কণি ? আমাৰ এই ঠোঙত ?

অঞ্জলি— কালি আবেলি লাহৰীয়েচোন ইয়াতেই কণি সিজাইছিল ।

ভানু— হেঁ ! কি ! এই ঠোঙটোত কণি সিজাইছিল ! লাহৰীয়ে !
সঁচা ? সঁচানে ?

লাহৰী— সঁচা ; পিছে কি হ'ল ?

ভানু— (উগ্রমূৰ্ত্তিৰে) ঠোঙটোত কণি সিজাইছিলি আক এতিয়া
উত্তৰ দিছ 'পিছে কি হ'ল ?' নহয় ? মৰতী, জহনীযাতী ;
তইতেই যবখন খালি, খালি, খালি—ভেনেই সৰ্বস্বাশ
কৰিলি ! (খঙত ঠোঙটো খণ্ড খণ্ড কৰি দলিয়াই
পেলালে) আজিৰপৰা ঠোঙত কণি সিজাই খাব নে
কাৰবাৰ সুবটো সিজাই খাব খাবি নহয় । যাঃ !

গোলাপী—মা, ঠোঙটো একেবাৰে ভাঙি নষ্ট কৰি পেলালি যে !
কণি এটা সিজালেই বা ; সেইবুলি যন্তো চিৰদিনলৈ
চুৱা হব পাবেনে বাক ? ভালদৰে খুই পেলালেইতো হ'ল
হয় । হেব' অঞ্জলি, লাহৰী, তইতহাল এতিয়া জৰুৰে
দৌব মাৰিলি নহয় ?

স্বামী—(দুববপবা চিঞরি) স্বাইদেউ, ভিবীহিকেওঁতক চাহ
এটোপা ডয়েই কিবাটেক কবি থুৱাবি দেই। বিবীকো
দিবি, ডয়ে থাবি।

গোলাপী—ক'বহে পাৰি কিবাটেক দিবলৈ বুলি। কিন্তু কাৰ্য্যক্ষেত্ৰত ?
দেখুৱাই দেখিচোন বাক কেনেকৈ পাৰি।

ভানু— হেব' গোলাপী, শুন, পাকঘৰৰ সিটো পিৰাজীত উধান
ভিনিটা আছে। তাৰে ওপৰত কেটলীটো দি চাহব'
পানীটোপা ওপতাব পাৰি বেকি চাচোন বাক।

গোলাপী—চাওঁ বাকব। (উধান ভিনিটা আনি) এয়া উধান
আনিলো; ইয়াতে পাতিলেঁ; ওপৰত এয়া চাহব' কেইলী
দিলেঁ। পানীও দিলেঁ। এ'তুৱা জুই? জুই যবো
কিহেবে? খৰিতো নজলেই, খেবতো নায়েই নজলেই। মৌ
শুকান বাঁহপাত কেইটা যে আছে তাকে আনি জলাই চাব
লাপিল (বাঁহপাত আনি জ্বলালে)। হেঃ! জুইকুবা
চোন ভমক্‌কবে উঠে আক ভমক্‌কবে জুমাৰ; উঠে আক
জুমাৰ। চাওঁ আকৌ জুইশলাটো (বাৰে বাৰে জুইশলাব
কাঠি মাৰে; তথাপি জুই নুঠে)।

ভানু— জুইশলাব দাম কিন্তু আমাৰ ইয়াত গোটে পোকব পইচা
পাইছেগৈ দেই।

গোলাপী—জুইশলা আক নেমাবো যা। কুৱাই দিলেই জুই উঠিব
লাগে দেখোন কিজানি। চাওঁ জুই কুউৱা চুঙাটো কেনি।

ভানু— সৌখিনিতে আছে, আন। (গোলাপীয়ে চুঙা আনি
জুই কুৱায়হে কুৱায়। জুই কিন্তু হুঠিল আক গোটেইখন
ধোৱাকোৱা হৈ পৰিল)।

বিবী—আঃ! ইমান ধোৱা! ইয়াত আক থাকিব নোৱাৰি পাই।

গোলাপী—ঐ বিবী, যবভীজলী! তইবো বাক এইখিনিতে বসিছবি
কেলৈ? বসিকলৈ গাই সেপালি আক পুখিৰীত ক'তো!

ঈশান—(বাহিববপবা)—হেব' বিবী, কি হৈছেও তহঁতৰ ভাত ?
কি হৈছে ? মাৰজনী চোন একেবাৰে উগ্রচণ্ডা হৈ উঠিল
একা ?

বিবী— মায়ে চাহপানী তপতাইছে ।

ঈশান— (ভিত্তবৰ পিনে আহি) ইস্, বাম বাম ! হৰি হৰি !!
মাৰে ইয়াত উধান পাতিছে চাহৰ পানী তপতাব লগাত
পৰিল ! ধোৱাঁৰ কোবতচোন ইয়াত ব'বকে নোৱাৰি
অ' পাই !! ব'বকে নোৱাৰি !! (কঁহে আক ঘনাই ঘনাই
হাঁচি মাৰিব ধৰে) ।

গোলাপী—এতিয়া আজি মোৰ চকু ছটা কণা নহলেহে হৈছে
ঈশ্বৰ ! উপায় নাই, উপায় নাই !

ঈশান— উপায় নাই মানে কি হে ? মাৰাহঁতৰ ঘৰলৈ আহিলোঁ
বুলিয়েই চাহ যে খাবই লাগিব, ভাত যে খাবই লাগিব,
ভাৰতো কোনো মানে নাই। হেবা, আমাৰ ক্লাঙ্কটো
ক'ত থলাহে ?

গোলাপী—ও এবা, ভাল মনত পেলাইছে দেই। ডাতেইতো আমি
ঘৰৰ পৰা চাহ আছে। লগতে 'টিফিন কেবিয়াৰ'ৰ বাটিটোও
কেইটামান সিজোৱা কৰ্ণও আছে বিবী, আইতাৰৰ
বিছনাৰ কাষৰ ডাঁৰডালত 'টিফিন কেবিয়াৰ'টো
ওলোমাই থোৱা আছে। আনটো যা (বিবীয়ে গৈ
আনিলে)। দেউতাবক একাপ দে, তই একাপ খা,
মাহীয়েবহঁতকো দে ; মাত সিহঁতক ।

বিবী— মাহীদেও, অ' মাহীদেও (লাহৰী আৰু অজলিয়ে দূৰবপবা
মাতো 'কি ?'), এইপিনে আহ, চাহ খাই যাহি ।

লাহৰী—তহঁতেই খাচোন বাক। আমি পাহত গৈ ভাত খালেই হব ।

গোলাপী—(চিঞৰি) আজি আক ভাত বজা নহব, শুনিহ। আহ
চাহপানীকে এটোপা খাই যাহি কোনোমতে ।

গোলাপী—খবি এডাল নাই, শুকান খবি। ভাত বান্ধিবহে হয়।
ভানু—খবি আছে, নাই, দেইবোৰ কথা ভহঁতক কৈলৈ? মই
ভাত বান্ধিবহে লাগিছে। কেনেকৈ বান্ধো, ক'ত ঝা:ন্না,
সেইবোৰ ভহঁতক কিহৰ দৰ্কাৰ?

গোলাপী—দৰ্কাৰ নাই যদিও আছে। আৰু এটা কথা নহয়;
আমিতো ঘৰত ভাত-পানী খায়েই আহিছোঁ। ইমান দূৰ
বাট আৰু নোখোৱাকৈ আহিব পাবিনে!

ঈশান—বিবী, হেৰ' মাৰক মাঙচোন এইপিনে।

গোলাপী—কি, মোক মাঙিছে?

ঈশান—এতিয়া সময় কিমান হ'ল খবৰ আছে নে নাই? (হাত-
ঘড়ীটো দেখুৱায়) এয়া চোৱাঁ, তিনি বাজিল। চাৰি
বজাত শেষ বাহ। 'ভাত' 'ভাত' কৰি থাকোঙেই এতিয়া
সময়ম'ত ঘৰ নেপালেগৈ হ'ল আৰু ওলোৱা, ওলোৱা,
ওলোৱা, বেগেতে। মই আৰু ব'ব নোৱাৰো। পাঁচ
মিনিটৰ ভিতৰত ওলোৱা।

(গোলাপী ওলাই আহি ফ্লাঙ্কৰ পৰা চাহ বান্ধিব ধৰে)

গোলাপী—ওঁ, বেছ গৰমে আছেতো চাহখিনি! বিবী, এয়া আগতে
দেউতাবক দি আহ, এয়া মাহীয়েবহঁতৰ; এয়া তোৰ।
মাঙ, মাঙ, মাহীয়েবহঁতক মাঙ। মই ওলাওঁ।

বিবী—মাহীদেও, মাহীদেও, এয়া চাহ বান্ধিছে, খাই বাহি। চেষ্টা
হৈ যাব এতিয়া। আহ সোনকালে।

গোলাপী—আগতে দেউতাবৰ কাপ্ দি আহচোন। আমি বাক
পাছেপবেও খাম।

বিবী—বাক (আগ পিনে গৈ) দেউতা নাইচোন!

গোলাপী—চ'বা ঘৰত চা।

বিবী—চ'বা ঘৰতেইডো চাইছোঁ। নাই। (দূৰ পিনে চাই) অঃ
দেউতা গৈ সোঁচোন বাস্তা পালেগৈ।

গোলাপী—স্বাস্ত, স্বাস্ত ।

বিবী—(চিঞরি মাতে) দেউতা, দেউতা ।

ঈশান—বাহ্ আহি পায়ছিহে লাগে । দৌবি আহ ঐ, দৌবি আহ ।
মই ব'ব নোরাবো ।

গোলাপী—ঐ বিবী, আজিলৈ কাপোৰ পিন্ধা বাদ দে । যেনেকৈ
আহ তেনেকৈয়ে ওলা । ব'ল ব'ল ব'ল । ময়ো কাপোৰ
কানি পিন্ধা আজিলৈ আক বাদ দিলো দে । যেনেকৈয়ে
অ'হো তেনেকৈয়ে যাম । সুবিধা পাওঁ যদি বাটতে কেনিবা
পিন্ধি ল'ম । ব'ল, ব'ল । ঐ লাহবী, ঐ অঞ্জলি, আহিলোঁ
দেই আহিলোঁ, আহিলোঁ (প্রস্থান) ।

লাহবী, অঞ্জলী—বাইদেও, বাইদেও ; চাওঁ, চাওঁ ; শুনি
যোঁৱা, বোলো শুনি যোঁৱা, শুনি যোঁৱা, শুনি যোঁৱা ।

[যন্ত্ৰনিকা]

চাৰু

ভূমিকা—

নবেশ্বৰ দাস—সেউজী-কানন শ্ৰেণীগৃহৰ সম্পাদক

ডব্বক বাজখোৱা—সহকাৰী সম্পাদক

বটু শৰ্মা—(১) কৰ্মী

মটু দাস—(২) কৰ্মী

ভিলক হাজৰিকা—আদহীয়া ভাৱলোক

মোলোকা গাওঁবুঢ়া—পুৰণি চামৰ বুঢ়া মাহুহ

মালতী—চকলমতি গাভৰু

১ম দৃশ্য

(নবেশ্বৰ আৰু ডব্বক দুয়ো বহি কিছুমান কাগজ-পত্ৰৰ হিচাব
আদি চাব ধৰিছে)

নবেশ্বৰ—চোৱাঁ, মই আগতেই কৈছিলো নহয় ! এতিয়া দেখিলা ।
মোৰ কথাইহে ব'লগৈ । এয়া ইঞ্জিনিয়াৰে দিয়া আমাৰ
সেউজী-কানন শ্ৰেণীগৃহৰ আঁচনি । অতি কমতে মাটি
এবিধা লাগিবই, গৃহ-নিৰ্মাণত একলাখ টকা লাগিবই ।

ডব্বক—আঁচনি বঢ়িৱা হৈছে । এতিয়া কাম কৰাহে কথা । এক
লাখ টকাৰ কমেতো কেতিয়াও নহয় । কিন্তু মাহুহবোৰৰ
যে কি ভাংকোণ মৰা কথা । অঃ ! মোলোকা বুঢ়াইভো
মহ হেজাৰ টকা পালেই বোলে শ্ৰেণীগৃহ এটা সজাই দিব
পাবে । আও ! সত্যত সেইদিনা সেই লাগু বুঢ়াটোৰ
যে কি মনঃপনি মক্ৰকৃনি ! আ-হা ! সত্যত কথা ক'বলৈ
চেলু এটা পাবহে লাগে অক ; অকবা বৈত উঠা দিৱে
কয় (মোলোকাৰ খং ফুটিবৈ গৈছে) ।

মোলোকা—হেঁ কি কৈছ ? ছয়ো সম্পাদকে লগ হৈ অমুকাৰ বদনাম গাইছ হবলা নহয় ? মই পুনৰ কওঁ বোলো, মাজৰ মানুহবোৰে বাইজৰ টকা নেখাওঁ বুলি, নামঘৰৰ খাপনাৰ কীৰ্ত্তন পুথিত ধৰি, শপত খাওকচোন, দহ হেজাৰ টকাৰ ভিতৰতে আমাৰ কাম সাধন হয় নে নহয় দেখা যাওক । ডহঁতিচোন চকুৰ আগত দেখিয়েই আছে হবলা অমুকাৰ, তাহানিতে বাইজৰ কামবোৰ কিদৰে পট্-পট্টকৈ পট্-পট্টকৈ সমাধা কৰি পেলাইছিলেঁ । যেই যে চাংমাই গাঠৰ চাৰিচলীয়া নামঘৰটো—সেইটো নোকাৰ জহত থিয় হৈ আছে বুলিছ ? খবৰ নাই হবলা ? মাজ ছকুৰি টকা, বুইছ, মাজ ছকুৰি । তাকো অমুকাই যবে যবে গৈ, কতবোৰ যে কথা কব লগীয়া হৈছিল—বোলো, লুইতেহে জানে ব'ঠা কিমান দলৈ বয় । হুঁ ! চাঁদা দিয়ে সিকিটো, আধলিটো হে ; সিও ছমাহ বছেবেকলৈ আদায় নহয়েই হবলা । কোনোৱে আকৌ তাকো দিব নোখোজেই নহয় টু-টুৱাই থাকিব, টু-টুৱাই থাকিব, দিম দিম দিম বুলি, কিন্তু ক'তা ! মাজ মূৰকত শূণ্য হয়গৈ হবলা, বুইছ । মানুহৰ আগত অমুকাৰ আকৌ যিমানবোৰহে বদনাম গায়—বোলে ই মোলোকা গাওঁবুঢ়া অমুকহে ডমুক হে হবলা, ডচুক, ডচুকহে হবলা, হেঁ ! কিমাননো গুনিবি, এই কিমাননো ক'ম, সেই ভেচেলি পুণৰ কথা !!

ডহক—মোলোকা 'কাই, হেবা, তোমাৰ আচল কথাটো নো কি কোৱাহে দেও । এইখন আমাৰ আলোচনা-সভাহে । প্ৰভাৱিত ঐক্যগৃহৰ বাবে বাইজৰ এতিয়া কৰ্তব্য কি, তাৰেইহে বিধি-ব্যৱস্থাৰ দৰ্কাৰ আহি পৰিছে ।

মোলোকা—আমিও কৰ্ম্মাৰ টং কৰিহে মাতৰাৰ মাতিছিলোঁ হবলা । অমুকাৰ বাক সৰহ মাজানে দহ হেজাৰ টকাকে

দ্বিয়কচোন বাক কোনে পাবে। একে মাহৰ ভিতৰতে
প্ৰেক্ষাগৃহ হৈ উঠে নে ভুঠে চাই থাককচোন বাক
বাইজে। যদিহে হৈ ভুঠে তেতিয়া অনুকাক যি কৰে
কৰিব পাবিব হবলা।

নবেশ্বৰ—(বিজ্ঞপ শ্ৰবে হাঁহি) আঠৈৰ কথা মানিলেঁ। বাক ;
সিজনক দহ হেজাৰ টকা হ'লেই হয় বোলে, আক নো—

মোলোকা—দহ হেজাৰ হ'লে হ'ব হবলা তো।

নবেশ্বৰ—বাক, এতিয়া আমি আমাৰ মূল বিষয়টোলৈ আহোঁহক
(সকলোৱে 'হয় হয়' বুলি সমৰ্থন কৰে)। এতিয়া কথা
হৈছে, প্ৰেক্ষাগৃহৰ বাবে এই যে এক লাখ টকাৰ
আঁচনি কৰা হ'ল, এই টকা এতিয়া সংগ্ৰহ কৰা হয়
কিদৰে।

ডব্বক—মোৰ মতে এটা অৰ্ধ-সংগ্ৰহ সমিতি পতা হওক। এই
সমিতিটোৱে যি হয় উচিত ব্যৱস্থা হাতত লৈ ধন
সংগ্ৰহ কৰি থাকিব আৰু বাইজে আৱশ্যক অনুসৰি যি
হয় সহায় কৰি থাকিব।

নবেশ্বৰ—ৰাজখোৱাদেৱৰ প্ৰস্তাৱ মই সমৰ্থন কৰিছোঁ।

সকলো—হয় হয়, আমিও সমৰ্থন কৰিছোঁ।

ডব্বক—ভেস্তে এতিয়া এই চান্দা ভুলিবৰ বাবে এই সভাতে সমিতিৰ
সভা নিৰ্বাচন কৰা হওক (সকলোৱে 'হয় হয়' বুলি সমৰ্থন
কৰে)। মই ব্ৰিষ্টল্ শৰ্মা আৰু মন্টু শৰ্মাৰ নাম এই
সমিতিৰ দুটা সন্মানক ৰূপে প্ৰস্তাৱ কৰিছোঁ (সকলোৱে
'হয় হয়', 'আমিও সমৰ্থন কৰিছোঁ' বুলি সমৰ্থন কৰে)।
(বন্টু আৰু মন্টু দুয়ো থিয় হৈ বাইজক সেৱা জনায়)।

বন্টু—চান্দা তোলা বিয়ৰত আমি দুজনৰ নাম প্ৰস্তাৱ কৰা বাবে
বাইজলৈ আমাৰ সেৱা জনাইছোঁ। কিন্তু এনে এটা
ওক ভাব—

মটু—আমি ল'বলৈ অপাবগ। বাইজে ক্ষমা কৰিব বেন (সকলোৱে
 'নাই' 'নাই' বুলি চিঞৰি উঠে আৰু সকলোৰে হৈ
 এজনে কয়, 'আমি সকলোৱে এই প্ৰস্তাৱ সাদৰে সমৰ্থন
 কৰিছোঁ, ভোমালোক ছয়ো এই কামৰ বাবে উপযুক্ত'।
 সকলোৱে হাত চাপৰি মাৰি সমৰ্থন কৰে)।

২য় দৃশ্য

[বায়বাহাছৰ বহি আছে। চাঁদাৰ বহী এটা লৈ মোলোকাৰ
 প্ৰৱেশ]

(বায়বাহাছক প্ৰণাম জনায়)

মোলোকা—বায়বাহাছৰ চাহাবে অমুকাক চিনি পাইছে হবলা ?

বায়বাহাছ—(নিবীক্ষণ কৰি) ওঁ—ওঁ—ওঁ, চিনো চিনো যেন
 অৱশ্যে লাগিছে হয়।

মোলোকা—সেই মোলোকা গাওঁবুঢ়া।

বাঃ বাঃ—অ ! বুজিছে ; বুজিছে ; পিছে ?

মো লাকা—সেই, সেই, আমাৰ সেই সেউজী-কানন থিয়টৰ ঘৰ এটা
 সজাৰ খুজিছে যে বাইজে, দেউতাই গম পাইছে হবলা ?

বাঃ বা—ওঁ শুনিছে। অৱশ্যে।

মোলোকা—সেই উদ্দেশ্যেই আজি হবলা বাইজে মোক দেউতাৰ
 ওচৰলৈ পঠায়।

বঃ বাঃ—হয়নে ? কাৰণ ?

মোলোকা—প্ৰথম কাৰণ, ডাঙ আপুনি সজাপতি হ'বগৈ লাগে।

দ্বিতীয় কাৰণ, মানুহে কথাত কয় নহয় বোলে, 'বাইজে
 নথ জোকাবিলে নৈ বৈ যাব'। সেইদেখি দেউতাই
 অকণ—

বাঃ বাঃ—বুজিছোঁ, বুজিছোঁ। বাক, এতিয়া ঘোঁৰাচোন ; সময়
 আছেতো বহুদিন।

মোলোকা—সময় অল্পেই অতীত হইল—

বাঃ বাঃ—ভেসে আজিলৈ যোঁৱাচোন বাক ।

মোলোকা—কাইলৈ আকৌ আইব লাগিব হবলা ?

বাঃ বাঃ—এঃ ! নেলাগে, মোৰ মনত ব'ল নহয় ।

[আঁতৰি গৈ মোলোকা পুনৰ আহিল]

মোলোকা—নহয় দেউতা, বাইজৰ দাৱিছ । আজিয়েই যি হয়
কিফিঃ—

বাঃ বাঃ—টান্দা ? কোৱাঁ, বোলো টান্দা লাগে নে সভাপতি লাগে ;
প্ৰথমতে কোনটো লাগে ?

মোলোকা—বোলে, সবাবা আগ চাউল কঠা, ডাব পাহতহে
হৰি কঠা । সুদা হাতখন লৈতো পৃথিৱীত কোনো কামকে
কৰিব নোৱাৰি হবলা ; কি সভা সমিতি, কি অহা-যোৱা,
কি খোৱা-বোৱা, সকলোতে কেৱল সেই একটা বস্তুকে
প্ৰথম কোবতে দৰ্কাৰ হৈ পৰে হবলা—টকা, টকা, টকা,
টকাহে টকা ।

বাঃ বাঃ—বেছ; বুজিলোঁ সকলো; এতিয়া তেনে বিদায় দিছোঁ যোৱা ।

মোলোকা—কিন্তু বাইজক নো কি বুজি ক'ন ! দেউতা সভাপতি
হ'বগৈ নেলাগে বাক ; কিন্তু বাইজক দেখুৱাবলৈ অন্ততঃ
একেবি টান্দা দিলে ভাল আহিল হবলা—

বাঃ বাঃ—অ ! এতিয়াহে উবহী গছৰ ওৰ ওলাইছে । ও ! টান্দাহে
লাগে ; কেৱল টান্দা টান্দা ! টকা টকা ? মোলোকা,
মোলোকা, মোৰ ইয়াবপৰা এই বুকুতে—(কোৰ মূৰ্ত্তিৰে)

মোলোকা—বাক বাওঁ বাওঁ । কিন্তু বাইজে আপোনাৰপৰা নাই
বুজিও এখ টকা টান্দা আশা কৰিছে একা । এতিয়াই
মোৰ হাততে দিলে লেঠাটো একেবাৰে বৰি যাব হবলা ।

বাঃ বাঃ—ঐ বামচৰণ, (বামচৰণ ভৃত্যৰ প্ৰৱেশ) এই বুঢ়াটোক
এতিয়াই ঘেটৰ বাহিৰ কৰি দে (বামচৰণে তেনে কৰে) ।

৩য় দৃশ্য

বোম—শুনা মিষ্টাব মহন্ত, where there is a will there is a way. বোলো, য'তে ইচ্ছা ত'তে বাট।

মহন্ত—কিন্তু, যদি কেনেবাকৈ ধৰা পৰা যায় ?

বোম—Oh ! you coward, সব কাম মই কৰিম। তুমি মাত্ৰ লগত থাকিবা ; মই যিমতে, যি সময়ত, যি কৰিব লাগে advice দি থাকিম নহয় ; তুমি মোৰ advice carry out কৰিবা মাত্ৰ।

মহন্ত—ওঃ ! শুনা মিঃ বোমকোচ, শুনা, যদি, যদি, যদি, ...

বোম—Ah ; you shut up ! shut up please, Mahanta !
বহিদ ছপাম ঠিক একেদৰে, চাঁদা বিচাৰি মই যাম ঠিক ডেউবিলাকৰ দৰে। আক বাৰ বাহাছৰ ডিলক হাজৰিকা বোৰডো বাল্যকালৰ বন্ধু। দেখা কৰিয়েই lecture দিম, বোলো, Brother, A friend in need is a friend indeed ! Public auditorium বা প্রেক্ষাগৃহ আমাকো লাগে। ভোমাকো লাগে, public property ; চাঁদা দিয়া বুলি ক'ম, চাঁদা আদায় কৰিম, নিশ্চয় কৰিম if I am my father's son. তুমি মাত্ৰ assistant ৰূপে মোৰ লগত থাকিলেই হ'ব।

মহন্ত—বাক এটা কথা বোমকোচ, বহিদ বহীত চহী কিন্তু তুমি দিব লাগিব দেই।

বোম—Oh you coward, কোমল চাউল চোবোৱা মহন্ত ! আজা সেইটো হব, I will sign all the receipts. We are known to the local public. বাৰ বাহাছৰে আমাক suspicion কৰাব কোনো কাৰণ নাই বুজিহা। But I want a companion, ভোমাৰ দৰে সাধু, সুধী, শান্ত, শ্রীমন্ত মহন্ত বন্ধু এজন মোক লাগে ; Do you understand the point brother ? তেতিয়া বাস্তা একেবাবে clear—all clear—"all clear in the western front একদম clear." Let us then start.

৪র্থ দৃশ্য

(হুসুৰাহাৰুৰ বহি আছে, মহন্ত আৰু বোমকোটৰ প্ৰৱেশ)

বোম—Good morning Mr. Hazarika (হুসুৰাহাৰু saluted)
দিলে)

বাঃ বাঃ—অ ! মিঃ বোমকোট দেখোন ! লগতে মহন্তও !! মহন্তক
অৱশ্যে মাজে মাজে দেখি আছে, কিন্তু আপোনাকতো
বহুদিন দেখা নাই। আজিকালি পিছে—? দিল্লীৰ
পৰা পিছে—?

বোম—আজিকালি মই দিল্লীত নাই নহয়; ঘৰতহে। দিল্লীৰ
পৰা অহা প্ৰায় ছমাহেই হ'ল; এতিয়া ঘৰতে Business
খুলিছে।

বাঃ বাঃ—Business ? বাঃ। বেহ ! There you are ; Good.
মহন্ত—‘বাণিজ্যে বসতি লক্ষীঃ’ বুলি মানুহেভো কৰেই।

বোম—ময়ো তাতেই ধৰিছোঁ, বোঃলা, ভাগ্য পৰীক্ষা কৰিয়েই
চাওঁচোন বাক এবাৰ।

বাঃ বাঃ—বেহ বেহ বেহ Thank you very much, thank
you. এতিয়া পিছে, business কেনে চলিছে বা ?

বোম—To speak the truth, I have now a roaring busi-
ness by the grace of God, you see ? আৰু অধিক
বেছি নালগে fifty thousand খৰহ কৰিব পাৰিলেই
mine will be a business of nearly ten lacs.

বাঃ বাঃ—Quite good, Quite good !! কোনে কয়, অসমীয়া
মানুহে Business নাজানে; একেবাৰে অহুলক,
একেবাৰে মিছাকথা; false ; false ; quite false.

বোম—Really quite false, I am proud of my
business, proud of my wealth and proud of
my property through business ; believe me
sir, proud of my attainment too.

বা: বা:—Thank you, thank you very much.

ব্যোম—এতিয়া পিছে, আমি অহাৰ উদ্দেশ্য কি সোধক অনুগ্রহ কৰি।

বা: বা—অ হয়; বাক, ক'ব পাৰেতো।

ব্যোম—আহিছে—On some public need.

বা: বা:—যেনে ?

ব্যোম—To speak straight in one line—টান্দা লাগে।

বাইজে auditorium বা প্ৰেক্ষাগৃহ নিৰ্মাণৰ বাবে টান্দা
তুলিবলৈ বহুত মানুহ appoint কৰিছে। তাৰে
ভিতৰত আমিও। আমি বোলা নালাগে, তেওঁলোকে
দিলে by force; এতিয়াতো আক উপায় নাই!
No alternative; বোলা Bear's load অৰ্থাৎ
ভালুকৰ সাঙী। গতিকে হাজৰিকা, কি হয়—(এই
বুলি টান্দাৰ বহীখন আগবঢ়াই দিলে)।

বা: বা:—(হাঁহি) কিমান দিব লাগিব বা ? মইতো—

ব্যোম—By the grace of God, এতিয়ালৈকে আমি কাৰো
পৰা হাজাৰৰ কম লোৱা নাই, not less than one
thousand; and your donation must be
such as to keep your name and prestige
tight; নে কি বোলা বহুত ?

মহন্ত—একেবাৰে সঁচা। মানুহৰ ধন নো কি হে মানীৰ মানডকৈ
ধন বেছি হ'ব নোৱাৰে কেতিয়াও।

ব্যোম—There you are, there you are; just to the
point

বা: বা:—(বহীটো লৈ কি লিখোঁ কি নিলিখোঁ কৰি আছে)
বাক, বাক, বাক—

ব্যোম—We will not accept less than one thousand
please. (বাৰ বাৰাহৰে হাঁহি লুখে চহী কৰি চেক

এখন দিলে ; মহন্তই চাই আনন্দ প্রকাশ করিলে)
 'one thousand fifty one rupees only'—all
 right. Thank you sir. Good by, (প্রস্থান ;
 যাওঁতে, একাধিকবার ডাঙৰ ডাঙৰকৈ কৈ যায়—
 'One thousand fifty one rupees' ! donation
 from Mr. Rai Bahadur).

[বাহিৰত মটৰৰ হৰ্ণ বাজিল আৰু ব্যোমকোচে টকা লৈ
 পলাল । মহন্তই পাছে পাছে চিঞৰি যায় 'হেবা friend'
 ব্যোমকোচ্, টকা লৈ ক'লৈ যোৱা হে !! ক'লৈ যোৱা !
 চাওঁ চাওঁ চাওঁ !! (মটৰ যোৱা শব্দ) ।

মহন্ত—চকুৰ পচাবতে এক হাজাৰ টকা লৈ এই বদম'চ ব্যোম-
 কোচ ক'লৈ পলাল ! কিয় পলাল !! বাক দেখা য়াওক ।
 (বেগে প্রস্থান)

৫ম দৃশ্য

[নেপথ্যত বহুলোকৰ একাধিক সমন্বয় ধ্বনি 'জয় বামনগৰ
 সাহিত্য সভাৰ জয়' ; সেই সভাৰ প্ৰতীক চিহ্ন ধাৰী ছজন
 খেচ্ছাসেৱকৰ প্ৰৱেশ]

ছয়ো খেচ্ছাসেৱক—চাব্, চাব্, চাব্, ।

বা: বা:—কোন ভোমালোক ?

খে: সেৱক—আমি খেচ্ছাসেৱক চাব্, (নিজৰ প্ৰতীক চিহ্ন-ধাৰী
 পতাকা দেখুৱায়) ।

বা: বা:—অ ! বামনগৰ সাহিত্য সভাৰ যাহুহ !

খে: সেৱক—হয় চাব্, ।

বা: বা:—কিবা কামত কুৰিছা ?

খে: সেৱক—আমাৰ বাইকে সাহিত্য সভা এখন পাতিছে চাব্, । পিছে
 পইচা হলেহে চাব্, ! টোকাৰ বহী এটা আৰু বাহাজবক দি
 এইটো বহী চালেই পৰ পাব চাব্, আমি কিয় কুৰিছো ।

বা: বাঃ—বেহু, সাহিত্য সভাৰ বাবে টাঙ্গা বিচাৰি কুৰিছা ?

শ্বে: সেরক—হয় চাব্।

১ম শ্বে: সেরক—চাবকডো। এই বিষয়ে আক বুজাবৰ দৰ্কাৰ নাই।

নিজেই সাহিত্য-সেরক, নিজেই দেশ-সেরক, নিজেই সকলো।

বা: বাঃ—(হাঁহি) হে: ! কিমান দিব লাগে ?

শ্বে: সেরক—আপোনাক নো চাব্—

বা: বাঃ—বুজিছোঁ, (জেপৰ পৰা তিনিখন দহটকীয়া নোট উলিয়াই দিয়ে) এয়া জেপত যি আছে, দিছোঁ, এক, দুই, তিনি (তিনিখন নোট দি) অৰ্থাৎ তিনি দহ ত্ৰিশ টকা, হ'বনে ? (ছয়ো টকা লৈ আনন্দ মনে গীতৰ শুবধৰি গাব ধৰে)

১ম—উ: ! চান্দা ভোলা খাম, নাই কিন্তু নাহ।

২য়—হব পাৰে বদনাহ, সেয়ে পৰিণাম ॥

১ম—তথাপিও খাম, নাজাগে সুনাম।

২য়—বহি বহি মজা কৰি চাহ মিঠাই খাম ॥

(শেষৰ খাবী ছয়ো ছবাব একেলগে শুব ধৰি গায়)

(প্রস্থান)

[কলেজীয়া ছাত্ৰী ছজনী প্ৰৱেশ কৰিব খুজি ছবাবত টক্ টক্ শব্দ কৰে। বায়বাহাচৰে 'কোন' বুলি সুবিলে আক ছাত্ৰী ছজনী সোমাই ডেওঁক নমস্কাৰ জনালে]

ছয়ো ছাত্ৰী—আমি 'দেৱবালা ছোৱালী কলেজ'ৰ ছাত্ৰী।

বা: বাঃ—ওঁ বেহু ; আগতে মোৰ ইয়ালৈ অহা নাই যেন পাওঁ !

১ম ছাত্ৰী—ছবাবো আহি উভটি গৈছো চাব্।

২য় ছাত্ৰী—আপোনাক লগ পোৱাৰ সৌভাগ্য আশাৰ আজিয়েই প্ৰথম, চাব্ ; আজিয়েইহে।

বা: বাঃ—হে: ; বাক, কৌৱা, কি ক'ব খুজিছা।

৩য় ছাত্ৰী—এইবাব চাব, আমাৰ কলেজত সবথলী পূজা বিশেষ ভাবে পাতিবলৈ আয়োজন কৰা হৈছে। পূজাৰ সময়ত

এখন সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠান হ'ব। তালৈ চাবক বিশেষ
ভাবে নিয়ন্ত্ৰণ জনালো, বিশিষ্ট অতিথি ৰূপে।

বাঃ বা—হেঃ ! মইনো কি বিশেষ অতিথি হ'ম গৈ হে ! পাৰিলে
এনেদৰে বাম বাক।

২য় ছাত্ৰী—নহয় নহয় চাব্, এনেদৰেতো মাজে সময়ে গৈয়ে ই আছে।
সিও এক, আৰু ইও এক; এইবাব বিশিষ্ট অতিথিব
আসনত আপোনাৰ নাম দেখা পালে, বাইজে ছফাৰ
কথা শুনিবলৈ পালে, পৰম সন্তোষ পাব চাব্। সকলোৰে
মনত অলপ নহয় অলপ নতুন নতুন লাগিব চাব্।

বাঃ বা—এঃ ! বাক, ইমানকৈ কৈছা যেতিয়া চাম বাক।

১ম—আমি খাতাং বুলিয়েই ধৰি লওঁ চাব্।

বাঃ বা—হ'ব বাক, যোৱা।

২য়—পিছে, আৰু এটা কথা চাব্।

১ম—হেঃ ! আমাৰ ওপৰত বাইজে আকৌ দাৱিত্ব অকণো জাপি
দিলে নহয়।

২য়—অৰ্থাৎ টাণা ভোলা দাৱিত্ব (বহী এটা আগবঢ়াই দিয়ে)
অনুগ্ৰহ কৰি চাব্ কি হয়—

বাঃ বা—(খং মনে) ও, টাণা ? (জ্বৰো সন্মতি জনায়। হাঁহি
হাঁহি 'হয় হয়' বুলি ওচৰ চাপে)। কিন্তু এতিয়া—।

১ম—পিছত দিলেও হ'ব, চাব্ আজি চহীটো হলেই হ'ল।

বাঃ বা—(ব'ব খং মনে কিবা এটা লিখি দিলে) এতিয়া যোৱা
(জ্বৰো দেখি আচৰিত হয় আৰু কিবা কওঁ নকওঁকৈ কাষ
চাপে)। নাই, এতিয়া মই তোমালোকৰ কোনো কথাকে
শুনিব নোৱাৰিম। যোৱা।

জ্বৰো—চাব্, চাব্...।

বাঃ বা—যোৱা বুলিছো নহয়।

জ্বৰো—এঃ ! চাব্ চাব্—

আঃ ভগৱান, নিয়া এয়া দহ টকা। (বাৰচাহাব বাব,খোজা মাজকে
বৰ্টু আৰু মৰ্টুৰ প্ৰৱেশ। কায়কায়স্থৰ মন বিষয়)।

বাঃ বা—ওঃ ! ওঃ ! ওঃ !! প্রায় একলাখ টকা গ'ল ! প্রায় এক লাখ !!
 একেখন বাগানতে এক লাখ লোকচান ! ওঃ ! ওঃ ! ওঃ !
 কি কুৰুণ্ড—নাষ্ট, বেজাব কবাব কাৰণ নাই, এই চাহ-
 বাগানৰ ব্যৱসায় কৰিয়েই আজি মই মানুহ হৈছো,
 দহজন মোৰ আদৰ্শ গ্ৰহণ কৰিছে, কতজনে মোৰ ভবিষ্য
 পৰি অহুনয়-বিস্ময় কৰিব ধৰিছে ।

বণ্টু—Good morning Sir. }

মণ্টু— „ „ „ }

(বায় বাহাছুৰে ছয়োৰে অভিবাদন গ্ৰহণ কৰি 'Oh yes'
 বুলি চচ্‌মাজোৰ কিকিৎ দাঙি ধৰি সোধে, 'কোন
 ডোমালোক ?')

বণ্টু—আমি চাব্ ...

মণ্টু—কালিৰ দৈনিক কাকতত চাব্, দেখিবই পায় কিজানি চাব্,
 আমাৰ সেই সেউজী-কানন প্রেক্ষা-গৃহৰ বাতৰি এটা ।

বণ্টু—'বাইজলৈ আবেদন'-ঈৰ্ষক বাতৰি এটা যে ?

বাঃ বা—ওঁ (চিগাৰেট হুপি গহীনাই) ওঁ, পিছে ?

বণ্টু—আক সেই উদ্দেশ্যকে লৈ এতিয়া পোন প্ৰথম চাবৰ কাষ
 চাপিলোঁ ।

মণ্টু—অহা বৰিবাবে চাব, সেই উদ্দেশ্যকে লৈ প্রেক্ষা-গৃহখলীত
 এখন বাজহুৱা সভা হ'ব চাব্ ।

বণ্টু—অহা বৰিবাব অৰ্থাৎ মাৰ্চৰ কুৰি তাৰিখে ?

বাঃ বা—ওঁ ; বেহ । তাৰ পিছত ? (এনেতে ল'ৰা এটাই ট্ৰে এখনত
 চাহ-জলপান আনি ডেৰে টেবুলত থৈ গ'ল) ।

মণ্টু—সেই সভালৈ আপুনি চাব্, অনুগ্ৰহ কৰি বাব লগে চাব্ ।

বাঃ বা—কিয় ?

বণ্টু—সভাত সভাপতিত্ব কৰিবলৈ ?

বাঃ বা—(পৰ্বত হাঁহি) হেঃ! সভাপতিৰ বাবে মানুহবড়ো অভাৱ নাই। সিদিনাৰ বাজহুৱা সভা এখনত হেনো সেই খোলোকা বাজবংশীয়েই সভাপতিত্ব কৰিলে! হেঃ!!

বন্টু—অৰ্থাৎ এবা গছেই বৰ গছ হ'ল! কথাও আক! মানুহ কেতবোৰ দেখিছো আজিকালি কিবা এটা হৈছেই; কিবা এটা উদ্দেশ্য সিদ্ধিৰ বাবেই, স্বার্থ সিদ্ধিৰ বাবেই কিবাকিবি অপকৰ্ম একোটা কৰি পেলায় সাউং কৰে।

মন্টু—উপায় নাই চাব্, উপায় নাই আক। মানুহবোৰো যে আক! সেই হেন বাজহুৱা সভা এখনত খোলোকা বাজবংশীক নো সভাপতি পাতিব পাৰনে বাক! হেঃ! অহা ববিবাবে চাব্, তেন্তে আপোনাক নিবলৈ গাড়ী পঠায়।

বাঃ বা—সময়?

মন্টু—সময়—আবেলি পাঁচ বজাত চাব্।

বাঃ বা—বাক, বাইজে ইচ্ছা কৰিছে যদি যাবই লাগিব। (ডায়েৰীত লিখি লয়)।

(বন্টু মন্টুৱে কেইখনমান হেণ্ডবিল বেগবপৰা উলিয়াই এখন বায়বাহাহুৰক দিয়ে) এয়া আকৌ কিহৰ কাগজ? (পঢ়ি) অ! প্ৰেক্ষাগৃহৰ বাবে টাঙা খুজি বাইজে নিৰ্বেদন জনাইছে।

বাঃ বা—এবা! টকাডো লাগেই। টকা নহলেনো বাক কি কাম হয়। (এখন চাঁদা-ডোলা বহী বায়বাহাহুৰৰ হাতত দিয়ে) কিহৰ বহী?

বন্টু—টাঙাৰ বহী চাব্, (বায়বাহাহুৰে সেইপিনে আঙুলীয়া তাত বৰি চাহ খাব ধৰে)।

বাঃ বা—বাক, তোমালোক এতিয়া বোৱাঁচোন। (হুৱো ইজনৰ বৃথলৈ সিজনে চাই, কিবা কৰ্ত ন কৰ্ত কৰি, যেন ক'ব পৰা নাই)।

বাঃ বা—আঃ ভগৱান!

বন্ট—বহীটো চাব্—

বাঃ বা—বহীটো মই কি কবিস ?

বন্টু—বি হয়—অলপ—

মন্টু—অৰ্থাৎ আপোনাৰ ইয়াতে চাব, আজি ইয়াৰ শুভাবস্তু কবিল
খোজো চাব্।

বাঃ বা—অ ! টাঁদা ? (ছুরো মিচিকিয়াই হাঁহে)।

বন্টু—বাজহুৱা কামৰ দায়িত্ব চাব্, চাবেডো জানেই। এতিয়া
যথাসাধ্য হাত জোকাবিলেই হয় চাব্।

বাঃ বা—(বহুত পৰ ভাবি) বু-জি-ছা। বাক, যথা সময়ত চোৱা
যাব। এতিয়া ডোমালোক যাব পাৰা। মোৰ বহুত কাম
আছে, জানা ? বহুতো লেঠা, বহুতো বাবেবিংকৰা
কাম ; বোলা বহুতো, শুনিছা ?

বন্টু মন্টু—ভাল। ভেষ্টে চাব্, অহা দেওবাৰলৈ গাড়ী পঠাম ?

বাঃ বা—বাক, পঠাবা ভেষ্টে। (ছুরোবে প্রস্থান) হেঃ। কেৱল
টকা ! টকা ! কেৱল টকা ! ছুনিয়াখনত কেৱল টকা !!
টকা ! আঃ ভগৱান্। যেৱে আছে, সেয়ে কেৱল মোৰ
ওচৰলৈ টকা বিচাৰিহে আছে। কেৱল টকা, টকা, টকা
(আকৌ কাগজবোৰ চাব ধৰে আৰু বৰ চিন্তাশীল যেন
হৈ পৰে)। সভা এখনলৈ যাব লাগে সভাপতি স্বৰূপে।
ভালৈকে ঘৰটোৰপৰা ওলাবকে নোৱাৰো এঁ, ওলাবকে
নোৱাৰো নহয় ! (বন্টু আৰু মন্টুৰ পুনৰ প্ৰৱেশ) ?

বাঃ বা—কি ! বোৱা মানুহ আকৌ ঘূৰি আহিলা দেখোন !

বন্টু—চাব্, এটা কথা।

বাঃ বা—কোৱাঁ।

বন্টু—কথাটো হৈছে—কথাটো হৈছে (ছুরো হাঁহে) এঃ এঃ এঃ !!

বাঃ বা—ও আই ! কোৱা কোৱা, কথাটো কি কৈ নোৱাৰাচোন,
আমিও হাঁহোচোন।

বন্টু—(কিছু সময় বৈ) বহীখনত আপোনাৰ নাথটো চাব, বাইজে
এখন পাভতে চাবলৈ হেঁপাহ কৰি আছে ।

বন্টু—সেইটো নহয়ই বা কিয় ? একেবাবে আভাৱিক । সিৰাব
চাঁদা ডোলোতে মন কৰা নাই ? সেই বাপ পানীৰ কাৰণে
চাঁদা ছুলাইছলো যে, মনত নাই ? চাবৰ চাঁদাৰ সংখ্যাটোলৈ
চাই চাইহে বাকীৰোৰ বাইজে চাঁদা দিছিল । চাবে
সিৰাব পোনতে হুহেজাব টকা চাঁদা দিরা নাই ? একে
কোবতে নগদ হুহেজাব টকা ? তাকে দেখিহে বাইজে
বমাধম টকা দিলে, এখ, দুখ, চাৰি খ, পাঁচ খ, হাজাৰ,
এইদৰে । সেইদেখিহে, সঁচা কথাবাব কৈ দিছো চাব,
বেয়া নেপাব চাব, বাজহুৱা দাৱিছ চাব ।

বন্টু—(চাঁদা ডোলা বহী দেখুৱাই) ইতিমধ্যে কেবাজনেও, চাব, পাঁচ
হেজাব, পাঁচ হেজাবকৈ দিছেই । আপোনাৰ মান-মৰ্যাদা
বন্ধাব বাবে অন্ততঃ ডাঙৰকৈ অলপ নহয় অলপ অধিক
হবই লাগিবতো । বোলে, মানীৰ মান চাব, মানীৰ মান ।

বন্টু—হেব' চাবকনো আক সেই সামান্য কথাটো বুজাব
লাগেনে ও ইমানকৈ ! চুপ, চুপ, চুপ ।

বাঃ বা—আঃ ভগৱান । ল'ৰাহালে আজি বোক আক নেবিব
দেখিছো !

বন্টু—চাবকনো আক ... । বোলো বি হয়, বি পাবে ।

বন্টু—হয় হয়, সেয়ে কথা । কিন্তু, অতি কবেও চাব, পুঁচ হেজাবৰ
কম নকৰিব চাব, ক'লোৱেই নহয় চাব, বোলো ইতিমধ্যে
কেবা পৰাকীয়ে পুঁচ হেজাবকৈ দিছেই ।

বাঃ বা—(হাঁহি) ভোবালোক হুৱো, ল'ৰা মাহুৰ । কি ক'ম
ভোবালোকক মোৰ আৰ্থিক অৱস্থাৰ কথা, মোৰ ব্যৱসায়-
ব্যৱসায়ৰ কথা, স্ত্ৰোৱ কৰা কথা ইত্যাদি ইত্যাদি (বহনৰ
কৰকি বৈ জুৰিয়া চাবে) ।

ভোমালোকৰ নেবানেপেৰা অজ্ঞবোধ, বাইজৰ আদেশ—
ইয়াৰ প্ৰতি মই সঁহাৰি জনাবলৈ বাধ্য, আজি হাতত টকা
নাই, বুইছা, চেক্ এখনকে নিয়া। (মেজৰ ড্ৰাৱৰ পৰা চেক্
বহী এখন উলিয়াই কিছুপৰ চিন্তা কৰি থাকে আৰু শেষত
চেক্ এখন লিখি ডেউলোকৰ হাতত দিয়ে) এয়া নিয়া।
(ছয়ো চেক্ চাই আনন্দ প্ৰকাশ কৰে)।

বণ্টু—বাঃ বাঃ বাঃ !! পাঁচ হেজাৰ পাঁচ শ এটকা। পাঁচ হেজাৰ
পাঁচ শ এটকা !

মণ্টু—পাঁচ হেজাৰ পাঁচশ এটকা ! অতপৰ আমনি কৰা বাবে বেয়া
নেপায় যেন চাব্।

(এখন বহিঃস্থ লিখি ৰায়বাহাছৰ হাতত দিলে) ?

বাঃ বা—এয়া আকৌ কি ? অ ! বহিঃস্থ ! বহিঃস্থখন নো কেলৈ
লাগিছে হে !

মণ্টু—নহয় চাব্, নিয়ম এটা ৰক্ষা কৰিছো মাত্ৰ চাব্ ; আইনভো
একো নহয়।

বণ্টু—ভাল চাব্, এতিয়া তেন্তে বিদায় হে চাব্।

মণ্টু—হয় চাব্, বিদায়হে। (ৰায়বাহাছৰে ‘খাক’ বুলি ছয়োৰে
নমস্কাৰ গ্ৰহণ কৰি বিদায় দিলে)।

বাঃ বা—ওঃ ! আজিৰ দিনটোৰ বাবে অস্তুতঃ এটা ডাঙৰ কথা
ক’বলৈ হ’ল, চিৰদিনৰ বাবে মনত ৰ’ল, চিৰদিনৰ বাবে
মনত ৰ’ল ! ও ! বাইজৰ হেঁচাত পৰি, চহীও দিলোঁ।
পাঁচ হেজাৰ পাঁচ শ এটকাৰ চেক্ দিলোঁ। কিন্তু, কিন্তু,
কিন্তু Bank Balance ত মোৰ (বহী চাই) :—আঃ আঃ
আঃ (বুৰ ঘূৰাই তেওঁ বহিঃস্থৰ) এহেজাৰ টকাও নাই,
এহেজাৰ টকাও নাই ; আছে মাত্ৰ পঞ্চাশ টকা এপইচা
আ হা হা—মই কি ধুৰ্ভীৰী কৰিলোঁ...কি কৰিলোঁ !
কি কৰিলোঁ !! ওঃ ! ওঃ !

[পিছদিনা খবৰ কাগজত প্ৰকাশ হ'ল 'সেউজী কানন প্ৰেক্ষাগৃহ বাবে বায়বাহাত্তব ভিলক হাজৰিকাৰ এককালীন দান 'পাঁচ হেজাৰ পাঁচ শ এটকা' ।

মাতুহে খবৰ কাগজ চাই চিঞৰি চিঞৰি পঢ়িব ধৰিছে আৰু নানা ধৰণৰ মন্তব্য কৰিছে বোলে 'ধনেই ধৰ্ম' 'কলিকালত ধনেই ধৰ্ম', 'ধন নহলে কিহৰ কৰ্ম', 'ধনবিহীন, জীৱন বুখা' ইত্যাদি ইত্যাদি ; 'মণিবাম মণিবাম' ; 'মণিবাম নহলে সকলো মিছা, সকলো মিছা' ; 'মণিবাম নহলে সকলো বুখা, সকলো বুখা' ।]

(টকাৰ বাকচ থেকেচা মাৰি পেলাই দিয়ে আৰু মূবত হাত দি থবক্ ববক্ কৰে আৰু বাঘে বাবে সিগাচবপৰা পানী খায় । বায় বাহাত্তব আমনজিমনকৈ বহি আছে, এনেতে এজন পিয়ন আহি তেওঁক এখন চিঠি দিলে ; চিঠি খুলি চাই তেওঁ আচৰিত) ।

বাঃ বা—অসমৰ মুখ্য মন্ত্ৰীৰ বানপানীৰ পুঞ্জিলৈ দহ হেজাৰ টকা দান কৰে আগবঢ়াই এখন চেক্ পঠাইছিলেঁ । কিন্তু সেই টকা এতিয়াও বোলে তাত জমা হোৱা নাই, অথচ বেংকবপৰা সেই টকা দহ হেজাৰ আদায় কৰি কোনোবা চুবুৰ্ত্তই মাজতে কাং মাৰিলে ! আঃ আঃ ! আঃ !! কাৰ চক্ৰান্ত ! আমাৰ চকুত খুলি মাৰি, চৰকাৰৰ সহস্ৰ সত্ৰক্ প্ৰহৰীৰ চকুত খুলি মাৰি, এই দহ হেজাৰ কৈ টকা কোনে আত্মসাৎ কৰিলে বাক ! ওঃ ওঃ ওঃ ! (মূবত হাত দি জমুনিয়াহ চাবিব ধৰে) ।

বৰ্ত্ত বৃত্ত

(বাহিৰত বহু মাতুহৰ হাহাকাৰ হবিশ্যনি । কিছুমানে শাবী পাতি ভিতৰৰ শিনে সোমাই আহিব ধৰিছে । কিছুমানে হাতে হাতে নিচান লৈ এনেবোৰ কনি কৰি

বাতায়ান্ড কবিৰ ধৰিহে—“জয় অসম সাহিত্য সভাৰ জয়”,
 “অসম সাহিত্য সভালৈ বৰঙণি দিয়ক”, “জয় তুমি হাজ
 সভাৰ জয়”, “হাজ সভালৈ বৰঙণি দি হাজসকলৰ উন্নতি
 সাধন কৰক”, “দৰিদ্ৰকপী নবনাৰায়ণক সেৱা কৰক”,
 ‘জয় দৰিদ্ৰ-নাৰায়ণৰ জয়’, সেৱা সমিতিৰ যোগেদি অসমৰ
 পুৰি-ভঁড়াল টনকিয়াল কৰক, “জয় নেমুণৰি পুৰি ভঁড়ালৰ
 জয়”, অসমৰ বায়ুত সকলৰ উন্নতি সাধন কৰক, “জয়
 বায়ুত সভাৰ জয়”, অসমৰ মহিলাসকলৰ উন্নতি
 সাধন কৰক, “জয় অসমৰ মহিলা সমিতিৰ জয়”।
 মহিলা সমিতিৰ নিচান খন মালতীৰ হাতত। মালতীকে
 আদি কৰি সকলোৱে হাতে হাতে নিচান লৈ শাৰীত থিয়
 হ’বলৈ সাজু হয়। “হেৰ মইহে আগ, মইহে আগ,
 মই অধনিবে পৰা বৈ আছোঁহি” এইদৰে কোৱাকুই
 কৰি প্ৰতিজ্ঞানই ইজনক ঠেলি সিজনৰ আগত থিয়
 হবলৈ ইচ্ছা কৰিছে মালতীও আহি ২য় জন মানুহৰ
 আগত জোৰকৈ সোমাব খোজাত তৰ্ক-বিতৰ্ক লাগে)।

২য় জন—হেৰা, ক’ব ছোৱালী তুমিহে আইদেও, ক’বপৰা আহিছা?
 ক’লৈ যাৰা? তুমিচোন দেখাদেখিকৈয়ে অভখিনি
 বাইজৰ আগত মিছা কথা কৈ মোৰ আগত ঠাই ল’ব
 খোজাহে? ওঁ, দেখিছো কম সাহ নহয়তো! বা: বে!!

মালতী—মই-মই-মই-মই স্থানীয় মহিলা সমিতিৰ সম্পাদিকা, বুইছা,
 অৰ্থাৎ সভাখনৰ সকলো কামৰ ভাৰ মোৰ ওপৰতে বুইছা,
 মই দহ বুলিলেই দহ, পঁচি বুলিলেই পঁচি, বুইছা (এই
 বুলি ২য় জনৰ আগত জোৰকৈ সোমাল; ২য় জনেও
 হাঁহি, মনে মনে থাকিল বেন মালতীৰ প্ৰতি কিবা
 অকণ মৰম আৰু সহানুভূতিৰ ভাব হৈ বাতায়িকতে জাৰি
 উঠিছে)।

২য়—বাক দিরা, ঘোৰ আগত থিয় হলে কোনো হানি নাই।

১ম জন—(মালতীৰ পিনে চাই) ইচ্ছা কৰিলে আইদেও, তুমি ঘোৰ আগতো থিয় হ'বহি পাৰা। “নাৰী-বৰ্ণন” কথাতো!! (মালতীয়ে ‘নেলাগে বাক’ বুলি হাঁহি হাঁহি মনে মনে ব'ল)। এতিয়া চাৰা আকৌ, মালতীৰ লগতে আক কোনোবা আহি মালতীৰ পাছ লবহি। দিনকাল কেৱল হৈছে জানাইতো।

২য়—এতিয়া বাইজ, এখোজ হুখোজকৈ আগবাঢ়ি যোৱাহে কথা (মালতীক ঠেলি আগ বাঢ়িব খোজে)।

৩য় (২য় জনক)—হেৰা, তুমিচোন গাভৰু ছোৱালীজনীক ঠেলায়াৰি থৈ নিজেহে আগ বাঢ়িব খোজাহে দেও! ই কোন দেখব কথাহেদেও। আও! ইমান অসভ্য নে!

২য়—হেৰ', তই কোন অ! মনে মনে থাক যদি থাক। ‘অসভ্য’ বোলাৰ মজা পাবি বুইছ।

(ঠেলা-হেঁচা ক্ৰমান্বয়ে বেছি হ'ব ধৰিলে। নাৰীত থিয় হোৱা মানুহৰ সংখ্যাও বাঢ়ি আহিল। এনেতে এজনৰ ছেপবপৰা এজনে দহটকীয়া নোট এখন লৈ পলাল। লগে লগে ‘চোব ও চোব, দহ টকাৰ নোট লৈ সোৱা পলাইছে, ধব্ ধব্ ধব্’ এনেবোৰ ধ্বনি উঠিল। কেইজনমানে ধব্ ধব্ কৰি খেদি গ'ল। এনেতে ব্যৱবাহাৰবৰ আৱেশ)

বাঃ বা—বাইজ, আজি ইয়াত কি হৈছে? ইমান মানুহৰ সমাগন কিয়? উদ্দেশ্য কি? আশিতো একো ধৰিবই পৰা নাই।

মালতী—ভিনীহি দেও!

বাঃ বা—হেৰো, এইজনী মালতী দেখোন ও। তয়ো ইয়াত। কিয়? কিবাবাবে ইমান মানুহৰ সন্মত সোমাই পৰিছাহিও?

মালতী—(চাঁদাব বহী এখন দেখুয়াই) এঃ নক'ব আক ভিনীহিদেও, বাইজব হেঁচাত পবি আহি আকোঁ এয়া বাইজব হেঁচাকে হে খাব লগীয়াত্ত পবিলোঁহি ।

(শাবীবপবা মালতী ওলাই আহিল আক বায় বাহাছবব হাতত চাঁদাব বহী এটা দিলেহি) ।

বাঃ বা—উ আই ! চাঁদাব বহী ? কিহব চাঁদা বা ?

মালতী—বাক, ভিতবলৈ ব'লকচোন ভিনীহি দেও (ছুরো ভিতবব পিনে যাব ধবে আক কৈ যায়) আগতে বাইদেওক দেখা কৰোঁগৈ : ডাব পাহত চাহ এটুপি খাই ল'ম । ডাব পাহত লাহে লাহে যি ক'ব লাগে ক'ম । (ইপিনে হেঁচা-ঠেলা খুব বেছি হয় । অলপ পিছতে বায়বাহাছব পুনৰ ওলাই আহে ; হাতত কিছুমান দহ টকীয়া আক এশ টকীয়া নোট) ।

বাঃ বা—বাইজ, আজি ছদিন হ'ল মই প্ৰায় বিছনাবপবা উঠাই নাই বুলিব লাগে ; এপিনে বক্তচাপ, ইপিনে বকরা চিন্তা, বাজহুৱা চিন্তা । তথাপিও, আপোনাসকল অতখিনি বাইজে ইমান আশা কৰি মোক যে দেখা কৰিবলৈ আহিছে, ডাব বাবে আপোনালোকলৈ মোৰ শলাগ জনাইছে । এতিয়া অমুগ্ৰহ কৰি আপোনালোক এজন এজনকৈ মোৰ ওচৰলৈ আহি থাকক ; মোৰ হাতত যি ছুই-চাবি টকা অৰ্থ-সম্বল আছে, ইয়াবেই আপোনালোকলৈ বথা-সাধ্য আদৰশি জনাম । (ইয়াকে কৈ বায়বাহাছব চকী এখনত বহিল । লগতে এজন কেবাণী । শাবীবপবা এজন এজনকৈ মাহুহ আহিব ধবিলে আক তেওঁ প্ৰতিজনকে অন্ততঃ এশ, দুশ, হাজাৰ পৰ্য্যন্ত টকা দান দি গ'ল । দান-গ্ৰহণ কৰোঁতালসকলে দান লৈ থাকে, লগে লগে লগৰ কেবাণীজনে বহিদ দিহে আক কাক কিমান টকা দিছে,

নাম মাতি মাতি ডাঙৰ ডাঙৰকৈ বাইজক শুনাই থাকে । শেষত দানগ্ৰহণ-কৰোঁতাসকলৰ মাজৰপৰা এজনক কয় যে, 'আজি সৰ্বমুঠ দানৰ পৰিমাণ হ'ল চাৰি হেজাৰ বাটি টকা ।' নেপথ্যত বাইজৰ মাজৰপৰা জয়ধ্বনি শুনা গ'ল—'জয় দানবীৰ ডিলক হাজৰিকাৰ জয়'—হুৰাব, তিনিবাব, চাৰিবাব একেলগে ; হাজৰিকাই কপালত হাড় দি বন্ধ চিন্তাঘৰত যেন হৈ বহি থাকে ; দৃশ্যপট সলনি হয়) ।

৭ম দৃশ্য

(বাজহৰা সভা-মণ্ডপ)

মণ্টু—উপস্থিত বাইজ, মই প্ৰস্তাৱ কৰোঁ, আজিৰ আমাৰ এই প্ৰেক্ষাগৃহ নিৰ্মাণ বিষয়ৰ সভাত আমাৰ সকলোৰে সুপৰিচিত দানবীৰ বায়বাহাজুৰ ঐতিহাসিক চম্ৰ হাজৰিকাদেৱে সভাপতিৰ আসন গ্ৰহণ কৰিব যেন ।

বণ্টু—এই প্ৰস্তাৱ মই সাদৰে সমৰ্থন কৰিছোঁ । (সকলোৱে হাড় চাপৰি মাৰে আৰু বায়বাহাজুৰে গৈ সভাপতিৰ আসন গ্ৰহণ কৰে) ।

বাঃ বা—উপস্থিত বাইজ, আজি আপোনালোকে মোৰ নবে অভাগা এজনক সভাপতিৰ আসনত বহিবলৈ আমোদ দিয়া বাবে আপোনালোকলৈ মোৰ আন্তৰিক ধন্যবাদ জনাইছোঁ । এতিয়া আমি সভাৰ কাৰ্য্য-সূচী অনুসৰি কৰোঁক । প্ৰথমতে আহে, 'সম্পাদকৰ বিবৃতি' ।

বাইজৰ এজন—সভাপতি মহোদয়, সময় বহুতো পলম হৈ গৈছে । গতিকে সম্পাদকীয় বিবৃতিৰ অন্যান্য কথাবোৰ বাদ দি যবভণিৰ তালিকাখনকে আমাক আগতে পঢ়ি শুনাৰ বুলি আশা কৰিলোঁ । [সকলোৱে 'হয় হয়' বুলি সমৰ্থন কৰে]

এজন—হয় হয়, প্রেক্ষাগৃহৰ বাবে ইতিমধ্যে কোনে কি বৰঙণি দিছে
আমি জানিব খোজো।

মোলোকা—হয় হয়, বোলে, কলি কালত ধনেই ধৰ্ম', ধন নহলেনো
কিহৰ কৰ্ম'। এতেকে এতিয়া পৰিমিত আমাৰ পুঞ্জিত
কিমান ধন জমা হ'ল, বেছি দিলে কোনে, কম দিলে কোনে,
এইবোৰ কথা সম্পাদক ডাঙৰীয়াই আমাক জনাব হবলা ?

এজন—আক কোনে কোনে নিদিলে, চহী কবিও দিবলৈ পাহৰিলে
ইত্যাদি ইত্যাদি। (সকলোৱে হাঁহে)।

এজন—হাজাৰ টকাৰ ওপৰ দিয়া সকলৰ নামবোৰ প্ৰথমতে মাতি
শুনালে ভাল হয়।

সম্পাদক—বাইজৰ আদেশ শিৰোধাৰ্য্য কৰি আমি তেন্তে আটাইত কৈ
সবহ বৰঙণি দিওঁতাসকলৰ নামবোৰ মাতি যাওঁ (বাইজে
হয় হয় বুলি সমৰ্থন কৰ)। এই সকল হৈছে—ত্ৰীকেশবমল
আগবঢ়ালা (ন হেজাৰ সাত শ পোন্ধৰ টকা), ত্ৰীউষাৰাণী
দাস (ন হেজাৰ তিনিশ পাঁচ), ত্ৰীবল্লভৰ শৰ্মা (আঠ
হেজাৰ চাৰি শ পঞ্চাশ), ত্ৰীজানকীনাথ বৰদলৈ (সাত
হেজাৰ পঁচিশ), ত্ৰীকনক চন্দ্ৰ বাজবংশী (ছয় হাজাৰ
সাত শ এক)।

বাঃ বা—বাইজসকল, সময়চোন বহুতো হ'ল, বাকী সকলৰ নামবোৰ
নামাভিলেও হয় দেখোন ; যুঠ টকা কিমান আদায় হ'ল,
প্ৰাপ্য টাঙা কিমান বাকী আছে, সেইখিনি ক'লেও হয়
দেখোন।

বাইজৰ এজন—নহয় নহয়, আমি হাজাৰ টকাৰ ওপৰ-দিওঁতা প্ৰতি-
জনবেই নামবোৰ জানিবৰ দৰ্কাৰ হৈছে। তেওঁলোক
প্ৰতি গৰাকীকে, অন্ততঃ অইন নহলেও, ভালদৰে বক্তবাদ
একোবাৰ দিব লাগিবতো, আত্মকৃত্তকত সৰ্ব্বনাশ নোহোৱা
ব্যৱস্থা কৰিব লাগিবতো। জামেই নহয়, আজিকালি

প্ৰচাৰৰ দিন, সকলোৱেই নিজৰ নিজৰ নামবোৰ প্ৰচাৰ
হোৱাটো নিশ্চয় আশা কৰে। যুখেৰেহে নকৰ।

মোলোকা—আক, আক, আক লগতে চাহ পানী এটুপি থুউৱাবো
ব্যৱস্থা কৰিব লাগিব হবলা।

সকলো—জকল, জকল, জকল। সেইটোহে প্ৰথম কথা।

সম্পাদক—ওপৰোক্ত কনক ৰাজবংশীৰ পৰৱৰ্তী জন হ'ল ত্ৰীধৰেশ্বৰ
গোহাঁই। দান দিছে হৰেজাৰ টকা।

বাঃ বাঃ—(অস্থিৰ হৈ) আঃ ভগৱান, নামবোৰ মজা কাৰখাৰটো ইমানতে
বাদ দিয়াই ভাল আছিল যদিহে ৰাইজে বেয়া নাপায়।

ৰাইজৰ এজন—বেয়া নাপাম কিয় ! আজি অত দিনে আমি 'প্ৰেক্ষা-
গৃহ প্ৰেক্ষাগৃহ' কৰি চিঞৰি ফুৰিছোঁ, ঈশ্বৰৰ কৃপাত
টকাও আমাৰ বেছ উঠিছে। ৰাইজেও বেছ সঁহাৰি দিছে।
এনেস্থলত দাতাসকলৰ, প্ৰতিজনৰে, নামবোৰ আমি
নেজানিলে কেনেকৈ হয় বাক ? আক সভাখনেই বা পতা
হ'ল কিয় !

সকলো—হয়তো, নিশ্চয়, হয় হয়।

সম্পাদক—ইয়াৰ পাছৰজন ত্ৰীমতী ডকলতা চাংমাই। এখেতে দিলে
পুৰা হৰেজাৰ টকা। প্ৰকৃততে এখেতে কিন্তু দানকেবা
দিছে তেখেতৰ যুত স্বামীৰ সৌৱদণ্ডৰে (সকলোৱে হাত
চাপৰি মাৰে)। ইয়াৰ পাছৰজন হৈছে ... (ধমকি বয়)

ৰাইজৰ এজন—হঠাতে ধমকি ব'ল যে ?

সম্পাদক—(এনেতে এজনে ৰাইজৰ মাজৰপৰা উঠি গৈ, কাগজ
এটুকুৰাত কিবা লিখি সম্পাদকৰ হাতত দিলে আক
সম্পাদকে পঢ়ি চাই আশ্চৰ্য্য ভাব প্ৰকাশ কৰি ক'ব
বলিলে) ইয়াৰ পাছৰ জন দাঙা তৈছে আজি আমাৰ
এই সভাখনৰ সভাপতি পৰম ঐশ্বৰ্য্যৰ বাৱ বাহাদুৰ
ত্ৰিভঙ্গক হাজৰিকা। তেখেতৰ দানৰ হুঁটা কিত্তি,
প্ৰথম কিত্তি এহেজাৰ একাশ্বৰ টকা। দুখৰ বিষয়, সেই

টকা আমার জমাব বহীত লিখা হ'ল মহন্তব মুখে সংগ্রহব
 সংবাদ পাই। কিন্তু ছ'ব বিষয়, সেই টকা আজি পবিমিত্ত,
 আমার হাতত পৰাহি নাই। টকাহেজাব 'বোমকোচ'
 নামব সেই বদমাচটোরে আদায়ো কবিলে; হজমো কবিলে।
 আদায় কবিলে আমার প্রেক্ষাগৃহৰ নামত, হজম কবিলে
 নিজ, গোপনে, চোবাংভাবে। এতিয়া তাব কোনো
 শুণ্ণত্ৰই নাই। আঃ! ছুট, লম্পট বদমাচ বোমকোচ!
 সি আমার বাইজব চুকতে থাকি এটা অহুষ্ঠানব, এখন
 সমাজব বুকুতে কামোব মাৰি গুচি গ'ল! কিন্তু কেনেকৈ
 এই টকা সি খাবলৈ পালে! বায়বাহাছব চকুত ধূলি
 মাৰি, সহস্র বাইজব চকুত ধূলি মাৰি, কেনেকৈ খালে এই
 টকা! আক ভাতোকৈ আচৰিত কথা, টকা খাই পলাল
 ক'লৈ! তাব একো সন্ধানেই পাবলৈ নোহোৱা হ'ল!
 আঃ! সহস্রজনব চকুত ধূলি মাৰি সি বদমাছ কেনি
 পলাল! কেনেকৈ পলাল! কেনি গ'ল সি! আচৰিত!
 আচৰিত! অতি আচৰিত কথা! আঃ!! দ্বিতীয় কিস্তি হৈছে,
 পাঁচ হেজাব পাঁচশ এক (বাইজব হাড-চাপৰি)। কিন্তু,
 কিন্তু, কিন্তু তেখেতে-তেখেতে-তেখেতে-অৰ্থাৎ
 আজিব এইখন সভাব সভাপতি মহোদয়ে পাঁচ হেজাব
 পাঁচশ এটকাব এখন চেক্‌হে দিছে। (অলপ পৰ বৈ) আক
 ছ'ব বিষয়, সেই চেক্‌ আমি আজি পৰ্য্যন্ত ভঙাব পৰা
 নাই। বেংকে dishonour কবিলে অৰ্থাৎ টকা নিদিলে
 (সভাপতি অস্থিৰ হৈ পৰে)।

মোলোকা—অ! ডেসে টকা পোৱা নগ'ল হবলা? বাইজক ঠগিলে
 হবলা! আক, আক, তাবমানে—বেংকত তেখেতব টকা
 নাই হবলা! (সভাপতি বেছি অস্থিৰ)

এজন দৰ্শক—বেংকড টকা কেইটা এতিয়াও জমা দি আহিলে হয় দেখোন ?

বাইজৰ এজন—প্ৰকৃততে কব গ'লে, এই মানুহজনৰ জমা নো থাকে কেনেকৈহে ! সবস্বতী পূজাৰ চাঁদাকে আমাৰ এই ল'ৰা-ছোৱালীমখাই কম আনে জানো তেওঁৰ পৰা । নিজনে দহ-বিশ টকাৰ কমে কাকো নিদিয়ৈ ; এইবাব মাথ বিহুতে, দেখোন আমাৰ বাইজে সবকালে একেলগতে পাঁচ শ টকা । তাৰ উপৰিও ভেলাঘৰৰ বাবে প্ৰতিটো সংঘই, নাই নাই বুলিও, বিশ-পচিশৰ কম অনা নাই, জানা ?

এজন—আক শুনক, তেওঁৰ খুলশালীয়েক, ভাগিনিয়েক, ভতিজাক, আদিবো বিয়া-বাক, সকাম নিকাম আদি সকলো উৎসৱেই তেওঁৰ টকাৰেই সমাধা নকৰিলে উপায় নাই । মালতী নামৰ সেই খুলশালীয়েক জনী যে, তাইবো অলপতে বিয়া হোৱাৰ বন্দৰস্ত হৈছে । বিয়াৰ খবৰ হেনো ভিনীহিয়েকেহে বহন কৰিব লাগিব অৰ্থাৎ বায়বাহাহুৰে । এৰে সবলচিঠীয়া ভদ্ৰলোক এজনক বাইজে, আনি শুনিও, এইদৰে নগুৰ-নাগতি কৰিব নেপায় দেই, ঠগিব নেপায়, খালড পেলাব নেপায় দেই, উঃ !! নেপায়, নেপায় নেপায় !!

(এনেতে সভাপতি মুছ' বায় ; তেওঁ এটলীয়া হৈ পৰিব খোজে আক সকলো মানুহে চিঞৰবাখৰ লগায় এইদৰে—
এ সভাপতিৰ কি হ'ল ! কি হ'ল !! কি হ'ল !! হেব'
'পানী পানী পানী আন, পানী আন । ডাক্তৰ, ডাক্তৰ,
ডাক্তৰ ' কেইজনমানে পানী আনি সুবত দিব বৰিলে
আক সভাপতি মাটিত পৰি গ'ল) ।

[বৰনিকা]